

विश्रुतचरित्

नवयुग-संघ-फुटीर ।
(गुप्तक प्रकाशक संघ दिव्यो
सिन्हासे ।)

11

विश्रुतचरित्
OR
the Eighth chapter of
दशकुमार चरित्

WITH

Introduction, Notes, Glossary etc.

BY

W. G. URDHWAKESHE,

Ma. A. Sc. (Hons.), M. R. A. S., etc.

Professor of Sanskrit and Marathi,

HOLAR COLLEGE, INDORE.

LAXMINARAYAN AGARWALA, AGRA

1931.

Publisher:—

Laxminarayan Agarwala
CHOWK AREA

Printers:—

The Co-operative Printing Press Ltd.
INDORE CITY.

PREFACE

संस्कृत or the Eighth part of १११'s Dard-
Lernbuch is generally prescribed for the
Sanskrit examinations of the different Indian Uni-
versities and Intermediate Boards. I was asked by
the publishers to write notes on this book suit-
able to the Intermediate standard. In this work I
have tried to give full and exhaustive notes, and
explanations, and grammatical points are fully
explained. I have not added the English or Hindi
translation with a view to let the students do
it themselves with the help of Notes, and an
exhaustive Glossary. The glossary gives only those
meanings of the words in which the words are
actually used in the १११.

In short I have tried to look to the needs
and conveniences of an average Intermediate stu-
dent without helping him too much.

My thanks are due to the publisher Mr.
Laxminarayan Agarwal without whose pressing
demands I could not have finished the work. I have
also to express my grateful thanks to the Co-opera-
tive Press Indore

Holkar College
Indore.
17. 10. 34

W. G. URDHWARISHI.

■

Introduction.

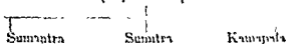

दशव्रत पद्मालित्यम् ।

Vishruta Charita is a part of the Dushakumara Charitam or "Lives of Ten Lords", written by Dandin. The Book is divided into three parts (पूर्वकण्डिका) (2) मध्यमकण्डिका (3) उत्तरकण्डिका: It relates the adventures of ten boys. The story of the book is as follows—

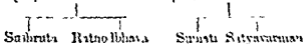
Rajshansa was the king of Magadha with its capital Pushpapuri. His wife was Vasumati. He had three ministers, Dharmapala, Padmodbhava and Sitavarma. These three ministers had their sons.

(1) Dharmapala

(2) Padmodbhava

(3) Sitavarma

recognized by her husband who was now on his senses and was lying somewhere near the place. He called her out and thus the husband and wife were united together again by a mere chance. The ministers in search of the queen came there and found the king also there whom they removed to the hermitage of a sage named Vamadewa. In this Ashrama the queen gave birth to a son who was named Rajvahana. The king's four ministers also had sons.

All the nine sons of the ministers and Rajvahana were properly trained. They were then sent to conquer the world and try their luck. Prince Rajvahana, along with his nine companions started on the world tour. In the course of their journey through the Vindhya forest they met an old Brahmin named Matanga. To help this Brahmin Rajvahana alone left his companions at midnight and went with the old Brahmin into the nether world (पताल). The old Brahmin married Kalindi the daughter of the king of Patala and was made a king there. Kalindi presented a jewel to Rajvahana who returned to his place. In this time Rajvahana's friends, not finding the prince there, settled among themselves that they should try to find out the prince and should go in different directions and

Rajahansa fought with Manasara the king of Malwa and defeated him, but gave him back his kingdom. Rajahansa was blessed with a son. Once the king was informed that Manasara, though generously treated, did not like the supremacy of Rajahansa, and was coming to fight with Rajahansa. Manasara had obtained a mace, from God Shanka with which he could kill anybody. Rajahansa's ministers advised him not to go on the field personally, but that they should be permitted to go. Notwithstanding this he went in front of his army. His queens were sent to a place of safety in the Vindhya mountains. In the actual fighting Manasara, threw the mace which only killed the Rajahansa's charioteer and made Rajahansa unconscious. The horses of the chariot took the king towards the forest. Rajahansa's army was scattered and Manasara thus became the king of Magadha.

The ministers could not find the king's box and when they informed the queen of this, she was prepared to die. She was pregnant then, and the ministers tried to dissuade her from her determination to die. She did not listen to this and left the place and tried to hang herself in a lone forest. Before hanging herself she was uttering her prayers to the God when her voice was

recognized by her husband who was now on his senses and was lying somewhere near the place. He called her out and thus the husband and wife were united together again by a mere chance. The ministers in search of the queen came there and found the king also there whom they removed to the hermitage of a sage named Vamadava. In this Ashrama the queen gave birth to a son who was named Rajavahana. The king's four ministers also had sons.

All the nine sons of the ministers and Rajavahana were properly trained. They were then sent to conquer the world and try their luck. Prince Rajavahana, along with his nine companions started on the world tour. In the course of their journey through the Vindhya forest they met an old Brahmin named Matanga. To help this Brahmin Rajavahana alone left his companions at midnight and went with the old Brahmin into the nether world (पताल) The old Brahmin married Kalindi the daughter of the king of Patala and was made a king there. Kalindi presented a jewel to Rajavahana who returned to his place. In this time Rajavahana's friends, not finding the prince there, settled among themselves that they should try to find out the prince and should go in different directions and

meet again at a fixed place and on a fixed day. Prince Rajavahana also, on his return, could not find his friends and started in search of them. All of them met in a garden at Champapuri, in the province of Anga where every one related his story. Thus the stories of the ten boys were related —The ten boys are

1. Rajavahana—the prince of Rajahansa.
2. Somadatta—the son of Satyavarman.
3. Pushpodbhava—the son of Ratnodbhava.
4. Apaharvarman } sons of Prahavarman
5. Upaharvarman } of Mithila
6. Arthapala—son of Kamapala.
7. Pramati
8. Mitragupta
9. Mantragupta
10. Vishruta

The author, Dandin.

The poet Dandin is an author of two famous works *Kavyadarsha* (कव्यदर्श) and *Dishakumar-Charitam*. It is said he wrote three § works, but the third is not yet known.

§ त्रयोऽनुनवत्यः केदशो देवश्वो गुहाः ।

श्वो दशमश्वस्य त्रिंशोऽपि विभुताः ॥

The first deals with the science of rhetorics (*वचनशास्त्र*) and is said to be the chief of the independent schools on rhetorics. It treats with almost all the branches of *वचनशास्त्र*. The second, viz. *Dishakumarcharit*, is a prose work of considerable literary merit. The book is divided into three portions as said already.

Very little is known about the personal life of the poet. It is however ascertained from the internal and external evidence that he was a Mahayashtri and since he praises Vaidarbhi style, it may be guessed that he was a resident of Berar. From his name 'Dandin' some conclude that he was a Sannyasin. But that is not yet settled. Quite contrary to the life of a sannyasin he describes in his *Dishakumar Charit*, in very minute details, the seven Mahavyasans वनं, ज्ञानं, युगलं, हृत्, etc. He gives an exact description of the life of a वेश्या (a courtesan) and takes pleasure in depicting the sentiment of erotic (*शृंगार*). He also has a good acquaintance of the life in palaces and knows all the tricks and intrigues that are generally found among the palace people. He refers to Pallava dynasty and therefore some conclude that he must have lived in South India. If we believe in the traditions he is said to have lived with Kalidasa and Bhavabhūti

which is highly improbable. The tradition is a little interesting and shows that this poet was regarded a learned man. His poems are translated into a Canarese book of poems called Kavirajmarga. The tradition is as follows —

Once upon a time the goddess of learning Saraswati was playing with a ball. The three poets, Dandin, Bhavabhuti and Kalidasa composed a verse on the movements of the ball in the hands of the goddess Saraswati

Kalidasa's verse was —

पयोधरवारधरोऽहि कन्दुकः करेण रोषादभिहन्येत मुहुः ।
इतीव नेत्राकृतिर्भूतमुन्मत्तं स्त्रियाः प्रगादाय पपात पादयोः ॥

Bhavabhuti's verse —

विदितं ननु कन्दुकं ते हृदयं प्रमदाधरसंगमलुब्ध इव ।
यान्तिताकरतामरमाभिहतं पतितं पतितः पुनरुन्मत्तमि ॥

Dandin's verse —

एकेऽपि प्रय इव भानि कन्दुकेऽयं
कान्तायाः करललरुगरकरकः ।
भूमौ तन्वरणनलाशुगीरगौरः
सस्यः सधवनमरीचिनीलनीलः ॥

There is another tradition about Kalidasa and Dandin.

There was a competition or rather rivalry between Kalidasa and Dandin and both of them went to the goddess Saraswati to pronounce her judgment about the poetic qualities of both. She declared in favour of Dandin, saying, 'वदितुं कविं कविं न मत्तः ।' Kalidasa was naturally annoyed and in a fit of anger asked her again 'कस्य मते,' upon which she replied, 'मदमेव न मत्तः,' and thus the quarrel ended.

These traditions do not go to prove that the poets lived at one and the same time. They only show that all the three poets or at least कालिदास and दण्डि were highly regarded by the scholars.

Thus there is no certainty about the time of Dandin. But there are two limits fixed. The latest is the twelfth century A. D. and the earliest is the fourth century A. D. According to our conclusion Dandin must have lived in the first part of the ninth century A. D. as he lived before Vamana of the 9th century who has developed the style (शैली) of Dandin's poetry. Dandin has laid down two styles (शैली) of poetry, 'दण्डि' and 'कालिदास'.

According to Jacoba there is a similarity in the styles of दण्डि and मत्तः; and Bana and Dandin are said to be contemporaries.

Dandin is referred to in ShankarDigvijay (शंकरदिग्विजय) of Madhava along with Banabhat and Mayura. Some say he was a Brahmin and lived in Avanti. Bana is said to have lived in the last quarter of the sixth century A. D. and they conclude that Dandin must have lived in the last part of the fifth century or 100 years before

From the internal evidence of Dashakumar-charita he is said to be a contemporary of Bhavabhuti. There is a reference to Baudhas in Dandin's Dashakumarcharita. We do not find any such reference to Baudhas in Kalidasa, Subandha or Bana. This reference is found only in Bhavabhuti and Dandin.

Dandin is said to be the author of a commentary on the works of Bhamaha and therein and elsewhere he has discussed the views of Bhamaha on poetry. It is concluded therefore that he must have lived after Bhamaha. There is also a commentary called हृदयगता on Dandin's works and another commentary by महाकविचरणी who lived after the 10th. century A. D.

Dandin's style of writing is a midway between Bhamaha's Alankar school and Waman's Ritu

(११) school. His definition of poetry is *एतत् कवि-
विशेषात्पद्यैः कथ्यते*. " He is a strong supporter of
' *दीर्घा* ' Style. He has highly praised this *दीर्घा* in
his *दण्डिन*, his work on poetics.

Dandin's another well known work is *दण्डिन-
चरित* of which *Vishruta Charita* is the last or eighth
part. According to some there is a supplement to
the book and it is called *दण्डिनचरितसंग्रह*, which is
the work of some other author. Dandin lays down
that *श्लोक गद्यमयूह* is the *शेष* of *दण्ड*, and he has fully
illustrated this in his *दण्डिनचरित*. The style of
this book is forcible, intelligent and suited to the
subject it deals. It is certainly different from the
simple style of Kalidasa and Bhavabhuti. It does not
contain very long compounds and unnecessary parts
or *श्लेष*. The descriptions are life-like and some-
times they are repeated.

The book contains stories of the adventures
of ten boys and it is full of irrelevant and unbeliev-
able matter. It does not aim at teaching any moral.
This can be marked even from the *Vishruta-charit*.
Wilson's remarks about the book are,

" The portrait is not flattering. Profligacy and
superstition seem to be the characteristic features

Dandin is referred to in ShankarDigvijaya (संस्कृतदिव्यय) of Madhava along with Banabhatta and Mayura. Some say he was a Brahmin and lived in Avanti. Bana is said to have lived in the last quarter of the sixth century A. D. and so they conclude that Dandin must have lived in the last part of the fifth century or 100 years before.

From the internal evidence of Dashakumar-charita he is said to be a contemporary of Bhavabhuti. There is a reference to Baudhas in Dandin's Dashakumarcharita. We do not find any such reference to Baudhas in Kalidasa, Subandha or Bana. This reference is found only in Bhavabhuti and Dandin.

Dandin is said to be the author of a commentary on the works of Bhamaha and therein and elsewhere he has discussed the views of Bhamaha on poetry. It is concluded therefore that he must have lived after Bhamaha. There is also a commentary called *Pratyakha* on Dandin's works and another commentary by *Atyanta* who lived after the 10th. century A. D.

Dandin's style of writing is a midway bet-ween Bhamaha's Alankar school and Waman's Rit

(६१) school. His definition of poetry is *एकैकं कव-
सिद्धयर्थं कथं कथयति* : " He is a strong supporter of
' वैदिकी ' Style. He has highly praised this *वेद* in
his *काव्यदर्पण*, his work on poetics.

Dandin's another well-known work is *राजतरङ्गिणी* of which *Vishruta Charita* is the last or eighth part. According to some there is a supplement to the book and it is called *राजतरङ्गिणीवर्धन*, which is the work of some other author. Dandin lays down that *शैलः कालद्वय* is the *शैल* of *गद्य*, and he has fully illustrated this in his *राजतरङ्गिणी*. The style of this book is forcible, intelligent and suited to the subject it deals. It is certainly different from the simple style of *Kalidasa* and *Bhavabhuti*. It does not contain very long compounds and unnecessary puns or *श्लेष*. The descriptions are life-like and sometimes they are repeated.

The book contains stories of the adventures of ten lads and it is full of irrelevant and unbelievable matter. It does not aim at teaching any moral. This can be marked even from the *Vishruta-charit*. Wilson's remarks about the book are,

" The portrait is not flattering. Profligacy and superstition seem to be the characteristic features

not in general—the profligacy that invades private happiness, nor the superstition that bows down before imaginary divinities; but loose principles and lax morals, and implicit faith in the power of occult rites and magical incantations. ”

Vishruta-Charitam is the last part of दशकुमारचरित्.

This दशकुमार चरित् is similar to दचनत्र or दिनेपेण्ड and is not like वादेवरी or वासवदत्ता. In words of दण्ड, it is more of an आख्यायिका than a कथ. शृंगार and वीर are the two sentiments (रस) predominant in it. Dandin's chief characteristic पदललित्य can be seen in this book or even in विधुन चरितम्. Dandin appears to be the first Sanskrit author who started to write prose works (गद्य). It is said दशकुमारचरितम् gives the picture of the society of Dandin's times. This is however doubtful.

दशकुमारचरितम् ।

अष्टमोऽध्यायः ।

विश्रुतचरितम् ।

अथ मोष्यापचक्षे । देव मयापि परिभ्रमता विन्व्याट्टव्यां

कोऽपि शुमारः क्षुधा तृषा च त्रिदशमोऽनाहः कविन्वृषाम्प्रा-
 श्चक्षेपदेदीप्तो दृष्टः । म च प्रामगद्दमगदत् । महाभाग
 त्रिदशस्य मे कियतामार्य माहाय्यकम् । अस्याहि मे प्राणाप-
 हारिणीं पिपामां प्रतिवर्तुमुदकमुदक्षान्निह कृपे कोऽपि निष्कूलो
 मर्मकारणभूतः पतिनः । तमलुभस्मि नाहमुदतुमिति ।
 अपाहमस्येत्य प्रतुत्या कयापि वृद्धमुनार्य ते च बालं
 वंशनालीमुस्योऽधृताभिरङ्घ्रिः फलेशतुःपक्षपः शरक्षेपोच्छित्तस्य
 लङ्घ्यवृक्षस्य त्रितरतापापाणपतिनैः प्रत्यानीतप्राणवृत्तिमा-
 पाय सकललनिपण्यान्मं ज्वरन्तमग्रम् । तालक एव बालकः ।
 को वा भवान् । कथं चयमापदापुक्षेति । मोऽधुगद्दमगदत् ।
 ध्यपतां महाभाग । रिदभो नामे जनपदः । तस्मिन्मोऽव्यंशभुष-
 णमंशावतार इव धर्मस्यानिमत्त्वः, मत्यवादी, वदान्यः, सुवि-
 नीतो, धिनेश प्रजानां, सञ्चितभृत्यः, कीर्तिमानुदयो, मूर्तिवृद्धि-
 म्याह्वन्थानशालः, शास्त्रमाणः, शक्यमव्यकृष्टांभी, संमा-
 धापिता सुधान्प्रभाविता सेवकानुद्गाधयिता वर्णन्येगभाव-
 यिता शत्रुनमं वृद्धप्रलापेष्वदत्तकणः,

२५१

विश्वतचरितम्
विद्वान्

२५६५

प्वतिनदीपः कलांमु नेदिष्टो धर्मार्थमंहितामु, स्व. ११
 सुतरां प्रत्युपकर्ता, प्रत्यवेक्षिता कोशवाहनयोः, यत्नेन परी
 सर्वाध्यक्षाणां मुत्माहयिता हनकर्मणामनुरूपदानमानः,
 प्रतिकर्ता देवमानुषिणामापदां, पाद्सुप्योपयोगनिपुणो,
 गण प्रणेता चातुर्वर्ण्यस्य, पुण्यश्लोकः पुण्यवर्मानामाञ्ज
 स पुण्यैः कर्मभिः प्राप्य पुरुषावुप पुनरपुण्येन प्रजानाम
 तामरेपु । तदनन्तरमनन्तवर्मा नाम नद्यायातिरवनिमुच्यति
 स सर्वगुणैः समृद्धोऽपि देवाहण्डनीत्यां नात्याहताऽ
 तमेकदा रुहमि वसुरभितो नाम मन्त्रिवृद्धः पितुरस्य बहु
 प्रगल्भवागभापते । तात सर्वथात्ममंपदभिन्ननात्प्रस
 न्यनैवात्र भवति लक्ष्यते । बुद्धिश्च निमगपद्भी कलांमु नृ
 तादिषु चित्रेषु च काव्यविस्तरेषु प्राप्तविस्तारा तवेतेर
 प्रतिविशिष्यते । (तथाप्यमावप्रतिपद्यात्मसंस्कारमर्थज्ञास्ये
 प्रिसंशोधितेव हेमजातिर्नातिभाति बुद्धिः । बुद्धिशून्यो हि
 ह्यपि नोति नोति नोति नोति नोति नोति नोति नोति नोति नोति

.....

प्रभवति प्रजानां योगक्षेमयोराराधनाय । अनिकांतशाम
 प्रजा यन्किचनवादिन्यो यथाकथंचिद्वर्तिन्यः सर्वा मिथ
 (मंकिरेयुः । निर्मयादाथ लोका लोकादितोऽतथ स्वा
 मान्मानं च भ्रंशयेयुः । (आगमदीपदृष्टेन खल्वध्वेना सु
 पर्वते लोकयात्रा । दिव्य हि चसुभूतमवद्भविष्यन्सु ८

नेपकृतेषु च विषयेषु शान्तं नामाप्रनिदतशक्ति । तेन
 गतेरप्यायनाविद्याहयोलोचनपोरन्ध एव जन्तुरर्ध- ५६५
 नेपामामध्यान् । अना विद्यायां पादाविद्यास्यभिषङ्गमागमय ३०२१
 रत्नविद्यां दृष्टनीतिम् । तदर्थानुष्ठानेन चायजितशक्ति- ५६६
 द्विरस्वलिनशान्तः प्राधि चिन्मुदधिमोरत्तासुर्वीमिति ।

एतदाकर्ण्य स्थान एव मुग्धभिनुशिष्टं तथा प्रियत
 त्यन्तःपुरमधिगन् । तां च पाशां पाधिचिन् प्रमदामंनिषां
 म्मोत्रोटीरितामपनिगम्य गमीषोपविष्टाधितानुवृत्तिहृशलः,
 म्मादादीनीं गीतनृन्पया दिवादिप्यवायो, बाधनारीपगयणः,
 पदुः, अयन्त्रितमुखो, चतुर्भुविशासदः, परममान्येपणपरः, परि-
 हामयिता, परित्रादरुचिः, पेनान्यपण्डितः, सचिवमण्डलादप्यु-
 त्काचदारा, गरुडिदुनवापाष्यायः, कामतन्वकरणधारः, कुमार-
 गेवयो, विद्वान्मदो नाम स्मितपूर्वं व्यप्रापयन् । देव देवानु-
 ग्रहेण यदि कश्चिद्भ्राजन् मयति विभुतेः समकस्मादुद्यावत्स्य-
 प्रलाभनः पदधयन्तः स्वार्थं माधयन्ति धृताः । तथा हि ।
 कश्चिन्मृत्यु किल लक्ष्मणरम्पुदयानिशयेराशामुत्पाद्य मुण्डापित्वा
 शिरो पदु . . . . . पि पो-
 नशनं च . . . . .
 तगः पापण्डिनः पुत्रदारशरीरजांरतान्यांय भांय संत । यदि
 कश्चिन्पदुजातीयो नाम्यं मृगानृष्णिकार्यं हन्नागतं त्यक्तुमिच्छे-
 चमन्ये परिवार्याह । एकामपि काकिर्णिं कार्पापणलधुमा-
 पादेयम शयारुतः सर्वशत्रून्वानयेमकेशरीरमात्रेणैव

अथानिनं विदुर्धामहि यद्यम्मदिष्टेन मागेणानयेत इति
 म पुनाग्मान्प्रत्याह । काऽर्मा मार्ग इति । पुनरिभं पुनं
 ननु चतसो गत्रप्रियामयी यान्तान्वाशिक्षी दण्डनीतिगि
 तागु तिग्रस्ययी शान्तान्वाशिक्षया मदत्या मन्दरुलीश । ता
 २) वदास्ताम् । अर्धाप्य नावदण्डनीतिम् । इयमिदानीमाना
 विष्णुगुप्तन मार्गाथं पदभिः श्लोकमदक्षेः मंशिता । मययमयी
 सम्यगनुष्ठीयमाना यथोक्तकर्मक्षमेति । म नुयेत्यर्धने शुभा
 च । अत्रैव जसं गच्छति । तन्तु किल शायं मयशाशानुवन्धि
 सर्वमेव वाञ्छयमधिदित्या न तच्चतोऽधिगंस्यते । मवतु कानं
 बहुनाऽल्पेन वा तदाधिगतिः । अधिगतशाम्नेण चादा
 पुत्रदारमपि न विश्वासम् । आत्मकृशेरपि कृते तपद्वैरि
 ३) द्विरियानोदनः मंपद्यते । इयत ओदनस्य पाकायैता
 दिन्धनं पर्याप्तमिति मानोन्मानपूर्वकं देयम् । उन्धिते
 च राज्ञा धालिताक्षालितमुखेन मुष्टिमधुमुष्टि वाऽस्यन्तरीकृ
 कृत्स्नमायव्ययजातमहः प्रथमेऽष्टमे भागे श्रोतव्यम् । शर्व
 एवास्य द्विगुणमपहरन्ति तेऽप्यध्यभृताः । चत्वारिंशद्याणके
 पदिष्टानाहृणोपायान्सहस्रधाऽऽत्मयुध्यैव ते विकल्पयितार
 द्वितीयेऽन्योन्यं विवदमानानां प्रजानामाक्रोशाद्व्यमानक
 कष्टं जीवति । तत्रापि प्राद्विवाक्रोदयः स्वेच्छया जपपराज
 ४) विदुधानाः पापेनाक्रीत्वा च भर्तारिमात्मानं वार्थैर्योजयन्ति
 तृतीयं स्नातुं भोक्तुं च लभते । भुक्तस्य च यावदप्यन्ध
 परिणामस्तावदस्य विषभयं न शाम्यत्येव । भुक्त्वा चतु

देवप्रतीप्रदाय हतं प्रमायन्नेव विष्टुनि । पञ्चमे
 रन्यचिन्त्या महात्तमाप्राप्तमनुभवति । तत्रापि मन्त्रिणो
 र्द्वयस्या इवान्यान्ये नियतं मिथः संभूय दोषगुणौ दूतचार-
 राक्ष्याणि शक्यास्तुष्यतां देवकालकार्यावस्थाः स्वच्छया
 विपरिवर्तयन्तः स्वपरमिथमण्डलान्युपजीवन्ति । बाधाम्प-
 तर्थाय कोषान्नुद्धमत्वाय प्रकाशं प्रथमयन्त इव स्वामिनम-
 पन्नमपगृह्णन्ति । षष्ठे स्वैरविहारो मन्त्रो वा मेव्यः । स
 दक्षतां स्वैरविहारकालोऽयं यस्य निग्रमिपादोभरा नाडिकाः ।
 सप्तमे घतुरङ्गचलप्रन्येयस्यप्रयागः । अष्टमे मेनापतिमखस्य
 विक्रमचिन्ताश्रेष्ठः । पुनरप्याम्पेव मंस्यां प्रथमे रात्रिभागे गृह-
 पुण्या दृष्ट्याः । तन्मुवेनातिनृशंसाः शर्यादिरसुप्रणिधयोऽ-
 नुष्टेयाः । द्वितीये भोजनानन्तरं भोजिय इव स्वाप्यायमारमते ।
 तृतीये तुर्यपोषेषु मांविष्टधतुर्धपञ्चमी शर्षात किल । कथमिवा-
 प्याज्जसाचिन्तोपामविद्धलमनमो भराकस्य निद्रासुखमुपनमेत् ।
 पुनः षष्ठे शार्याचिन्ता कार्याचिन्नारम्भ । सप्तमे मन्त्रप्रदो
 दूतामिषेषणानि च । दूताथ नामोमपथ प्रियारूपानल-
 प्यानयोन्वीतशुन्कपाधवृत्तानि वाणिज्यया पर्वयन्तः कार्याम-
 विद्यमानमपि ज्ञेयैर्नाशोपानिवर्तं धमन्ति । अष्टमे पुरोहिता-
 दयोभ्येत्यनमाहुः । अथ दृष्टो दुःस्वप्नः । दुःस्थिताथ प्रदाः ।
 शकूनानि नातिशुमानि । श्रान्तयः क्रियन्ताम् । सर्वमस्तु
 मांवर्णमेव होममाधनम् । एव सति त्वति ।
 प्रत्यक्षत्वा इमे प्राक्षणाः । कृतमेषिः

भवति । ते चामी कष्टदारिद्र्यवन्तो बहूपत्या
 वीर्यवन्तश्चाद्याप्यप्रतिग्रहाः । दत्तं चैभ्यः स्वयमेव
 नाशनं च भवतीति बहु बहु दापयित्वा तन्मुखेन
 पांशु भक्षयन्ति । तदेवमहनि ।
 लमविरलकदर्थनं च नयतो नयज्ञस्यास्तां
 स्वमण्डलमात्रमपि दूरारक्ष्यं भवेत् । शास्त्रज्ञसमाज्ञातो
 यद्दाति चन्मानयति यच्च प्रियं ब्रवीति
 मित्यविश्रामः । अविश्वास्यता हि
 यावता च नयेन विना न याति लोकयात्रा स
 एव सिद्धः । न तत्र शास्त्रेणार्थः । ननु
 शोऽपि हि तैस्तेरुपायैः स्तनपानं जनन्या
 तदपास्यातियन्त्रणामनुभूयन्तां यथेष्टमिन्द्रियमुखानि ।
 सुपायवर्गः स्वेषु परेषु चाजस्रं प्रयोज्यः संधिविग्रहनिन्तः
 नेयः कालः स्वल्पोऽपि सुखावकाशो न देय इति तै
 त्त्रिकैर्षुष्मत्तथाप्याजितं धनं दासीगृहेष्वेव श्रुज्यते ।
 चैते वराकाः । येऽपि मन्त्रकर्कशाः शास्त्रतन्त्रकाराः शुक्ला
 रमविशालाक्षबाहुदन्तिपुत्रपरादारप्रभृतयस्तैः किमरिपद्व
 जिनः । कृतं पा तैः शास्तानुष्ठानम् । नैरपि हि प्रास्व
 कापेषु दृष्टे मिथ्यामिद्धी । पठन्तथापठद्विरतिमंथी ।
 बहवः । नन्विदमुपपन्नं देवस्य यदुत सर्वलोकवन्द्या जाति
 यानयामं यथा दर्शनीयं यपुरपरिमाणा त्रिभूतिमन्त्र

त्वां विधास्यंतुना सुखोपभोगप्रतिबन्धिना षट्पार्श्वविकल्प-
 तात्मवैकाशेष्यगुणसंज्ञयेन तन्प्राशयेन च मा कृथा वृथा । तन्नि-
 दं मे देतिनां वृत्तमदृश्याणि, हयानां च तद्वद्वरम्, अनन्तं च
 तदानम् । अपि च पूर्वान्वेयं देवार्त्तं कौप्रगृह्याणि । सर्व-
 श्वं जीवन्लोकः समग्रमपि युगपदग्रं भुञ्जानो न ते कंष्ट्रा-
 तायाणि वेदायिष्यति । किमिदमपयसि वदन्त्यार्जनायाग-
 वेद्यते । जीवितं हि नाम जन्मिनां चतुष्षान्दधानि ।
प्रापि भोगोपायमन्वानरे वयःशब्दम् । अपष्टिता पुनरज-
 न्त एव श्वमन्ते । नार्जितस्य चतुर्णां स्वमप्याग्वादीहितु-
 षिहन्ते । किं षट्पुना । गज्यभारं भारक्षमेपरन्तरङ्गभूतेषु भाक्ति-
 त्त्तु नदप्यपिषेर प्रतिक्रियाभिरन्तःपुत्रिकामी रममाणो गीत-
 गीतपानेगोष्ठीश्च यधर्तुष्यन्धन्यधाटं कुरु शरीरलाभमिति
 श्चाङ्गोत्पृष्टभूमिरञ्जलिचुम्बितचूडधिरमशेन । प्राङ्गो-
 र प्रीतिफुल्लोचनः प्रमदाजनः । जननाथश्च सुस्मितमुचिष्ठः ५२५॥१॥
 त्नु दितोपदेष्टाद्गुरवो भवन्तः किमिति गुरुवधिपरीत-
 न्नुष्टिमिति तमुन्धाप्य कोटारपानिर्भरमतिरतिष्ठत् ।
 ५२६ अर्धतपु दिवंगेषु भूयो भूयः प्रमृतेज्ये प्रेषमाणो मन्वि-
 द्दिन पचगाश्चुपेन्य मनस्यचिन्तत्र इत्यवसातवान् । अर्धवं
 त्त्रिणो मनस्यभृत् । अहो मे माहादालिदपम् । अरुचितेज्ये
 त्त्तद्व्यभक्षिगतोऽहमस्व हास्यो जातः । स्पष्टमस्य चेतानामापथा-
 एष्यम् । तथा हि । न मां गिरधं पश्यति । न मितपूर्वं मापते ।
 न वदस्यानि विवृणोति । न हस्मेन स्पृशति । न व्यसनेष्वनु-

५२५

कम्पते । नोन्मवेप्यनुगृह्णाति । न विलोमनरम्बुनि प्रेणयति ।
 मत्सुकृतानि प्रगणयति । न मे गृहवानां शृच्छति । न मन्यस्व
 त्यवेधते । न मामामन्नकार्येष्वभ्यन्तराङ्गानि । न मानद
 पुरं प्रवेशयति । अपि च । मामनदंशु कर्मसु नियुहन्ते । मद्रत
 नमन्यैरवष्टभ्यमानमनुज्ञानानि । मद्रंशु विश्रम्भं द्रष्टयति
 मद्रुक्तस्योत्तरं न ददाति । मत्प्रमानदोपात्त्रिगर्हयति । मर्मो
 भामुपहसति । स्वमतमपि मया वर्ण्यमानं प्रतिज्ञपति । महाहो
 वस्तुनि मत्प्रदितानि नामिनन्दति । नयज्ञानां च स्वलिता
 मत्प्रमत्तं मूर्खरुद्रोपयति । मत्यमाह चाणक्यः । चित्तत्र
 नानुवर्तिनोऽनर्था अपि प्रियाः स्युः । दक्षिणा अपि तद
 बहिष्कृता द्वेष्या भवेयुरिति । तथापि का गतिः । अ
 नर्तोऽपि न परित्याज्यः पितृपैतामहैरसादृशैरयमधिपति
 अपरित्यजन्तोऽपि कमुपकारमश्रयमाणवाचः कुर्मः । सर्वे
 नयज्ञस्य वसन्तमानोरस्मकेन्द्रस्य हस्ते राज्यामिदं पतित
 अपि नामापदो भाविन्यः प्रकृतिस्थमेनमापादयेयु
 अनर्थेषु सुलभ्यलोकेषु कचिदुत्पद्योऽपि द्वेषः सद्ब्रुचम
 न रोचयेत् । भवतु । भविता तावदनर्थः । स्तम्भितपिश
 जिहो यथाकथंचिदभ्रष्टपदास्तिष्ठेयमिति ।

एवंगते मन्त्रिणि राजनि च कामवृत्ते चन्द्रपालि

खनुरसद्भृतः पितृनि

नाम भूत्वा बहुभिश्चारणैर्बहोभिरनल्पकौशला

द्विल्लकारिणीभिरनेकच्छत्रकिंकरैश्चगूढपुल्लैः परिभृतोऽस्मै

विविधाभिः क्रीडाभिर्विहारमद्रमाग्नामादफरोत् । अमुना च
 गोकमेतस्य राधन्यास्पदमलमत । लक्ष्यान्वयस्य स यद्यस्यन-
 मारमते तगधेन्यवणयन् । देव यथा भृगया धीपकारिणी न
 तथाऽन्यन् । अथ हि देवायामोत्कर्षादापत्यपकर्ता दीर्घापर-
 दृष्टाः
 दृष्टिसुखलुग्वपादिवधेन सख्यनोपप्रातिप्रिया । वृकव्याघ्रादि-
 यानिः स्थलवधनन्यनोधनं, प्रैलाटवीप्रदेशानां विविधकर्मक्षमा-
 नामालोचनम् । धाटविक्रमगविभम्मणम्, उन्माहनाक्तिसंधु-
 श्येन प्रन्यनीकविश्रामनमिति बहुतया गुणाः । एतेऽपि द्रव्यरा-
 प्रैभ्युपव्यागादनुपमानमाशयोदायम् ॥ जयपराजयानवस्था-
 नादपेविपादयोसविधेयत्वम् । पांटाफनिमित्तसामर्पस्य वृद्धिः ।
 अभ्रह्मभूम्यादिगोचराणामत्यन्तदुरुपलक्ष्याणां कूटकर्मणामु-
 पलक्षणादत्यन्तं सुदिनपुण्यं । एकविधोपमं हाराचित्तस्याति-
 विधर्मकाम्यम् । अप्यवमायसहचरेषु सहितेऽप्यभिरतिः ।
 अनिकर्कशपुरूपमिति ससर्गादनन्यधर्मणीयता मानावधीरणा-
 मरूपणं च शरीरयापनमिति । उत्तमाङ्गना भोगेऽ-
 प्यर्थधर्मयोः सफलकर्मणम् । शुक्लः पुरुषाधिमानः ।
 भावज्ञानकीप्रलम् । अलोभादिप्रमाचेष्टितम् अखिलामु कलामु
 वनक्षयम् । अलन्धोपलब्धिलक्ष्यानुरक्षणरक्षितोपभोगभुक्तानु-
 संधानरुष्टानुनयादिप्रव्रममभ्युपापरचूनया शुद्धिवाचोः पाट-

३००

२१८

षम् । उत्कृष्टेष्टशरीरसंस्कारात्सुमगवेपथया लोकसंभावनीयत-
 परं सुहृत्प्रियत्वम् । गरीयसी परिजनव्यपेक्षा । स्मितपूर्वा
 मापित्वम् । उद्विक्तसच्चता । दाक्षिण्यानुवर्तनम् । अपत्योत्सा-
 नेनोभयलोकश्रेयस्करत्वमिति । पानेऽपि नानाविधरोगम-
 पटीपसामासधानामासेवनात्स्पृहणीयवयोवस्थापनम् । अ-
 कारप्रकर्षादिशेषदुःखतिरस्करणम् । अङ्गजरागदीपनादङ्गनो-
 भोगशक्तिसंयुक्षणम् । अपराधप्रमार्जनान्मनःश्लयोन्मूलन-
 अशाख्यशंसिभिरनर्गलप्रलापैर्विश्वासोपबृंहणम् । मत्सरान-
 यन्धादानन्दैकतानता । शब्दादीनामिन्द्रियार्थानां सातत-
 नानुभवः । संविभागशीलतया सुहृद्गर्गसंवर्गणम् । अनुपम-
 त्तमङ्गलावप्यम् । अनुचराणि विलसितानि । मयाविहरणा-
 साद्ग्राभिकत्वमिति । वाक्पारुष्यं दण्डो दारुणो दूषणां
 चार्थानामेव यथावकाशमौपकारिकाणि । नहि मुनिरिव नरर्पा-
 रुषशमरातिरामेभवितुमरिकुलमलमवलाभितुं च लोकत-
 मिति । अत्रापि गुरूपदेशमिवादरेण तस्य मतमन्ववर्तत । त-
 स्तच्छीलानुसारिण्यथ प्रकृतयो विशृङ्खलमसेवन्त व्यसनानि
 सर्वथ स्वसमानदोषतया न कस्यचिच्छिद्रान्वेषणायायति-
 समानभर्तृप्रकृतयस्तन्त्राध्यक्षाः स्वानि स्वानि
 मक्षयन् । ततः क्रमादायद्वाराणि व्यशीर्यन्त ।
 विदविधेयतया विमोहरहर्षवर्धन्त । सा ।
 ख्याथ समानशीलतयोपारूढविथम्भेण राज्ञा
 पानगोष्ठीष्वभ्यन्तरीकृताः स्वं स्वमाचारमत्यचारिणुः

तदङ्गनापु चानेकापदेशपूर्वमपाचरभ्रमेन्द्रः । तदन्तःपुरेषु
 धामी भिन्नदृशेषु मन्दश्रामा घट्टगुर्वैच्यनेन्त । सर्वथ
 कुलागनाजनः सांगुलजनमद्भिभाषणरतो भ्रमचारिभ्यपन्त्र-
 यन्तृपायापि न शणयित्वा भर्तृन्यातृगणमन्त्रजान्यभ्रुणोत् ।
 तन्मूलाद् बलहाः मामपांणामुद्भयन । अहन्यन्त
 दुर्भला बलिभिः । अपहतानि धनवता धनानि तम्क-
 रादिभिः । अपहतपरिहृतयः प्रहताः पातकपथाः ।
 हतवान्ववा हनाविषा धधवन्धातुराम मुक्तकण्ठमाक्रोदस्रक्ष-
 प्त्रः प्रजाः । दण्डधाययाप्रणतो मयक्रोधावजनयत् । कृशकुडु-
 न्येषु लोभः पदमधत् । विमानिताश्च तेजस्थिनो मानेनाद-
 यन्त । तेषु तेषु धाकृत्येषु प्रामरन्वरोपजायाः । तदा ध
 मृगाटयोषु मृगयाहृल्यवर्णनेनाद्रिट्रोणीरिनपसारमार्गाः शुष्क-
 तृणवृंशगुन्माः प्ररेश्य डारतोऽग्निविमर्गन्ध्याप्रदिवधे प्रोन्मास
 मन्मुस्यपातनैरिष्टकृपतृष्णोत्पाटनेनानिदूरहारितानां प्राणहा-
 रिभिः सुन्पिपामामिवर्धनेर्गुन्महृणगूदञ्चमनटप्रदरपातदेनु-
 भिदिपममार्गप्रधावनैर्विपमुत्वीभिः सुरिकामिधरणकण्ठको-
 दुरणेर्विश्वमिभरविच्छिन्नानुपादृतपैकाकीकृतानां पथेष्टपा-
 तनैर्मृगदेहापरादिनामेषुमोक्षणैः मपणपन्थमधिरुमाद्रिशृङ्गाणि
 दुरधिराहाप्यनन्यलक्ष्यैः प्रभ्रंशनेसाटाविकञ्चघना विपिनेषु
 विरलसैनिकानां प्रतिरोधरसघ्नपक्षियुद्धपाशोन्मवादिगंकुलेषु
 पलवदनुप्रवेशनेरितेषां द्विसोत्पादनेर्गूदोत्पादितव्यलक्षि-
 म्योऽग्निपापि प्रकार्य लज्या साक्षिषु सद्भिरुपाप्याकीर्नि-

गुप्तिहेतुभिः पराक्रमैः परकलत्रेषु सुहृत्त्वेनाभियोज्य
 न्मर्तुनुभयं वा प्रहृत्य ... नन्यासयोः ...
 सङ्केतपु प्रागुपनिनीय पश्चादभिटुत्याकीर्तनीयैः ...
 प्रलोभ्य विलप्रवेशेषु निधानखननेषु ...
 व्याजसाध्यव्यापादनैर्मत्तगजाधिरोहणाय प्रेर्य
 निवर्तनैर्व्यालहास्तिनं कोषयित्वा ...
 मणैर्दापायर्थे विवदमानानुपांशु हत्वा
 सामन्तपुरजनपदेष्वपथाष्टतानप्रकाशमभिप्रहृत्य ...
 घोषणैर्योःरयाङ्गनाभिरहनिंशमभिरमय्य ...
 स्वामरणमास्याङ्गसर्गादिषु ...
 प्रक्षपितप्रवृत्तिरमनन्तवर्मकटकं अजरमकुर्वन् ।
 अथ वसन्तमानुर्मानुवर्माणं धानवास्यं प्रोत्साद्यानन्त
 वर्मणा व्यग्राहयत् । तन्पराभृष्टराष्ट्रपर्यन्तश्चानन्तवर्मा तमभि
 शोक्तुं बलममुत्यानमकरोत् । सर्वसामन्तेभ्यश्चात्मकेन्द्रः
 येनैव प्रियतरोऽभूत् । अपरेऽपि सामन्ताः समर्गसत ।
 आभ्यरातिः नर्मदारोघसिन्ध्ययिषु । तं
 महामामन्तस्य कुन्तलपत्रेऽयन्तिदेवस्यात्मनाटकीयां
 त्वेर्षी नाम शन्द्रपालिनादिभिरितिप्रशस्तनृपकाशलाभाद्या
 तन्तवर्मा नृपमद्राशीत् । अतिरक्तधुक्तवानिर्मा मधुमसाम्
 अदमेकेन्द्रस्तु कुन्तलपत्रिमेकान्ते समभ्यघत् । प्रमत्त
 राज्ञा कुन्तलापि नः परामृशति । कियत्यवशा संदध्यत् ।

मग्निं हस्तिनां पञ्चशतानि च मे । तदाप्या मभूय सुरलेख
 मेनपृषीकैः धरमेकवीरः कोङ्कणपतिं कुमारगुप्तं नागिष्यनाथं
 नागपालमुपजपायः । मे चावश्यमग्धाविनयममद्भ्याना
 मन्मतेर्नरोपवतेरनु । अयं च वानवाभ्यः परे मे, मिश्रम् ।
 र्त्नेने कुर्विनीतमग्रतो व्यतिपक्तं पृष्टतः प्राहेरम १- फोत्रवा-
 च विभज्य गृह्णीम इति । हृष्टेन चामुनाभ्युपेते, विंशतिं
 शुकानां पञ्चविंशतिं काञ्चनकुंभकम्बलानां प्राभृती-
 याऽऽमृतेन तेः मामन्तैः संमन्य गानपि क्रमतावस्था-
 न् । उपमेगुप्तेषां मामन्तानां, वानवाभ्यस्य ज्ञानन्तवर्मा
 ष्टेपादाभिषन्वमगमन् । वसन्तमानुध तन्कोशवाहनमवशी-
 तान्माधिष्ठितमेव कृत्वा ' यथाप्रयासं यथाफलं च विभज्य
 शिव युष्मदनुग्रहा येन केनचिदंशनाहं तुष्पामि ' इति
 श्रान्मर्यानुवर्ता तेनगामेपेण निमिषीकृत्योत्पादितकलङ्कः
 मामन्तानिष्यंयन् । तदीये च, सर्वम्बं स्वयमेवाग्रसत् ।
 नवास्यं केनचिदंशनानुग्रह प्रत्याष्टन्य सर्वमनन्तवर्मराज्य-
 म्मसादकरोन् ।

अभिधारणे मन्त्रिपृष्टो वगुरक्षितः कैथिन्मालैः संभूय
 लमेनं माम्करवर्माणमस्यैव ज्यायसीं भगिनीं त्रयोदशरषीं
 न्नुवादिनीमनयोध मातरं महादेवीं यमुंधरामाशयापसर्प-
 षदोम्या भावितया दाहजरेण देहमजहात् । अस्मान्मि-
 स्तु नीत्वाः माहिष्मतीं भर्तुर्दंमानुराय आग्ने मिश्रवर्मणे
 ' इत्या देवीं दर्शयन्ताभून् । तां चार्यामन्तार्योऽस्तावन्यथाऽऽस्त-

मन्यत । निर्मलिततश्च तथा मुनमियमखण्डचारित्रा
 चिकीर्षतीति नैर्घृण्यात्तमेनं चालमाजिघांसीत् । इदं तु
 देव्याऽहमाज्ञप्तः । तात नालीजह्व जीवताऽनेनभिर्दे
 क्यंचिद्वधाय जीविः । जीवियं चेदहमप्येनमनुमणि
 ज्ञापय मां क्षेमप्रवृत्तः स्ववार्तामिति । अहं तु संकु
 कुले कथंचिदेनं निर्गमय्य विन्ध्याटवीं
 पादधारदुःखितं चैनमाश्वासयितुं घोषे
 कानिचिद्विश्रमय्य तत्रापि राजपुरुषसंपातमीतो
 पसरन्नत्रास्य दारुणपिशासापीडितस्य वारि
 कूपेऽस्मिन्नपभ्रश्य पतितस्त्वयैवमनुग्रहीतः ।
 शरणमेधि विशरणस्य राजशूनोरित्यञ्जलिमवभात् । कि
 जात्याऽस्य मातेत्यनुयुक्ते मयाऽमुनोक्तम् । पाटलि
 वणिजो नैः . . . . . सागरद . . . . . को . . . . .
 न्वनोऽस्य माता जातेति । . . . . .
 इति सस्नेहं तमहं सस्वजे । शृद्धेनोक्तम् । सिंधुदत्तापुत्राणां
 मस्ते पितेति । सुश्रुत इत्युक्ते सोऽस्यहृष्यत् । अहं तु तं
 भ्रमश्मकेन्द्रं नयेनैवान्मूल्यं चालमेनं पित्र्ये पदे प्रतिष्ठाप
 यामिति प्रतिज्ञाय कथमस्यैनां सुधं क्षपयेयमित्यचिन्तय
 तावदापतितौ च कस्यापि व्याधस्य त्रीनिपूनतीत्वा
 मृगौ स च व्याधः । तस्य हस्तादवशिष्टमिपुद्गलं को
 चाक्षिप्यायधिपम् । एकः सपत्राकृतोन्यश्च
 पतत् । तं चैकं मृगं दृष्ट्वा . . . . .

।मापोय निष्कृताकृत्य विकृत्योर्बन्धिघ्नीषादीनि शूला-
 स्य दायाद्दारेषु सत्तेनामिषेण तपोरात्मनश्च सुधमत्-
 पंम् । एतस्मिन्कर्मणि मत्मापुषेनातिहृष्टं किरातमस्मि
 द्यान् । अपि जानासि माहिष्मतीपुषान्तमिति ।
 सायाचष्ट । तत्र प्याघत्वचो ह्तीथ विक्रीषाघंवागतः ।
 न जानामि । प्रचण्डवर्मा नाम चण्डवर्मानुजो मिश्र-
 मेदुहितरं मञ्जुवादिनीं लिप्पुरम्पेतीति तेन सोत्सया
 तीति । अथ कर्णे जीर्णममयम् । धृतो मिश्रवर्मा पुहितरि-
 म्यसप्रतिपत्तया मातरं विधास्य तन्मुखेन प्रत्याकृष्य
 लकं त्रिषांगति । तत्प्रतिगत्य कुशलमस्य मङ्गाणां च
 प्यं रदमि निवेद्य पुनः कुमारः शार्दूलमक्षित इति प्रकाश-
 त्प्रोशः कार्यः । स कुर्मतिरन्तःप्रीतो पश्चिःखं दर्शय-
 देवीमनुनेष्यति । पुनस्त्वया तन्मुखेन स वाच्यः । यदपेक्षया
 वदुक्तमत्यक्रमिषं मौञ्जि पालः पापेन मे परलोकमगात् ।
 त्वं तु त्वदादेशकारिण्येवाहमिति । स तयोक्तः प्रीतिं प्रति-
 ष्ठाभिपत्स्यते । पुनरनेन वत्सनामनासा महाविषेण
 नीय तोयं तत्र मालां मञ्जयित्वा तया ग पक्षसि
 खे च हन्तव्यः । ' ग एवापममिप्रहारः पार्श्वे
 स्तयाम्हु यद्यस्मि पतिप्रता ' इति । पुनरनेनागदेन मञ्जुमि-
 ष्मामि तां मालां मञ्जयित्वा स्वदुहित्रे देया । मृते तु
 स्मिन्तस्यां च निर्विकाराणां सत्यां सतीत्येवनां प्रकृत्या-
 नुवतिष्यन्ते । पुनः प्रचण्डवर्मणे संदिश्यम् । ' अनापकामिदं

राज्यम् । अनेनेव मह बालिकेयं स्वीकृत्या इति । तत्र
 कापालिकेष्वेवन्द्वौ देव्येव दीयमानभिर्नो पुनर्द्वि
 शानं वन्म्यावः । पुनरायेप्रायान्वाग्बुद्धानामांश्च मन्त्रि
 नेकान्ने ब्रवीतु देव्या । स्वमेद्य मे देव्या विन्म्यवां
 कृतः प्रमाद । अथ चतुशब्दनि प्रचण्डवमो मन्त्रि
 वक्षमेद्वनि स्वातटवनि मद्रवने परीक्ष्य वज्रन्य
 निगेतेषु कपाटमृदवाया न्यग्गुणेन मह कोऽपि द्विजा
 निर्गम्यति । स राज्यमिदमनुपाल्य बालने प्रातष्टापयि
 स ह्यलु बालो मया न्यायान्पया निम्हृत्य स्था
 मा शेर्यं वन्मा मन्त्रुतादना तस्य । इ वातदात्मकस्य दे
 नैव कविपतेति । तदनदात्मस्य सुमाम्बर गुम्
 गारदेतदुपपन्म्यत इति । स माम्प्रतमानप्रात पायि
 अर्धेधायं यधानिन्तितमनुाष्टिता भव । प्राणादज न लाह
 प्रासर्पन् । अदो माहान्म्यं पतिप्रतानाम । वागप्रहा
 द्वि स मालाप्रहारमस्मिन्प्रजलिः । न च जकवप्या स्थन
 न्कमेति वक्तुम् । यतन्तदेव दगं महाम दृक्षिं स्तनम
 मेव तर्प्य ज्ञानं न मुन्युः । योऽपि पतिप्रतायाः ज्ञापत
 वतेन स मर्मेष मर्दिदि ।

अथ ... विंग ... च मि ...
 इत्या ...
 यमन्त्रिदि ...
 इत्यत्र ।

द्रश्यमानि । यद्येवं बहु भागधेयमस्या यो दास्याः न
 मन्वस्याः मानाध्यश्रीर्गो म्वस इति महर्जनवद्वरागमाप्यमां
 मञ्जुवादिनी प्रणमस्य भूयोऽपि मा हर्षगर्भममता तद्येन्मिथ्या
 मोञ्जं पुष्पदीपो पालकपाली धो मया निरोद्धव्य इति ।
 मयाऽपि ममिनं मञ्जुवादिनीरागलीनदृष्टिलोदपेर्षेणवम-
 स्त्रिति न्स्थभेभो नालीत्रहमाकार्यं निरगम्य ननश्च तं
 पानुपान्तं जनैरपूच्छम् । एतान्तरन्यापुः प्रथितः प्रचण्डव-
 र्मेति । मोञ्जत । राज्यामिदं ममेत्यपाम्नाद्गुो राज्ञाऽव्यान-
 मष्टप एव तिष्ठन्पुपाम्यमानः कुर्त्तव्यरिति । यद्येवमुद्याने
 तिष्ठेति तं जरन्तमादिश्य तत्प्राकारिकपाथे कस्यांचिच्छृ-
 न्यमट्टिकार्या मायाः नमयतायं नद्रधणनिपुक्तराजपुत्रः
 कृतकुर्त्तव्यवेषर्त्तलः प्रचण्डवर्माणमेत्यान्वरञ्जयम् । अनुर-
 ष्जितात्पे तु नमये जनममात्रज्ञानोपयोगीनि मंडन्य नृत्य-
 गीतनानागदितादिहस्तचदक्रमणमूर्च्छपादालातपादापीडवृर्धि-
 कमकरलहनादीनि मन्स्पोद्वर्तनादीनि च करणानि पुनरादा-
 यादापामक्षयत्रिनां धुरिकास्त्राभिरुपाहितवर्ष्मा चित्रदुष्क-
 राणि कस्यानि इयेनपानोत्कोशपातादीनि दर्शयन्विशति-
 चापान्तरालावस्थितस्य प्रचण्डवर्मणः धुरिकैर्यकपा प्रत्युरमं
 प्रहृत्य जाल्याद्वर्षमहर्षं वसन्तभानुरिति गदन्मद्भावमुत्कर्तु-
 मुद्यतामेः कस्यापि चारमटस्य पीवरांमयाद्दुशिग्वरमाकम्य
 तावर्तव तं विवेतीकुर्वन्माकुलं च लोकपुण्यशु कुर्वन्दिपुल्लो-
 च्छितं प्राकारमत्यलहयम् । अवपुन्य घोषवने महनुपाति-

राज्यम् । अनेनैव सह वालिकेयं स्वीकृतम् इति । . . .
 कापालिकेषु च्छन्नौ देव्यैव दीयमानभिर्ता पुराङ्गहिरुषम्
 शानं चत्स्यावः । पुनरार्यप्रायान्पौरवृद्धानासांश्च मन्त्रिवृद्ध
 नेकोत्तः ब्रवीतु देवी । स्वप्नेऽथ मे देव्या विन्ध्यवासिन्
 कृतः प्रमादः । अथ चतुर्थेऽहनि प्रचण्डवर्मा मरिष्यतिः
 पञ्चमेहनि रेवातटवर्तिनि मद्भवने परीक्ष्य वैजयन्तं जनेषु
 निर्गतेषु कपाटमुद्घात्य त्वत्सुतेन सह कोऽपि द्विजकुमारो
 निरीक्ष्यति । स रोज्यमिदमनुपाल्य बालं ते प्रतिष्ठापयिष्यति ।
 स खलु बालो मया व्याघ्रीरूपया तिरस्कृत्य स्थापितः ।
 सा त्रियं घत्सा मञ्जुवादिनी तस्य द्विजातिदास्कस्य दारत्वं
 नैव कश्चिद्वेति । तदेतदतिरहस्यं युष्मास्वेव गुप्तं तिष्ठ
 प्रावेदेतदुपपत्स्यत इति । स साम्प्रतमतिप्रीतः प्रायात्
 अर्घ्यं यथाचिन्तितमनुष्ठितोऽभूत् । प्रतिदिशं च लोकवाद
 प्रासर्पत् । अहो माहात्म्यं पतिव्रतानाम् । अग्निप्रहार एव
 हि स मालाप्रहारस्तस्मिञ्ज्ञातः । न च शक्यमुपधियुक्तमेत
 त्कमेति वक्तुम् । यतस्तदेव दत्तं तदाम हुहित्रे स्तनमण्डन
 मेव तस्य जातं न मृत्युः । योऽस्याः पतिव्रतायाः शान्तमति
 वर्तते स मर्मैव भवेदिति । . . .
 . . . अर्थः । महाव्रतिवेषेण मां च पुत्रं च भिक्षायै प्रविष्टं
 दृष्ट्वा प्रमृत्तं स्तनी प्रत्युत्थाय हर्षकलमघर्षीत् । भगवन्
 यमञ्जलिः । अनाथोऽयं जनोऽनुशुष्यताम् । अस्ति मर्मैक
 . . . स मृत्यो न वेति । मयोक्तम् । कलमस्वार्यै

द्रक्ष्यतीति । यद्येवं बहु भागधेयमस्या वो दास्याः स
 खल्वस्याः मानाभ्यर्गो म्वन्न इति महर्दानचद्वरागमाध्वमां
 मञ्जुशादिनी प्रणमस्य भूयोऽपि मा हर्षगर्भमग्रतः । तत्रेन्मिध्या
 मोऽयं युष्मदीयो घालकपाली श्यो मया निरोद्धव्य इति ।
 मयाऽपि मस्मिन् मञ्जुशादिनीरागलीनहृष्टिरीदधयेणवम-
 स्मिन्नि लब्धभेसो नालीजहृमाकार्य निर्गम्य ततश्च तं
 पानुपान्तं ग्रनैरपृच्छम् । कामावन्पापुः प्राथितः प्रचण्डव-
 मेति । मोऽग्रतः । राज्यमिदं ममेत्यपान्तशङ्को राजाऽभ्यान-
 मण्टप एव निष्ठन्युपास्यमानः कुशीलवैरिति । यद्येवमुद्याने
 तिष्ठेति तं जरन्तमादिश्य तत्राकारकपाधे कस्यांचिःशृ-
 न्यमटिकायां मायाः समवतार्य तद्रक्षणनियुक्तराजपुत्रः
 कृतकुशीलववैपलीलः प्रचण्डवर्मणमेत्यान्वरञ्जयम् । अनुर-
 न्जितातपे नु समये जनसमाजज्ञानोपयोगीनि महत्य नृत्य-
 गीननानामदितादिहस्तचक्रमणमूर्ध्निपादालातपादापीडवृथि-
 कमकरलहनादीनि मन्स्योऽर्तनादीनि च करणानि पुनरादा-
 यादायामश्वर्जिनां धुरिकास्ताभिरुपाहितवर्ष्मां चित्रदुष्क-
 राणि करणानि श्येनपातोत्क्रोशपातादीनि दर्शयन्विशति-
 धारान्तरालावस्थितस्य प्रचण्डवर्मणः धुरिकयैकया प्रत्युरमं
 प्रहृत्य जाल्यादप्येनहस्तं वमन्तमानुरिति गदन्मद्गात्रमुत्कर्तु-
 मुद्यतामेः कस्यापि धारमटस्य पीवसंमवाहुशिखरमाक्रम्य-
 तावनेव तं विचेतीकुर्वन्माकुलं च लोकमुद्यधुर्ह्व -
 च्छितं प्राकारमत्यलक्षयम् । अवप्लुत्य घोषवने

राज्यम् । अनेनेव सह बालिकेषु स्वीकर्त्ता इति ।
 कापालिकेषु च देव्यै दीयमानभिर्ज्ञा पुण्ड्रहिरण्य
 शानं चत्स्यावः । पुनरायंप्रायान्परिवृद्धानामांश्च मन्त्रिभू
 नेकोन्ते ब्रवीतु देवी । स्वप्नेऽद्य मे देव्या विन्त्यवानि
 कृतः प्रमादः । अद्य चतुर्थेऽहनि प्रचण्डवर्मा मरिष्यति
 पञ्चमेहनि श्वातटवर्तिनि मद्रवने परीक्ष्य वैजन्त्यः क्र
 निर्गतेषु कपाटमुद्घात्य त्वस्मृतेन सह कोऽपि द्विजकु
 निर्यास्यति । स राज्यमिदमनुपाल्य बालं ते प्रतिष्ठापयिष्या
 स खलु बालो मया व्याघ्रीरूपया तिरस्कृत्य स्थापित
 सा चैर्यं चत्सा मञ्जुवादिनी तस्य द्विजातिदारकस्य दास
 नैव कश्चिप्रेति । तदेतदतिरहस्यं युष्मास्वेव गुप्तं ति
 यविदेतदुपपत्स्यत इति । स साम्प्रतमतिप्रीतः प्राया
 अर्धशायं यथाचिन्तितमनुष्ठिनोऽभूत् । प्रतिदिशं च लोकत्र
 प्रसर्पत् । अहो माहात्म्यं पतिव्रतानाम् । अग्निप्रहार
 हि म मालाप्रहारस्तास्मिञ्जानः । न च शक्यमुपाधिपुक्तो
 त्कमेति यक्तुम् । यतस्तदेव दत्तं तदाम दृष्टिरे स्तनमण
 भैव तस्य जातं न मृत्पुः । योऽस्याः पतिव्रतायाः प्राप्तनम
 वर्तते म मस्मैव भवेदिति ।

अथ महावनिवेषेण मां च पुत्रं च भिक्षायै प्रा
 त्प्रत्वा प्रस्तुतस्तनी प्रगृथ्याय हर्षकलमववीत् । मग
 यमञ्जलिः । अनाधोऽयं जनोऽनुगृथेताम् । अस्ति मां
 स्वप्नः । म मृत्यो न वेति । मयोक्तम् । फलमस्या

दयमतिनि । पद्येवं बहु भागधेयमस्या वो दास्याः स
 रन्वस्याः मानाध्यदेशी स्वप्न इति मर्दानवद्वारागमाप्यमां
 त्जुवादिनी प्रणमस्य भूयोऽपि मा हर्षगर्भमग्रतः तथेन्मिध्या
 शोऽप्यं युष्मदीयो धालकपाली शो मया निरोद्धव्य इति ।
 त्याऽपि मस्मिन् मञ्जुवादिनीरागलीनदृष्टिदीर्घधर्षणवम-
 स्म्यति लक्ष्यभेषो नालीजट्टमाकार्य निर्गम्य ततश्च ते
 शानुपान्तं शर्नरपृच्छम् । कामावन्त्यापुः प्राथितः प्रचण्डव-
 ाति । मौञ्जत । राज्यमिदं ममेत्यपालशङ्को राजाऽभ्यान-
 ष्टप एव तिष्ठन्पुषाम्भमानः कुशलवैरिति । पद्येवमुषाने
 नेष्टेति तं जरन्तमादिष्य तन्प्राकारैकपाथे कस्यांचिच्छ-
 यमठिकायां माशाः ममवतार्यं तद्रथण्णिपुक्तराजपुत्रः
 तत्कुशलवधैपदीतिः प्रचण्डवर्मणमेत्यान्वरञ्जयम् । अनुर-
 ष्वेतातपे तु समये जनममाज्ञानोपयोगीनि मंहस्य सृत्य-
 तिनानाकृदितादिहस्तचक्रमणमूर्धपादालातपादापीडवृथि-
 ष्मकरलहनादीनि मन्स्योद्भर्तनादीनि च करणानि पुनरादा-
 पादायामधवर्तिनां क्षुरिकास्ताभिरुपाहितवर्ष्मां चित्रदुष्क-
 ाणि करणानि श्येनपानोत्क्रोशपातादीनि दर्शयन्विशति-
 ताशान्तरालावस्थितस्य प्रचण्डवर्मणः क्षुरिकर्षकपा प्रत्युरमं
 हस्य ज्योप्याद्वर्षमहसं यमन्तभानुरिति गदन्मद्रावमुत्कृते-
 ष्वासेः कस्यापि धारमटस्य पौरांसवाहशिश्वरमाकम्य
 तर्तव तं विचितीकुर्वन्माहृतं च लोकपुण्यधुर्बन्दिपुरपो-
 ष्णुतं प्राकारमत्यलहयम् । अवष्टुन्य घोषवने मदनुपाति-

नामेष पन्था दृश्यत इति युवाण एव नालीजङ्घममीकृतम
 कनास्पष्टपादन्यामया तमालवीथ्या चानुप्राकारं प्रात
 प्रतिधावितः पुनस्वाचोच्चितैकत्वाद्दक्ष्यपादेन प्रभु
 लङ्घितप्राकारस्वातरलयस्तम्यां शून्यमठिकायां तूर्णमे
 प्रविश्य प्रतिमुक्तपूर्वमेव गद्ग कुमारेण मत्कर्मतुमुत्
 राज्ञाणि दूःखलन्धरन्मां श्मशानोद्देशमभ्यगाम् । प्रागे
 गम्भिनदुर्गागृहे प्रतिमाधिष्ठान एव मया कृतं भगवा
 योर्ध्वेभ्युलप्रस्तरस्थगितवायुद्वारं विलम् । अथ गर्वा
 मध्यगारे यवैरौपनीतमहाहरेन्नभूषणपट्टनिवर्णनां तद्वि
 मायां प्रविश्य तूष्णीमतिष्ठाम् । देवी तु पूर्वद्युमेव यथाहमधि
 गेहहारं मालराय दापयित्वा प्रवण्डवर्मणे चण्डवर्मणे ।
 तामरम्यामश्मकेन्द्रोपधिष्ठितामेव नदिदिव्याचोद्यः प्रवृ
 म्येव पूर्ववहेनितरागमाल्यगामन्तदुद्धेः गद्गाभ्येन्य भगवतं
 मर्धयित्वा गौतमप्रत्यक्षं परीक्षितदुक्षिरेजन्मं तद्ग
 विधाय तदमदृष्टिः गद्ग जनेन धित्वा पत्नीयानि पट्टदण्ड
 महामवत् । अयुतमन्त्रप्रविष्टेन तेन नादेनादं दमपे
 विर्मिरेःशिराय मप्रतिर्मं शोदयात्पीडमंगलपुष्टप्रपत्त
 दृष्यदृश्यदृगीरुं दयाभमेहना निरेडय निरगमम्
 निरगत्रंश्च कुमरम् अथ यथापूरमरोत्तिया कुतोमुदयादि
 क्वपट्टं प्रत्य विभय प्रत्यपट्टदृष्टि म्यदगमोच्चमृद्यनान्त्रदि
 मर्धयित्वा म प्रतिवत्तन्तीः प्रहृतीरभ्यभाष । इत्थं देवी विष्णु
 कविर्तः मन्त्रैरेव मन्त्रान्प्रविवानि । म एव राजयन्मयाध

मया मरुपया शार्दूलरूपेण निरस्कृत्याद्य वो दत्तः। तमेनमघ-
 प्रभृति मत्पुत्रतयाऽमन्दमानृपक्ष इति परिगृह्यन्तु भवन्तः ।
 अपि च दुर्षट्कृत्कोटिपटनापाटवप्रकटशाठ्यनिष्टराशमक-
 घटपट्टनात्मानं मां मन्यध्वमस्य रक्षितारम् । रधानिर्वेज-
 धास्य स्वमेयं मुभ्रम्यनुज्ञाता मघमार्ययेति । श्रुत्वा तदहो
 मान्यवान्मोक्षवंशो यस्य त्वमार्यादत्तो नाथ इत्यप्रीयन्त
 प्रकृतयः । सा तु वाचामगोचरां हर्षारम्भाममृशन्ते शशः ।
 तदहरेव च यथावदग्राहयन्मञ्जुवादिनीपाणिपट्टयम् । प्रप-
 चापां च यामिन्पां मभ्यगम्भिलं प्रत्यप्ययम् । अलम्भन्ध्रथ
 लोको नष्टमुष्टिचिन्नादिकथनेभ्युपायान्तरप्रयुक्तद्विन्द्यांशता-
 म्ब मे गमर्धयमानो मदाज्ञां नात्यर्तन । राजपुत्रम्यार्यापुत्र
 इति प्रभावेहेतुप्रगिदिरामीन् । नं च गुणवत्यहनि भट्टाहृत्-
 ह्युपनाय्य पुरोहितेन पाठयन् राजकार्येष्वन्वतिष्ठम् । अभिन्नयं
 च । राज्यं नाम शक्तिप्रयायणम् । शक्तयश्च मन्त्रप्रभा-
 योन्माहाः परस्परानुगृहीताः कृत्येषु प्रमन्ते । मन्त्रेण हि
 विनिधयोऽर्थात्ताम् । प्रमारेण प्रारम्भः । उन्गाहेन निर्वहणम् ।
 अतः पञ्चाङ्गमन्त्रमूलां द्विरूपप्रभायस्कन्धधुर्गुणोन्गाह-
 चिटपो द्विममतिप्रकृतिपत्रः परगुणकिमलय शक्तिभिदि-
 पुष्पफलश्च नयवनस्पतिनेतुरूपकरोति । स चायमनेकाधि-
 परणन्वाद्गहायेन दुरुपजीवः । यन्त्रममार्यवेतुर्नाम
 मिश्रवर्ममन्त्री स कोमलाभिजनशान्दमारमात्पभो मन्त्रि-
 गुणश्च युक्तमन्मतिमवमस्यैव स्वमो मिश्रवर्मा । स पेशम्भः

पेशलामिति । अथ नालिजंघं रहस्यशिक्षयम् । तातायीं
 तुमेकान्ते घृहि । कोन्वेप मायापुरुषो य इमां राज्यलक्ष्मं
 मनुभवति । म चायमस्मद्दालो भुजङ्गेनामुना परिगृहीतः
 किमुद्गीर्यते ग्रस्यते वेति । म यद्वादिष्यति तदां
 बोध्य इति । मोऽप्यन्यदैवं मामावेदयत् । मुदुरुपा
 प्राभृतैः प्रवत्यं चित्राः कथाः मंवाह्य पाणिपादम्
 तिविस्रम्भदत्तक्षणं तमशार्क्षं त्वदुपदिष्टेन नयेन
 सोऽप्येवमकथयत् । मद्रं मेवं वादीः । अभिजनर
 शुद्धिदर्शनमसाधारणं बुद्धिर्नैपुणमतिमानुषं प्राणबलम
 रिमाणमौदार्यमत्याथर्यमस्त्रकौशलमनल्पं शिल्पज्ञानमनुष्य
 हार्द्रं चेतस्तेजश्चाप्यविषयमभ्यमित्राणमित्यस्मिन्नेव संनिष
 तिनो गुणाः येऽन्यत्रैकैकशोऽपि दुर्लभाः । द्विपतामे
 चिरविल्वद्भुमः प्रह्लाणां तु चन्दनतरुस्तमुष्पृच्य नीतिज्ञ
 मन्यमश्मकमिमं च राजपुत्रमनेन पिच्ये पदे प्रतिष्ठितमै
 विद्धि । नात्र संशयः कार्य इति । तच्चापि श्रुत्वा भूयं
 भूयश्चोपधाभिर्विशोध्य तं मे मतिमहायमकस्वम्
 तत्सस्त्रश्च सत्यशौचपुक्तानमात्यान्विविधव्यञ्जनांश्च गूढपुरु
 पानुदपादयम् । तेभ्यथोपलभ्य लुब्धममृद्धमत्युन्मिक्तम
 विधेयप्रायं च प्रकृतिमण्डलमलुब्धतामभिरुष्यापयन्धा
 र्मिकत्वमुद्गावयश्चास्तिकान्कदर्थयन्कष्टकान्विशोध्यन्नमित्रो-
 पधीरुपमंश्चातुषेर्ष्यं च स्वधर्मकर्मसु स्थायपक्षभिममाह
 रेयमर्थान् । अर्थमूला हि दण्डविशिष्टकर्मरिम्भा ।

धान्यदाम्नि पापिष्टं तत्र दौर्बल्यादिन्याकलस्य
गानन्यतिष्ठम् ।

इति श्रीदण्डिनः कृत्वा दशकुमारचरिते विश्वरूपिण-
स्य अष्टम उच्छ्रवामः ।

NOTES ON VISHRUTA CHARITAM

विश्रुतचरितम्—This is the eighth chapter of *रघुवन्द* १९/१००५८. For details see Introduction.

P. 1. **अथ शौरि आचरते**—**अथ** shows 'after the narration of the adventures of रघु described in the seventh chapter.' **शौरि**—He, Vishruta also. **आचरते**—related, narrated. Third person, ३०९ (perfect) of अच, with **अ** I. A. **देव**—May it please your majesty, O King. **शौरि** ३०९. **शौरि**, subject of P. P. **वनिषण** and **एव**. **परिधमता**—*lostru* sing. of present part. of **वृ**+**ध** adj. of **वद** **विष्वादासो**—**विष्वादासो** **अहो** **महा**. (**अहो** **महा** **महा** **महा** **महा** **महा**). **कुमार**—A lad, a boy. **शुभा**, **एषा** **च** **द्विरपन**+**शुभ** and **दृष्ट** are instrumental sing. of **शुभ** and **दृष्ट** (**शुभ**, or **शुभ**, **शुभ**, **शुभ**, **शुभ**). The words are **आचरते** also (**अहो** **महा** **महा** **महा** **महा** **महा**). **द्विरपन**—nomi. sing. of **द्विरप** pres. part. from **द्वि** to be tormented ३ P. There is another reading **द्विरप**—It is pres. part. of **द्वि** ९. P. **अहो** **महा**—**अहो** **महा**. The lad was of a tender age and did not deserve any

trouble. कृपाभ्याशे—अभ्याशे = vicinity, surrounding
 अष्टवर्षदेशीय.—देशीयर्—is a termination applied in the
 sense of "about" "nearly." ईषन् अममासौ कल्प-देशे
 देशीयर् । ईषन् अममास अष्टवर्ष, अष्टवर्षदेशीयः, अष्टवर्षेः
 अष्टवर्षकल्पः । अष्टौ वर्षाः प्रमाणं यस्य सः अष्टवर्षः । अष्टौ=दशुं
 is a numeral declined only in plural, as. 1 अष्टौ, 2 अष्टौ
 3 अष्टभिः, अष्टाभिः 4 & 5 अष्टभ्यः, अष्टाभ्यः, 6 अष्टानाम् 7 अष्ट
 अष्टानु. आसगद्गद्म्=शोभेन गद्गद्म् यथा स्वानथा with his voice
 choked on account of the distress he was in अगद्गद्
 अवदन्=Said 3rd pers sing imperfect (अद्)
 गद् I P.

महामाग—महान् भाग. यस्य तस्यबुद्धौ=Oh lucky &
 द्विष्टस्य=द्विष्ट ppp from द्विष्ट to trouble, 9 P 4 ।
 द्विष्टानि, द्विष्टानि मे=मम=In distress as I am. साहाय्यकम्
 सह एनि=सहायः, सहायस्य नात्र साहाय्यम् (प्यञ्) साहाय्यं
 साहाय्यकम् (सार्धं कन) द्वि=shows cause, since प्राणा
 द्वाग्निम्—प्राणानां अपद्वाग्नी=प्राण+अप+द्+ग्निनि (ताम्बुले
 +दीप The termination ग्निनि (इन्) is applied
 roots in the sense of nature, habit द्वि+इन्=द्विग्नि
 is an adjective of विपणा (feminine) therefore
 द्विग्नि + ईर् (ई) femi. द्विग्निः विपणां—पातुम् इ
 विपणा; a desiderative noun from प = to drink ।
 प्रतिकर्तुम्=दृष्टीकर्तुम्. In order to quench (this let
 thirst of mine). Infinitive of purpose (१३२
 from प्री + क् 8 P. A. to oppose, to withstand
 to quench. उद्द्वयन=निष्कायन Present part in

उत्+अ+व=to draw up 1 P. nomi. sing adjective. कोऽपि
 निष्कलः इह कुपे—In this well here, कोऽपि=क.+अपि, अतिरिक्त-
 निष्कलः, a certain, somebody. विद्, चन and अपि are the
 terminations, which when added to an interrogative
 pronoun, turn the interrogative into an indefinite
 pronoun. They are added after the interrogative
 pronouns have taken case terminations. e. g क+अपि,
 कम्+अपि, केन+अपि etc. निष्कलः=निर्गला बला यस्मात्=One
 from whom all spirit has gone. An old man. निष्कल
 अपि. इहः । मर्मकदारणभूतः=दारण इतरक्षिप्रो=एकं केवल एव
 दारणं=एवदारण, एकदारणं भूतः एवदारणभूतः=who was my only
 protector अराम्=गमयः, उदरुम्—Infinitive of purpose
 (उमुद्) from उद्+इ 1 P. or उद्+यु 1 P.=to lift up, to
 draw up.

अभ्येत्य—Indeclinable past participle of स्वयन्त
 from अनि+ई=to go near, to approach. प्रतस्या—By
 means of creeper, कपि तु मन्विलेय । प्रतस्या and कया are
 एते कृतीया. उत्तार्य—Indeclinable past participle from
 उत्+यु 1 P. (causal) having helped him to come up
 having extricated. संज्ञानालीमुखोद्घृताभिः—संज्ञान काली
 म्ब्या मुगं, तेन उद्घृताः (अयः) एभिः. It is an adjective
 to अद्भिः which is instrumental plural of अयः = water
 (m). It is used in plural only (Decl 1 अयः 2
 अयः 3 अद्भिः 4 अद्भ्यः 5 अद्भ्यः 6 अयम् 7 अयम्) He
 drew up water from the well by means of a bamboo
 pipe. चतुःपञ्चमः (V L. पञ्चमः) solve it as चतुर्वा एव च

पद्वा चतुःपञ्चपाणि तैः adj. of फलेः; or चतुःकृत्वा पञ्चपाणि (पद्म वा पद् वा पञ्चपाणि). In both these cases the compound is a संख्याबहुव्रीहि. In the first case it means four or five or six; in the second it means four times five or six i. e. 20 or 24. शरक्षेपोच्छ्रितस्य शरस्य क्षेपः. शरक्षेपः. बाणगतिः शरक्षेपात् (अपि) उच्छ्रितस्य उच्चतः. Higher than the ascent or height of an arrow. लकुचवृक्षस्य=लकुचनाम्ना वृक्षः=डहु (बडहर भाषाया) a kind of tree. पाषाणपातितैः—पाषाणे (कर्णे) पातितः=Having knocked down, felled down with stones. पातितः is the past passive participle from the causal of पत् । P. to fall. प्रत्यानीतप्राणशुक्तिमापाद्य=प्रत्यानीता पुनर आनीता प्राणानां इति स्थितिः. यस्य तम्=lit. one, existence of whose life was brought back; helping him to refresh his spirits making him one the existence of whose life was revived, refreshed (आप्तय=Absolute or indeclinable past participle of आ+पाद्+causal of पद् to make. मृगनलनिषण्ण—मृगनले निषण्णः=Sitting under a tree. निषण्णः=past. pass part. from नि+पद् (सीद्) to sit. जगन्तम्=जडम् Accu. sing. of जरद् pres part. of to become old, to shelter (p. p. प. जर्ण). कथं प्राप आपन्ना-How has this calamity befallen. (आपन्ना p. p. I from आ+पद् to fall.) adjective to आपद् fem

अधुमद्गदम्—अधुमिः गदम् यथा खलना -Choked with tears. (compare वःगदम् above) भगद्-भवद्=Sand. third pers. sing. Imperfect (लृ) of गद् to speak I P)

श्रुयताम्=3rd. pers. sing Imperative (श्रेद्) pass
 from श्रु=to listen 5 A. P.=Please listen, be pleased
 to listen. May you attend to, महाभाग=Illustrious
 sir, lucky sir, fortunate sir, magnanimous Lord.
 विद्मोनाम जनपदः—A country called विद्मं; modern
 Berar; between the banks of the Narmada & the
 Krishna rivers. भोजवंशभूषणम्—An ornament to
 the race of भोज who belonged to the race of the
 Yadavas. भंशावतार इव धर्मस्य-भजेन अवतारः=a partial
 incarnation of religion or virtue. A virtue incarnate,
 very virtuous, a partial incarnation of the god of
 justice. अतिसत्त्व—अतीव सत्त्वं यस्य, सत्त्वं बलं सत्त्वगुण
 यस्य ग.=Possessing great courage or prowess, of extra
 ordinary strength or powers, possessing great virtue.
 सत्यवादी—मत्तं वदने सच्छीलं यस्य वद+णिनि [इत्]=it was
 his nature to speak the truth. वदान्य =Liberal,
 generous. [सुर्वदान्यःसुर्वदन्सदानशीण्डायदुमदे । अमर.]
 सुविनीतः—[अत्यन्तः विनीत]—नमः=very modest विनेता
 प्रजानाम्—विनेता=शासकता=Regulator, educator of his
 subjects. रश्मिजनभूष्य—रश्मिजाः अनुरागाः मृता तेषां यस्य =
 His servants or subordinates were pleased with
 him; a generous master to his servants कीर्तिमान्=
 famous, renowned. शशास्त्रे मयुर । शशास्त्रेण विदने शान्-
 तस्य । मयुर or मृ or मृ are the terminations added
 to nouns in the sense of possession in large quantities.
 उदम=उदम. Mighty, great. This may go with शू-
 रुश्मिभूष्य=high or noble in form and intelligence;

eminent for his mighty form and high intelligence
 उत्थानशीलः—पौरुषम्बभाव . Ambitious (उत्थानं पौरुषं अत्र)
 उत्थाने पौरुषं शीलं यस्य—of greatness, it may go with
 बुद्धिभ्याम्—whose form and intelligence command
 respect (from others). मूर्तिः—form, person, body
 बुद्धिः—Intelligence, wisdom शास्त्रप्रमाणः—प्रचने
 प्रमाणं यस्य=Who regarded shastras as his authority
 following the authority of the shastras, fully guide
 by the rules of the shastras: Defender of the faith
 शक्यमव्यकल्पारम्भी—शक्यं = सुकरं, स्वभाष्य कर्म = Deed
 easy to be accomplished मव्य क्षेमं, कुशल=popular works
 works of public benefit, कल्प = Continuous work
 beneficial in the end. (शक्यं तु सुकरं कर्म मव्यः
 जतलाखिलम् । फलर्षं युक्तं न भजेन मदेवध ममाचरेन् । दिवाकर-
 कल्पः = विधि न्याय्यं कर्म (कल्पो न्याय्ये, विधौ, शान्ते, मेवै
 मद्भवासरे । कल्प_मे, विकल्पेच । महीपकोश) शक्यानि मव्य-
 कल्पानि आरभते तच्छीलं यस्य । आ+रम्+णानि. [इत् तच्छीलं]
 It was his nature or habit to undertake or start
 works that were possible to be performed of public
 benefit, and beneficial in the end संभावयिता बुधान्=
 One who respected the learned or wise men;
 [गमानेन धनेन बुधाना आदरकर्ता.] by conferring titles or
 bestowing gifts on the wise men of his realm
 प्रभावयिता सेवकान्—Promoter of his servants,
 [Lit. made the servants masters] अनुभव
 प्राययिता = प्रभुत्वं कारयिता—Making them prosperous or
 masters उदभावयिता यन्धुन् He raised his relations

to higher positions. न्यग्भ्राययिता शत्रून्—Subdued, brought down, lowered down his enemies. असंबद्ध-
 भ्रष्टाणेषु अदत्तकर्ण = न संबद्धाः असंबद्धाः प्रदत्ताः (अनर्थक
 वचानि) तेषु न दत्तः कर्णं येन = He never lent his ears
 to any irrelevant or nonsensical talks. कदाचित् यपि
 अवितृष्ण शुभेषु—[अवितृष्णः=विनया नृणाः यस्तु त. वितृष्ण
 न वितृष्णः अदिवृष्ण. = गर्भदा मनुष्य एव—not free from
 greed or thirst; whose thirst was not satisfied His
 greed for virtue or merits remained unsatisfied almost
 always. Always eager to acquire virtue or merits

:

P. 2. यानि नदीपणः कान्दासु—नदीपणः निपुणः=नदी+पणः (नदी-
 पणमिदं निपुणं प्रवृत्तानिपुणा अपि 1) नदी+पण+क (अ) निनदीपणां कान्तेः
 पौशते. The root क् to bathe 2 P. takes a क (अ) ter-
 mination when prefixed by नि and नदी in the sense
 of proficiency or skill नि+पण+क=निपण, नदी+पण+क=
 नदीपण—Fully proficient, expert, skilled in fine arts
 नदीपणो धर्मार्थसंहितासु=नदीपणः=is a superlative form of
 अन्तिव=nearest. धर्मार्थ अर्थस्य तयोः संहिता=codes of religion
 and politics, sacred lore and political Science.
 संहिता comes after the इट् compound of words of धर्म+
 अर्थ, therefore by the rule इट्शब्दे इट्शब्दे धृत्वापठे परं प्रदेवं
 सम्पद्यते, it will go with धर्म and अर्थ, धर्मसंहिता अर्थसंहिता च ।
 संहिता—collected rules, code. स्वल्पेऽपि सुहृते सुनरां
 प्रत्युपकर्ता—He would repay in manyfolds even a
 small good deed or good service (स्वल्पेऽपि सुहृते इति
 कानि अल्पानाम् प्रत्युपकर्तारु कर्तुं स्वल्पः दत्त). Mark the

accusative plural in सम्भावयिता बुधान्, प्रभावयिता से . . .
 उद्भावयिता बन्धून्; न्यग्भावयिता शत्रून्. These cases are
 governed by the nouns सम्भावयिता, प्रभावयिता, उद्भावयिता
 But further in प्रत्ययेक्षिता कोशपाह्नयोः (पठ्य) परीक्षिता सर्वो
 प्यक्षाणाम्, उत्साहयिता कृतकर्मणाम्, प्रतिकर्ता आपदाम्, श्रेष्ठ
 चातुर्वर्ण्यस्य, and similar forms govern पठ्य. This is to be
 explained by न लोकाव्ययनिष्पन्नस्यर्थात्—The words
 formed by the addition of त् (त्) terminations will
 not govern पठ्य. There are two terminations which
 are similar in form त् and त्च् both mean the same
 thing (कर्त्तरि); But according to Panini's rule
 न लोकाव्ययम्. etc. words formed by the addition of त्
 will not govern पठ्य; and therefore in सम्भावयिता उपरं,
 न्यग्भावयिता शत्रून् accusative is used. But words formed
 by the addition of त्च् however can govern पठ्य such
 as is used in the following. प्रत्ययेक्षिता कोशपाह्नयोः =
 A careful supervisor of treasury and conveyances;
 A competent superintendent of treasury & army
 (प्रति+अव+ईश+त्च्). यत्नेन परीक्षिता सर्वोप्यक्षाणाम्—He
 took great pains to appreciate or examine the
 works of all the heads of the departments. स्वपक्षः—
 chief, a head, a superintendent. उत्साहयिता कृतकर्मणाम्
 अनुकम्पः दानमाने.—He encouraged the officers who
 performed their duties properly with suitable gifts
 and bestowed proper honours or titles on them. cf.
 श्रेष्ठवर्णेष्वनुकम्पितानाम् । कृतकर्मणस्य वदन्ति संबन्धः ॥ किराज. १. १४
 नच प्रतिकर्ता देवमानुषीणाम् आपदाम् = An instantaneous,

or prompt remover of the heavenly and human calamities. Heavenly calamities are — 'दुनादानो जलं
 'द्व्याधिदुर्भिक्षं मरणं तथा । इति पंचविधं ईदं मानुषं भगवन्
 'तः । आयुक्तैर्भ्यः शरैर्भ्यः परैर्भ्यो राजवत्सत् । पृथिवीर्षान्तेभ्यश्च
 'निराणां पंचधा मतम् ॥ कामं० नीति. ११.२०. पाद्गुणयोपयोगनिपुण—
 'Well-versed or expert in the use of six qualities of
 'a king. एष गुणाः एष पाद्गुणं (एद्गुण+स्यम् स्वार्थे) पाद्गुणस्य
 'उपयोग. तस्मिन् निपुणः । These are six expedients of
 'foreign policy :—गोपनां विप्रक्षेः शानम् आगमं ईधम् आधनं । एष गुणाः ।
 'भ्रमरः । 1. Peace or alliance 2. War, 3. Marching
 '4. Halting (waiting for an opportunity) 5. Dupli-
 'city, creating discord amongst enemies 6 Seeking
 'protection (of other kings) मनुमार्गेण प्रणेता चातुर्धर्म्यस्य=
 'He maintained the order of four classes according
 'to the rules laid down by मनु. मनु was the great law-
 'giver, he has codified the rules of conduct in his
 'book called मनुसंहिता. पुण्यकृतोक्त—पुण्यः अं. १. यद्य यव
 'His fame was holy; he whose name was auspicious.

पुरुषायुवं—पुरुषस्य आयु = Full period of the life of a
 man, 100 years पुरुषायु becomes पुरुषयुष irregularly
 by अचतुर विचतुर निधेवन पुरुषयुष इवयुष etc. अचतुर्वेद
 On account of ill luck, sins of his subjects
 अमर्षयन् मर्षेषु—He was counted amongst the
 immortals, died, expired, joined the majority. अमर्षयन्=
 Third pers. sing. pass. imperfect लृट् of मर्ष् to
 count 10 P. मदायति = दातात् पुण्यकर्मणः आयति. प्रभव.

दस्य = One who owed his greatness or prosperity to him (म्याप्रभुर्गोर्ध्वं नायति । अमर .) His father.

अध्यनिष्ठन्—Ruled the earth. अध्यनिष्ठ is accusative governed by अध्यनिष्ठन् (अतिर्निष्ठान्वासा कर्म । vide Apte's

guide §31) दण्डनीत्यां नात्याहनः अभून्—Was not much honoured in Politics; did not take interest in Politics.

दण्डनीतिः—Rules of Government; Science of Politics. दस्य = दस्यते धनेन दण्ड . अभून् = Third person singular from भू । P भवति । मन्त्रिवृद्ध = मन्त्रिणां

मन्त्राणाम् वृद्धः—Oldest amongst the ministers. बहुमान—Much respected by his father. The sixth case (पठ्) in णिन्तु is accounted for by the rule मन्त्रिवृद्धे

पूजार्थेभ्यश्च (Vide Apte's guide §115) प्रगल्भवाक्-प्रगल्भाक् दस्य-Whose speech was eloquent, whose words were important and weighty. अभाषत्—Spoke

addressed as follows. (Mark the advice given to the old and experienced minister.)

नात—It is a term of affection meaning "My dear, my dear boy": (नात इति चादृक्). आत्मसंपत् Personal accomplishments, qualities of the soul. Treasure of the heart. अभिज्जनात्प्रभृति=Ever since your birth. अन्यूना=Not wanting in anything. लक्ष्यते = Is marked, is found out, is seen. निरर्गपट्वी-

निरर्गपट्वी = Clever by nature, naturally sharp. पट्वी is an adjective qualifying बुद्धि- पटु or पट्वी. All adjectives ending in उ take the feminine.

ermination ई optionally (कडाः हीत्) वदु or पद्की, गृह or गृही. सुसर्गादिदिषु बज्यासु -In arts such as dancing, singing and others. Mark the difference between वृण and वृच. वृण is a mute dance without music etc and वृच is a dance accompanied with music. काव्यविस्तरेषु -In the expanse of, in different kinds of, kavya literature. प्रामविस्तारा -Which has attained excellence; which was developed, or cultured or trained in different kinds of काव्य. Mark the difference between विहार and विस्तार (विस्तारो विपद्यो स्थान. स तु लब्धस्य विहारः।) इतरेभ्यः प्रतिविशिष्यते -Surpasses that of others. अमनिष्य धात्मभेन्धारम् -Not having obtained polish; not being refined or cultured (अ. घनयुक्तो नै (मनिः) विवेकैर्न कुर विषयु निर्लक्षणात्। केल. २. ६. अनसिप्तं दोषितेव हेमजानिः=Like the quality of gold not purified in fire

भूभृत् -भुवं विमानं इति=(1) A king (2) A mountain. अयुष्मन्तः अपि - (1) Of a very high order or position. (2) Very tall. परैः अप्यादात्तमाजम् - (1) Being attacked by enemies, (2) Being trampled by others, brought under the powers of enemies आत्मानं न चेतयते = Does not come to his senses. A king without the proper knowledge of politics is compared to a mountain, which is an inanimate object. Mark the sentence, which is applicable to both, the king and the mountain. Adjectives have also double

meanings. Just as a king though very great, who is attacked by the enemies, does not wake up, similar to a mountain, though very tall, does not feel anything when it is trampled under foot by people. व शक्तः साध्यं साधनं वा विभज्य वर्तितुम्—He is able to behave himself in a manner, which enable him to distinguish between the object and the means अयथावृत्तः—यथावृत्त यन्व=Behaving properly न यथावृत्त—Not behaving with a proper knowledge of things; not acting as he should कर्मसु प्रतिहृतमानः=Being obstructed or defeated in his deeds or objects स्वै = By his own kinsmen or friends servants परैः--By his enemies, or foreigners or strangers. अचक्षतस्य—Of him, who is unable

भूतभवद्भविष्यत्सु व्यवहितविप्रकृष्टेषु विषयेषु प्रतिहृतवृत्ति—न प्रतिहृता कुण्डला इति यस्य—Its work or operation is not obstructed in giving information of things that are past, present and future and things concealed or hidden and away from one's sight. भूता भवन्त. भविष्यन्तश्च (विषयेषु. व्यवहिताः विप्रकृष्टश्च तेषु—व्यवहित is past pass participle वि+भव+क् to place = placed away, hidden, concealed, not known विप्रकृष्टा -Objects that are away or at long distance, that are out of his reach तेन हीनः—वैतान्यवस्था हीन -Devoid of that eye of science wanting scientific views मनो धर्मि धारणविशालयोः तेष्वनरः

आयो च ते विशाले च आदरविशाले=Long and big eyes तत्रे
 अपि-विद्यमानोः अपि—though he possesses long and big
 eyes; गतोः अपि सेचनोः is भक्तदे पठः Genitive absolute;
 (See Apte's guide) अन्ध. एष जन्तु—Certainly
 the Creature is blind. Mark the word जन्तु—he is
 only a 'Creature,' (despicable or insignificant animal).
 मर्थदर्शनेषु असामर्थ्यात्—As he is unable to find out
 the political or other ends or objects; as he has no
 power to see the proper objects. अज्ञानार्थात् is हेतो वंचनी
 (for अन्धः एव etc.) Compare अनेक संसाधोऽपि परोक्षार्थं
 ईशंम् । सर्वस्य सेचनं कार्यं इत्य नारचन्ध एव सः ॥

अभियोगम्=Attachment; fondness, liking. बाह्यविद्या-
 External lore; mere outward forms. आगतम्—Second
 person sing. of the causal of आ+गम् Come; try to enter
 into, get an insight into, obtain proficiency in. स्वकुल-
 विद्या Your family science, your hereditary knowledge.
 मर्थानुष्ठानेन—By acting up to its rules; by carrying
 out rules laid down in that science. भावजिनशक्तिसिद्धि =
 Having obtained mastery over royal powers and
 success; having enjoyed royal powers with success.
 अशक्तिः प्रभुः शक्तिः सिद्धिः येन, शक्तिः are प्रभुशक्ति, उन्महशक्ति
 and मन्त्रशक्ति. A king can successfully rule over his
 subjects if he possesses the ruling powers, energy
 and proper counsel. प्रभुशक्ति is the power arising from
 the majesty or superior position of the king.
 उन्महशक्ति is the power of his personal energy. मन्त्र-

बहुमूर्तिवत्मान् —Clever in various kinds of crooked
 speeches, clever in paraphractical speeches अट् —
 ५ crooked speech, अट् अट् कर्मवत् ५ देवः ५ परममो
 विद्वान् — वादने वादोद्भवः सर्व कर्मोने कर्मोने वाः—Always
 trying to find out others' weak points, परिहासयिताम्
 (A)sker, creating laughter, परिहारगति — परिहासे विहास
 एव वाद — Taking pleasure in circulating scandals
 about others पैतृमुद्रपापिह्व — पित्रुवत् अथ पैतृमुद्रः
 (पित्रुने मन्त्रुवत्) Clever in roguery, adept in craft.
 बालिपदंदात्तनुचोपायाणि-उभेव दुष्टाभ्युत्थानं—Babes
 Receiving babes even from the circle of ministers.
 अकर्मदुर्मेवापायाद—A professor of all wicked deeds.
 कामनेत्रवर्षात् — A helmsman, a pilot of libertinism
 or licence, or licentiousness कर्मवत्=कर्मवत् तत्र
 कर्मवत् कर्मवत् पुमान्नेत्रवत्. कर्मवत् or better कर्मवत्कर्मवत्
 इत्येव नेत्रवत् — His servant or attendant from his
 childhood. स्मितमुखे—स्मिते मुखे कर्मवत् कर्मवत् दत्त एव=
 With a smile, smilingly एवमावयन् — Prayed,
 requested, 3rd person sing. Imperfect of the causal
 of वच् IX P ३० request.

देव—May it please your Majesty. प्राप्तने भवति
 विभूते = If he becomes a recipient or owner of
 fortune. उच्चावर्च—Irregularly formed compound.
 उच्च एव अच्च एव उच्चावचने, lit High and low, of all
 kinds उपप्रलोभने —By means of allurement कर्मवत्-
 वत्त. —स्मितवत्. Present parti of कर्मवत्, denominative

ready in his hands; already in his possession.
 एवं परिचार्यं भातु Others, other than those men-
 tioned above, surround him and say or advise
 निविन्ती - A cowrie (कवच) or a small coin equal to
 6 cowries कवचापण A kind of coin of greater value
 than an anna दास्येम First person plural of the
 aural of दृ ३ P. We can bring about the destruc-
 tion of all the enemies दास्यन् क्रमे Without the
 use of any weapon दृतेऽङ्गोवर्षो (अन्वयसिद्धिः
 सिद्धिः कृत्यादयः कर्तुं) (see Apte's guide § 81) एकदासी-
 दास्यमपि-दास्यन् एव दास्यन्वद्, एव दास्यन्वद् With his
 physical body alone. एकदास्यन्ने—एके एषे एतद्वदसि कर्तुं -
 An overlord an emperor. विदधीमहि--We can
 bring about the change

चतस्र राजविद्या—Four royal lore. एतं विद-
 Knowledge or lore necessary for kings. (1) वेदी=
 The three Vedas=ऋग्वेद, यजुर्वेद and सामवेद (2) कर्त्त-
 Political economy or practical arts such as agricul-
 ture, commerce etc (3) आर्णवविद्या=आत्मविज्ञानं
 Logic and metaphysics, philosophy. (4) दण्डनीति—
 Science of administration or politics.

आन्व विदधासर्विज्ञानं धर्मधर्मो वेदी विदो ।
 अर्षन्धी तु कर्त्तवी दण्डनीतौ नयन्वी ॥ कामदह.

महस्य मन्दप्रत्याय—They are great and are very
 slow in giving their results. विष्णुगुप्त—एकस्य, a well-
 known politician, the preceptor of चन्द्रगुप्त in fourth

already in his hands; already in his possession
 अन्ये परिचार्ये मातुः Others other than those men-
 tioned above, surround him and say or advise.
 पात्रिका—A cowrie (कर्का) or a small coin equal to
 20 caries. चार्वाकः A kind of coin of greater value
 than an arna. जातकेषु First person plural of the
 causal of ज्ञे 2 P. We can bring about the destruc-
 tion of all the enemies दास्यान् शत्रून् Without the
 use of any weapon. वृत्तं=Governor वचनी (अन्वयः) इत्ये-
 दिग्विज्ञानस्य चार्वाकः इत्युक्ते । (see Apte's guide § 81) एकद्वारी-
 मात्रमपि चार्वाक एव चार्वाकम्, एकं चार्वाकम् With his
 physical body alone. चक्रवर्तिने—चक्रे एते चक्रवर्तिने चक्रे—
 An overlord an emperor विद्धानि—We can
 bring about the change

चतस्र राजविद्या—Four royal lore. एतः विदुः
 Knowledge or lore necessary for kings (1) वेदे=
 The three Vedas—ऋग्वेद, यजुर्वेद and सामवेद (2) कर्मे-
 Political economy or practical arts such as agricul-
 ture, commerce etc. (3) आन्वयविद्या=आन्वयज्ञानं
 Logic and metaphysics, philosophy. (4) दण्डनीति—
 Science of administration or politics.

आन्वयविद्याज्ञानं चार्वाकं प्रदी विदुः ।
 अर्थाय तु चार्वाकं दण्डनीतिं चार्वाकं ॥ इत्युक्त्वा ।

महत्या मन्दफलानि—They are great and are very
 slow in giving their results. विष्णुगुप्त—व.गुप्तः, a well-
 known politician, the preceptor of चन्द्रगुप्त 17 fourth

यस्य = One who owed his greatness or prosperity to him. (स्यात्प्रभावोऽयि चावर्तत । अमर .) His father. अध्वतिष्ठन्—Ruled the earth. अध्वनिम् is accusative governed by अध्वतिष्ठन्. (अध्विर्ह. उ. वागा वर्म । vide Apte's guide §31) दृष्टनीत्यां नात्यादतः अभून्—Was not much honoured in Politics; did not take interest in Politics. दृष्टनीतिः—Rules of Government, Science of Politics. दम् = दम्पते अनेन दृष्ट . अभून् = Third person singular from भू । P भवति । मन्त्रिवृद्धः = मन्त्रिवृत्त मन्त्रीणाम् वृद्ध - Oldest amongst the ministers पितु बहुमत — Much respected by his father. The sixth case (पठ्य) in पितु is accounted for by the rule मन्त्रिवृद्धे पूजाभ्येव्यथ (Vide Apte's guide §115) प्रगल्भवाक्—प्रगल्भवाक् यस्य—Whose speech was eloquent, whose words were important and weighty. अभाषत—Said addressed as follows (Mark the advice given by the old and experienced minister)

तान—It is a term of affection meaning "My dear, my dear boy". (तान इति चाटुक्ति) आत्मसंपन्न—Personal accomplishments, qualities of the soul. Treasure of the heart अभिज्जनात्प्रभृति—Ever since your birth. अन्वृता=Not wanting in anything. लक्ष्यते = Is marked, is found out, is seen. निर्मलपद्मी = Clever by nature, naturally sharp. पद्मी is an adjective qualifying बुद्धि. पद्म or पद्मी. All adjectives ending in व take the feminine

ed, his food is measured, and even tasted by
 others first. He is not free to eat whatever he
 likes. **मानोन्मानपूर्वकं**—मान—measurement, उन्मान—weight
सुखकालेन उन्मानं मानं प्रकरोति इति । ईश० । **एतच्च उन्मानं
 विवेकं कर्तव्यं इति ।** (1) In which everything is measured
 and weighed. Accounts are kept in a king's palace
 about his food etc. and he explains this keeping
 of accounts in a twisted or satirical way.

उन्मिनेन०—From this, the daily routine of a
 king's life as laid down by **मीमांसक** is explained in a
 satirical way. A day is divided into eight parts and
 each part into eight parts, each part consisting of one
 and half hours or 3½ ghāṭikas. According to the
 rules of conduct laid down for a king, he has to
 perform a particular duty in a particular hour of
 the day. This is being explained one after the
 other. **उन्मिनेन च राजा**—As soon as the king gets
 up from his bed. **शान्तिनाशदिनमुत्पेन**—With his
 face not fully washed **कर्णौ च न च भङ्गितं च**. He
 does not get sufficient time even to wash his mouth
 or to get his break-fast, as he has to attend to
 his duties. **मुष्टिर्भर्षमुष्टिं वा मन्वन्तरीहृन्व**—**मुष्टि** and
भर्षमुष्टि are particular measures, or **मुष्टिः**=a handful. Or
एतच्च उन्मानं विवेकं कर्तव्यं इति । **मुष्टिः, मन्वन्तरीहृन्व**. **भर्षमुष्टिः** । **मुष्टि** is an
 officer, who audits accounts of urban areas and **भर्षमुष्टि**
 is auditor of the rural areas. **मन्वन्तरीहृन्व**—Having

century B. C. He ...
 For ... of ... the ...
 defeated the Nandis ...
 the help of ... —Capat
 of bringing about the ... above. म त
 इति अर्धनि—He accepts ... starts lear
 ing. he agrees to do this ... and liter
 अत्रेय जरां गच्छति—He ... old wh
 studying the science of administration he can
 complete the studies until he becomes old. =
 शास्त्रान्नरानुबन्धि—It depends upon other ...
 it is interconnected with other shastras. अन्येति च
 शास्त्रान्नराणि, शास्त्रान्नराणि भवुष्यन्तु नाम इत्यन्तर् । The sci
 of politics depends upon other sciences for
 complete study. सर्वमेव याद्वयम् अधिदिन्या न तत्र
 अधिमस्यने—Without understanding or knowing
 whole of literature it cannot be thoroughly lear
 अधिमस्यने—Third person sing pass of अधि+गन् to stud
 नदधिगति—V. L. नदधीमति.

Now he begins to describe satirically the
 benefits and losses from the study of political science.
 पुत्रदात्मपि=पुत्राः च दारः च एतेषां मम दारः पुत्रदात्म न विश्वास
 Can not be trusted; are not to be believed. A
 of पुत्रदात्म (1st pass part) from विश्वासम् 2 P. caus
 आत्मकुक्षे अपि हने—For their own belly. A kind
 पत ... much or unmeasured quantity

...

...

thrust into his hands, (1) or by eating so-
 thing; (2) or taking the accounts or grant
 interviews to his accountants. ध्रुव्यतः
 अस्य—Notwithstanding the king is listening
 attending to it (ध्रुव् अस्य—Genitive Absolute
 वशे च अनारो) अध्यक्षधूर्ता—Cunning heads of the
 departments. The meaning is that, in spite of the
 fact that the king is carefully listening to the reads
 of accounts, the heads of different departments
 are so cunning or so clever that they misappropriate
 to themselves double the amount. अव्यशेषु or अवश-
 धूर्ताः द्विगुणम्=दो गुणं यस्य इदं अपहरन्ति=Steal and
 rob, misappropriate आहरणोपायान्—Means
 revenue. Sources of income. There are forty ways
 by which a king should collect his revenues, for
 kinds of taxes as laid down by चाणक्य. सहस्रधा-
 सहस्रकारिः (धा is a termination added in the sense of
 प्रकार=ways, e. g. द्विधा, त्रिधा, अष्टधा, सहस्रधा) आत्मबुद्धि-
 एव=According to their whims, as suits their id
 आत्मनः स्वस्य बुद्धिः विकल्पयितारः—3rd person pl
 future (लृट्) of विकल्प 1st conj. Atm. कल्पने) They
 would question or multiply into a thousand with
 the forty kinds of taxes to be levied.

द्वितीये—In the second part i. e. from 7. 30 a
 to 7. 31 a m he has to attend to the seat of justice
 where the subjects quarrelling among themselves

were to die by getting their ink pots washed,
 and he has to listen to them though his ears are
 parched by their complaints. **दण्डको बली दण्ड बधे**
बधे दण्डको-He has to live a very hard & trouble
 some life. **नवापि-**There are viz. in the court room
साक्षिवाक्यद्वय-नवा **दण्डे एव दण्ड विद्वन्नि** (analyses)
 दोषीति Legal advisers, assessors and
 others **दोषोच्छया जपपगाजरी दिदधाना** Delivering or
 giving, bringing about the decision for or against
 (a party) according to the sweet will or as suits
 them **पापेन अर्जायां च अनांरे (दोषदोषे) भाष्याने च यथै**
दोषोच्छयि १-They bring on and evil fame to their
 master, the king, and money for themselves. (The
 idea is the judges, assessors or legal advisers
 receive money or bribe secretly and advise
 the king by twisting the evidence in a way suitable
 for convenience to themselves. The king, because he
 cannot grant fair justice to his subjects, becomes
 a sinner and gets a bad name and fame.

दुर्गादि०-The third part i.e. from 9 a.m. to 10.30
 a.m. he gets time to finish his bath and meals.
सुखस्य च-After he has eaten, he has always a
 danger of being poisoned until the food eaten is
 fully digested. **अथ दण्डिनाम-अथनाम** food. The
 following things as enumerated by **दण्डविद्वन्** are not
 free from the danger of being poisoned -- **दोषे, तद्वानने,**

पाने, भोज्ये वधे, विभूषणे । सर्वशैवाग्रमन स्थाद्वयेन विपद्दु
कामं • VI 9

चतुर्थे—The fourth part i. e. from 10. 30 a. to 12 a. m. he has to receive presents from officers and subjects. For receiving presents he has to stretch out his hand प्रसारयन्नेव=प्रसारयन् । Mark the sandhu (a final र when preceded by a श् vowel and followed by a vowel is doubled). He has practically no time even to stretch out his hand.

पंचमे—The fifth part i. e. from 12 a. m. to 1-30 p. m. **मंत्रचितया**—On account of sitting in counsel with his ministers, discussing political plans; deliberations of political schemes. **आशयि**—Torments, troubles, mental worries. **मध्यस्था इव**—As if impartial, showing that they are not interested in any parties and are indifferent or neutral pleaders. **मन्थेतिवृत्तिते, मन्थे स्पर्धिते, नियते-निर्दिष्टे**—definiteness **मिथ**—अन्येन्ये or रहसि—Amongst themselves secretly. **संभूय**—Joining hands, making common cause. **दोषगुणौ**—सशब्द दोष गुणश्च (नामान्ये एकवचनं)=The merits and defects of a political scheme. **दूतकार** **वाक्यानि**=Informations or reports received from officers and spies, ambassador or envoys. **C I D** **शकवाशकयता**—Possibility or impossibility

अथवा. देव-वातावायव्यवृद्धा -- देव-व वायव्य-वर्द्ध-व अथवा व
 न देव-वातावायव्य-वृद्ध-व (इत्यन्ते भुवमन् एते प्रदेव गवधो)
 The place, time, action, and circumstances of the
 theme; or the circumstances of the plan with
 regard to place, time and working विपरिवर्तयन्त --
 converting, turning, twisting, misrepresenting,
 confounding (Present part. Noun plural of वि+परि+
 त् (causal) qualifying सर्वेभ्यः स्वपरमित्रमंडलागुप-
 तिविधि-समाधिभक्त-समाह्वय-ए-समाह्वय-समाह्वय-
 समाह्वय-समाह्वय-समाह्वय-समाह्वय (इत्यन्ते भुवमन् एते
 प्रदेव गवधो), उपवर्तयन्ति--उपवर्त-वर्त-वर्त-वर्त-वर्त-वर्त-
 त्त-व (themselves and their friends); live upon it
 through the circles of their own friends as well as
 the friends of their enemies; they get their objects
 achieved वाताभ्यन्तर्गत-वर्द्ध-व अन्तर्गत-वर्द्ध-व देव-वर्द्ध-
 External and internal quarters; or वर्द्ध may mean a
 stranger, those men who are not directly connected
 with the king, such as people living in border lands,
 forests, or at distant places, and अन्तर्गत-वर्द्ध-व are then
 those people that are directly connected with the
 king, viz. such men as his relations, priests, ministers,
 commanders of his army, A. D. Cs and direct
 attendants (see वृद्धे. XV 19, 21) वृद्ध-व -- A quarrel,
 disturbance, disaffection. वृद्ध-व प्रशमयन्त-वर्द्ध-व प्रशमयन्तः
 butwards as if pacifying स्वामिनम् भवन्ति मयगृह्णन्ति-
 They catch him; hold him under their influence
 and make him helpless भवन्ति--न को स्व-वर्द्ध-व

अथगृह्णति=Calculates and brings them under the influence

पष्ठे स्वैगविद्वागे०=In the sixth part or from 1. 30. to 3 p m he has an option of free sport of holding councils. He may divert himself as he likes, or converse with his friends स्व वदन्तार. Let that time which comes as of three and three fourths of Nadikas (or 1½ hours) go to dogs. It is useless. (जडो वे) त्रिपादोत्तरा ३. ३३. ३३३३ ३३३३ यमी ता सर्वाश्च । नादिका—इति ३३३३ ३३३३ ३३३३

सप्तमे०—In the seventh part or from 3 p m to 4-30 p m. he has to undergo the troubles or pains or torments of reviewing his army consisting of four departments. चतुर्दशयुग्म्-चत्वारि भणान यम् । चतुर्दं, चतुर्दश्व दश्व प्रवृत्तं तस्य of तस्मिन् प्रवाम (The four parts or divisions are हस्ति=Elephantry, अश्वः Cavalry; रथः=Chariots, पदनि=Footsoldiers, or infantry)

अष्टमे०—In the eighth part or from 4 30 to 6 p m ईनायनिगमन्त--येनये. गमा येनर्तनय. (रात्रिर्गमि-३३ टक् । e. रात्रि, अरि, तस्मिन् take अ (टक्) termination or become गम्, अट्, गत् at the end of ३ युग्म् compound.

विश्वसिम्हा—Plans of success. So far the duties of a king in a day are explained. Now come the

activities to be performed at night which is again divided into eight equal parts उपासवेद्यः-As soon as he has finished his evening मंसा 6 to 7-30 p.m.

इदमुक्त्या द्रष्टव्याः-He has to grant interviews to his secret emissaries, spies; secret agents, तन्मुखेन- through them. अतिवृत्तांसा-अतिवृत्तांसा = Very dangerous, आश्रितान्-प्रतिधय अनुष्ठेया-राजप्रतिधयः, अतिप्रतिधयः, राजप्र- धयः (इदन्ते धुदसत्ते एवं प्रदेह मयायमे)राजप्रतिधय = राजप्रतिधयः- Officers who have to use weapons and arms. अति- प्रतिधयः-Setters of fire. रजप्रतिधयः-विपदायकः-Persons who administer poison These are to be appointed (अनुष्ठेय अ- न्तिप्रतिधयः) for achieving some aims. (अनुष्ठेय अ- न्तिप्रतिधयः) from अनुष्ठेय I P)

द्वितीये-In the second part i. e. from 7-30 to 9 p.m. he has to take his meals and study the Vedas. धैर्यिय इय-—like a Vedic scholar. धैर्यिय उन्दीर्यते । अन्मना ज्ञायते इयः नश्चार् इति उच्यते । वेदाप्यासी भवेद्विप्रश्रितिः धैर्यिय उच्यते ॥ व्याख्याय.—Daily portion of reciting the Vedas.

तृतीये-The third part i. e. from 9 to 10-30 p.m. विष्ट = Seated, (नवेना तयने स्थाने कामकारोद्देशेऽपिच । तयनेन). He has to sit enjoying rest at the play of musical instruments. नृयद्योषः = The sound of musical instruments, or it may be द्वितीये भोजनानन्तर, स्वाध्यायकारमते द्वितीये = He takes his meals in the second and recites

vedas in the third & then तूर्यघोषेन संविद्यः चतुर्यंशं शयीत किल । Indeed he takes rest in the sound of musical instruments and sleeps in the fourth at the fifth part i. e. from 10. 30 p. m. to 1. 30 a. m. कथमिद्य—How indeed can he obtain. अजस्रचिन्ताय सविह्वलमनसः वराकस्य—Poor man, whose mind is labouring under the torments of constant brooding or thinking. अजस्रम्—जम् 4 P. when in negative, gives the sense of continuity. जगिः नन्पूर्वः क्रियमाणं As his mind is full of anxieties continuously & constantly. वराकः—A poor man; a man to be pitied. How can he get sleep when there is noise of the instruments ?

पुनः पष्ठे—Again from 1. 30 to 3 a. m. he has to begin the considerations of scientific schemes and political plans. सप्तमे—Seventh part i. e. from 3 a. m. to 4. 30 a. m. मन्त्रग्रहः—He has to receive the advice or counsels of his ministers. दूताभिप्रेषणानि च—Decide about the deputations of his messengers. दूताः नाम—नाम इति प्रसिद्धौ—As is well known that these messengers get money on account of their sweet speaking; उभयत्र=In both the places, (In places of their master and their enemies or foreigners where they are deputed). प्रियाख्यानलब्धान् अर्थान्—प्रियं आख्यानं—Sweet speech, good news, happy messages. तेन लब्धाः अर्थो ह्यर्थीतशुक्लवाचवार्त्तनि- वत्त वत्त शुक्लस्य करुणा वाधा पीडा भवेत् ।

यत्र एतान्ते कर्मणे कर्मे=In ways or by methods free from the fear of having to pay taxes. याणिज्यया-कर्मिणि तपु वापेज्ये—(तत्र तपु इति वत्) कर्मिणप्रत्ययः. हेतुन-With efforts, purposely. अनवरते-Continuously. निन्तरम् । There is a variant लेखेन for हेतुन It means partly, creating occasion for it.

अष्टमे पुरोहितादयः—In the eighth part i. e. from 4-30 to 6. a. m. priests and astrologers come to him. दुःस्थिता च ग्रहा—The stars or planets are ill-placed. are unfavourable, are against the luck. शान्तयः=Propitiatory rites. सौवर्णम्—सुवर्णस्य विभक्तम्—Made of pure gold. ब्रह्मकल्पया—ईश्वरं नृणाः ब्रह्मण, ब्रह्मकल्पः (ईश्वरसमाप्तौ कल्पय्—ईश्वर-देसीवत्. ।) स्वस्त्वयनं स्वरेण ईश्वरे अभेन—A religious rite expected to bring auspicious results. कल्याणतरं—More beneficial. तरम् is a comparative termination. अष्टमे कल्पाने कल्पयन्तरम् ।

P. 6—कष्टदारिद्र्यवन्त —रुचन्तः दरिद्रान्तः. Poor Brahmins in troubles, in difficulties. बहुपत्या-Having many children, a large family. यज्यान्ः=They perform sacrifices or devotional rites. धीर्यवन्त—Are full of lustre. अद्यापि अर्घ्यं न ग्रहन् (अग्र्यप्रतिग्रहः) They have not yet received any gifts as yet. स्वर्गार्थम्—स्वर्गं गच्छन्, स्वर्गं वा वापे हिने स्वर्गं=Taking one to heavens, bringing happiness in heaven, beneficial in heaven. आयुष्यम्—अयुः ईश्वरम्, अयुषे (अयु =age, life) हिन्म्. beneficial

अथेतिः कैलिकः स्वर्णनाथनाथः । इतिः शिवविर्मलस्य वरुणपते
 द्विः ॥ मुख्यत्वं = From you. म् is a termination added to
 nouns or pronouns in the sense of स्वामी विर्मल—स्वामी,
 मनः, पुमान्, etc. शौर्याजिते—शौर्येण अर्जिते=Acquired or
 earned by stealing or secret means. दाम्पत्येषु मुख्यत्वे—
 Enjoyed in the houses of harlots, public women.
 धराकाः—Poor men, men to be pitied मंत्रककंशा—
 मंत्रे मंत्रविषये ककंशाः कठिना --Stern or harsh in their advice.
 शास्त्रज्ञकाः—शास्त्रज्ञाः वेदशास्त्रज्ञाः, कर्मशास्त्रज्ञाः. Writers or
 authors of (political) codes and science of practical
 administration, advocates of harsh policy शुक्रा-
 गिरसः—शुक्र—the preceptor of देव्यः, he is the author of
 शुक्रनीति. आंगिरसः—आंगिरसः author of books on
 Astronomy. शिवान्नाथ—Shiva, he is the author of
 शिवस्मृति. बाहुदन्तिपुत्रः—बाहुदन्तिपुत्रः--Indra, and his son
 named बहदन्, अन्वयान्तरकार परादार -.Author of परादारस्मृते.
 पठन्तश्च अपठद्भिः अतिमर्धीयमानाः यद्वयः—There are
 many who have studied the shastras (पठन्तः) but they
 are being deceived (अतिमर्धीयमानाः) by those, who
 have not even read them (अपठद्भिः).

ननु इदमुपपन्नं—Is it not, that you are already the
 master of all these, viz the following (There is a
 -ading ननु इदम् अनुपपन्नं=Which means Is it
 that you do not possess it already. You do
 possess it) यदुत-For instance. सर्वलोकवन्द्या ज्ञानि—
 सर्वेषां लोकाणां or सर्वैः लोकैः, वन्द्या वन्द्या=वन्दनाया, वन्दनाया. Your

1. **प्रति (प्रतिः)** or caste, or position, such as is
 known by the whole world. The **प्रति** caste is
 known or respected by all the world **अथाप्यस्यै**
वयः—वयः वयः (वयसंवयः) इव वयस्य न वयस्यस्य वयस-
वयस्य (guilt, वयस्य) = अथर्वेण, इवयः Age, the period
 of enjoyment of which is not yet passed, which is
 not exhausted; fresh youth

P. 7. **बहुमानं विवक्षन्नास्वर्गं देवादेषु अमुकसंज्ञितेन** It is
 never free from doubts, because it advises or
 points out many ways or methods of achieving
 objects not arriving at a definite conclusion,
संज्ञितेन—संज्ञितेन संज्ञितेन संज्ञितेन अथर्वेण, इव अथर्वेण
संज्ञितेन—संज्ञितेन (संज्ञितेन) In consideration of 'Home'
 and 'Foreign' affairs. Internal and External
 Principles **मा ह्या बुधा—मा अथर्व इव—Do not make**
 this fruitless or useless. **अथर्वः—second pers. sing.**
Acrist (इव) of इ ४ P.A. do. 'न मन्वेति' इति
अथर्वसंज्ञितेन—The prefix अ of the acrist is dropped in
 connection with the prohibitive particle **मा**. It is
 therefore **मा अथर्व**.

पादालम् वयस्यम् अस्मि वयसि, वयसिना वयसि, वयस्यम्;
(वयसि—अथर्व वयसि.) Infantry, a group or army of
 footsoldiers. **सुवयसि—सुवयसि** Present parti. from
 सुव VII A. **सुवयसि**. **कोष्ठागाराणि—Store-houses (कोष्ठा)**
granaries, वैद्यविव्यदि—Will not be able to eat or

अथं वदिः नैद्विद्वः शार्ङ्गगत्यमन्तरः । शरीरे शिवकरीजित्तव वरवृत्तित्तो
 द्विज ॥ युष्मत् = From you. मम् is a term in its own right. Its
 nouns or pronouns in the sense of वंशमं विभक्तिं—वन्म,
 मन्, युष्मन्, etc. शार्ङ्गजित्तं—शार्ङ्गम अर्जितं=Acquired or
 earned by stealing or secret means. शार्ङ्गगृहेषु युष्मत्सं-
 Enjoyed in the houses of harlots, public women.
 धनकाः—Poor men; men to be pined. मन्त्रकर्मणा—
 मंत्रं संश्रवणये कर्मणाः कर्मणाः—Stern or harsh in their advice.
 शास्त्रवर्तत्रकाणां—शास्त्रकारः वेदकारः, कर्मकारः. Writers or
 authors of (political) codes and science of practical
 administration, advocates of harsh policy शुक्रा-
 गिरसः—शुक्रः—the preceptor of शिवः, he is the author of
 शुक्रनीति. आंगिरसः—a स्मृतिकार, author of books on
 Astronomy. विशालाक्ष—Shiva; he is the author of
 शिवस्मृति. वासुदन्तिपुत्रः—वासुदेवः—Indra, and his son
 named जयदन्, a तन्त्रशास्त्रकार पद्मशास्त्र -Author of पद्मशास्त्रम्.
 पठन्तश्च अपठद्भिः अतिसंधीयमानाः यदयं—There are
 many who have studied the shastra- (पठन्त) but they
 are being deceived (अतिसंधीयमाना) by those, who
 have not even read them (अपठद्भिः).

ननु इदमुपपन्नं—Is it not, that you are already the
 master of all these, viz the following (There is a
 reading ननु इदम् अनुपपन्नं=Which means Is it
 that you do not possess it already (you do
 possess it) यदुन-For instance सर्वलोकायन्या ज्ञानि—
 सर्वेषां लोकानां or सर्वैः लोकैः वंश वन्द्या=वन्दनांश, वन्दनाज्ञा. } . १

both (कर्म) in case of part (अंश) is
 followed by the whole word (पूर्वपद) is
 followed or suspended by a (पुंस) अथवापाम
 ददा—दत्त, दत्त (दत्तमात्रम्) इत्येव दत्तम् न दत्तदत्तम् अथवा
 दत्तम् (दत्तम्, दत्तम्) इत्येव, अथवा अत्र the part of
 of compound of which is not used (अंश) is
 exhausted; (अंश) is

P. 7. बहुमार्गविषयनामसंबन्धेषु असुलभज्ञानम् It is
 never free from doubts, because it indicates
 points out many ways or methods of which no
 objects not arriving at a definite conclusion
 नैवापानेन-नेत्रं नान्यदुच्यते इत्येव अथवा नु अथवापाम
 अथवा, नः विचारः (ध्यान) In consideration of Home
 and 'Foreign' affairs Internal and External
 Politics सा दृश्या दृश्या—सा अथवा इव—Do not make
 this fruitless or useless अथवा—second part of
 शक्ति (शक्ति) of इति पूर्वपदे 'नान्यदुच्यते' इति
 अथवापामसंबन्धः—The prefix अ of the act is dropped in
 connection with the prohibitive particle न It is
 therefore सा दृश्या.

पादात्म्यं वदन्त्यम् अर्थात् वदन्ति, वदन्त्यात् नमुर वदन्त्यम्;
 (वदन्त्यम्+अन्+सन्धे) Infantra, a group or army of
 foot-soldiers मुद्रज्ञानः—मुद्र+ज्ञानम् Present parti from
 मुद्र VII A मुद्रज्ञे. कोष्ठानामाणि—Store-houses (कोष्ठ))
 granaries. नैवापानेन—Will not be able to eat or

digest (*ति* VII P. future *त्* third pers. Sing)
 अन्याङ्गनायासः—Trouble of acquiring other (property)
 जीयितं हि नाम *As* for life जन्मिनां—Those who are
 born creatures यन्तु पंचानि ब्रह्मनि—यन्तुं पंच क वन्तु पंच
 गन्त्या बहुरदि (See note on यन्तुःपंचे p 1) अस्यासं-
 अहान् अल्पम्—Very very small. यय स्रंष्टम्—वयम गंठम्—
 A part or portion of life अर्जयन्तः एव ध्यमन्ते—They
 die while they are earning; die in course of their
 earning and thus get no time to enjoy what they
 have earned अर्जितस्य यमुनः—They do not even
 wish to enjoy even a particle of the wealth they
 have themselves acquired (यमुनः is a Variant for
 वसुनः—वस्तु=things) आस्यादयितुम्—उसुद् or Infinitive of
 purpose from आ+स्यद् 10 A. P. किं बहुना—What is the
 use of explaining to you much. It is useless to talk
 too much about it; in short..

अन्तरंगभूतेषु—Those in whom you can have
 confidence; trusted counsellors. अप्सरःप्रतिरूपामि—
 Those whose beauty is equal to or competing
 with the अप्सरसः or heavenly nymphs. अन्त-
 पुरिकाभिः—Ladies in the harem; mark the मन्थि. अन्त-
 पुरिकाभि +रममाणः=अन्तपुरिकाभिर्+रममाणः. पुरिकाभी रममाणः,
 रममाणः Present part (घातच्) from रम् I A. गीत-
 संगीतपानगोष्ठी —By द्रद्वन्ते ध्युमार्ण पदं प्रत्येकं—the word
 गोष्ठी goes with गीत, संगीत and पान. गीतगोष्ठी, संगीतगोष्ठी,
 पानगोष्ठी= Singing parties, musical entertainments

Notes

किं करणं - Persons of my position
पुत्रं अग्र्यं तु प्रियं - I have a son
वैदुषु-अथ किं वदति-इति-
तत्र किं, that an about
things which are in his heart

वर्षिष- Matters related between
things which he should do to show
manner but he was not doing
which the king should not do
Thus both positive and negative
that the relations of the king with
not what they were before
भवत्प्रयमानम् - Being taken
भवत्प्रयमानम् - Being taken
being occupied or encroached upon

विशेष-विशेष-Particularly or especially
persons who commit mistakes like
faults -मर्मणि-मर्म- Vital or weak part
at my weak points - touches or
way as to touch my heart so as to
विशेष-विशेष-Particularly or especially
उद्घोषयति-He asks or instigates
speak out or declare the mistakes
politicians and thus insults me
विशेष-विशेष-Particularly or especially
एव, एव-अनुवर्तिषु-विशेष-
who know the heart of the king and act accordingly

स्वराभी चरतिं न | विप्रियमोः त्रुम्बोमे मः ।
 ७२ । १०३० । नः प्रामिदित्तु वा — यत विप्रियमः स्वरा ।
 (यत स्वरा नः नः ।) How who are out of his
 मः । नः । स्वरा । विप्रियमोः । स्वरा ।
 नः । स्वरा । विप्रियमोः । स्वरा ।
 नः । स्वरा । विप्रियमोः । स्वरा ।
 नः । स्वरा । विप्रियमोः । स्वरा ।
 नः । स्वरा । विप्रियमोः । स्वरा ।
 नः । स्वरा । विप्रियमोः । स्वरा ।
 नः । स्वरा । विप्रियमोः । स्वरा ।
 नः । स्वरा । विप्रियमोः । स्वरा ।
 नः । स्वरा । विप्रियमोः । स्वरा ।
 नः । स्वरा । विप्रियमोः । स्वरा ।
 नः । स्वरा । विप्रियमोः । स्वरा ।

अथ चरतिं

अथ चरतिं

अथ चरतिं

अथ चरतिं

अथ चरतिं

अथ चरतिं

अथ चरतिं

... in the ...
... Hatter ...
... ..

... ..
... ..

... ..
I fall ... ..

With this my ... ..
with my uttering ... ..

check over the ... ..
Controlling the ... ..

... ..
... ..

... ..
... ..

what may ... ..
... ..

... ..

... ..
... ..

See Apte's Guide ... ..
Who believed as he please I believe I without any

check ... ..
नाम भ्रूषा-being one, taking the part of, showing out-
wards that, giving out that, under the pretext that,
he was driven out by his father, as he was of a

अनर्था—अनर्थका=Evil persons; troublesome men do evil deeds. तद्भाषयर्हिष्कृताः—तस्य वित्तस्य भाषन् (तद्भाषान् न जानन्ति). Those who are out of his mind who do not know his inclinations, का गति—What is the result? What is its use? There is no other course left open. अविनीतः अपि—अनुद्धतः अपि—Those who he is very rude, or ill-behaved. पितृपैतामहै—पितृनाम अण् [तत आगत इति] पितृनामहात् आगत. पैतामहः, विदुः पैतामहः—Coming from the forefathers of his father hereditary. (It should have been पैतृपितामहै; तेषां पितृनामहात् पितृपितामहा + अण् = पैतृपितामहा.) अस्मादृषीः—Hereditary ministers like ourselves, or it may mean अस्मादि पैतामहाः अस्मादृषाः,—Ministers of his father and grandfather; meaning that he was a very old minister he served under his father and the grandfather. अध्ययमाणवाच्यः—न ध्रुयमाणा वाक् शेषां ते—Those whose words are not being listened to, whose advice not accepted नयप्रम्य—Well-versed in politics a man of policy. मद्रमकेन्द्रः—The king of Travancore पतितम्—पतितप्रदम्—Has almost fully will surely fall into the hands of वरमेतन्नु. अपि ननु Would that, I hope भाविष्यः भाषद्—Future calamities एतम् प्रहृतिष्यम् भाषादयेषु—Will make him come to his senses. The minister hoped that if he thought of future calamities, he will surely come to his senses. भाषादयेषु is third person plural potential विधिः the causal of पद् with अ सुकमन्वलीकेषु.. सुकमन्

आरोग्यैवमूलम्—आरोग्यं त्वं सुखं च देवं हृदि . Which
 is the only source of good health. **आरोग्यनिर्दिष्टि**—
अरोगिणी—अरुहं हारं, नरु खी हरे . Not king of
 the game for, so as to increase the appetite.
निर्दिष्टगोक्षु—On account of the reduction of fat.
हृदि हृद्यु—हृदि=हृदि+इ+कृत्=अरुहं हारं . हृदि देवम्
 [भूता]—अरुहं हारं—Famously, endurance. **हृदि हृद्यु**—
अरुहं हारं—अरुहं हारं=अरुहं हारं [अरुहं हारं]. **आरुहं हारं**—
आरुहं हारं—Handload, toughness. **अरुहं हारं**—Nimble
 and quickness. **विश्वदीप्तमानम्**—विश्वं दीप्तं च, तदे
अरुहं हारं—अरुहं हारं च विदुः च नरुहं हारं च, तदे
अरुहं हारं—The knowledge of their mind and behaviour,
 internal as well as external. **अरुहं हारं**—अरुहं हारं
अरुहं हारं—A wild buffalo. **अरुहं हारं**—अरुहं हारं .
 'अरुहं हारं हारं अरुहं हारं . अरुहं हारं हारं' (भूता).
अरुहं हारं—Preventing losses or destruction
 of the standing crops. This is why the kings in old
 days were allowed to enjoy hunting though it is one
 of the **अरुहं हारं**. **अरुहं हारं**—Finding out and
 eradicating or removing the obstructions from the
 ways or roads. The roads were thus made clear of
 the car of tigers and other wild beasts. **आरुहं हारं**—
 Strict inspection. **आरुहं हारं**—Thus
अरुहं हारं—once in the forests. **अरुहं हारं**—
अरुहं हारं—अरुहं+हारं) **अरुहं हारं**—By enkindling;
अरुहं हारं—अरुहं+हारं—[A=to enkindle] **अरुहं हारं**—
अरुहं हारं—Attacking the armies of enemies. For a
 description of **अरुहं हारं** see Kalidasa.

भारोगैकमूलम्—भारोगैकम् एव सुखं वा वैश्वं मूलम् Which
 is the only source of good health भारोगैकमूलम्
 प्रदामिप्रदीपः. अतः अतः, तस्य भी दीपः—Kindling of
 the gastric fire, so as to increase the appetite
 वैश्वं मूलम्—On account of the reduction of fat
 वैश्वं मूलम् 'वैश्वं मूलम् अतः तस्य अतः । इतः वैश्वं
 [मूलम्] मूलम्—Firmness, endurance एवैवै मूलम्
 मूलम् मूलम् मूलम् मूलम् ॥ वैश्वं [मूलम्] वैश्वं
 मूलम् मूलम्—Hardihood, toughness मूलम् Numb-
 ness; quickness. मूलम् मूलम् मूलम् मूलम्. मूलम्
 मूलम्. मूलम् मूलम् मूलम् मूलम् मूलम् मूलम् मूलम् मूलम्
 मूलम्. The knowledge of their mind and behaviour,
 internal as well as external मूलम् (मूलम् मूलम् मूलम्)
 मूलम् मूलम्—A wild buffalo. मूलम्—मूलम् मूलम् ।
 'मूलम् मूलम् मूलम् मूलम् मूलम् । मूलम् मूलम् मूलम्' (मूलम्)
 मूलम् मूलम् मूलम्—Preventing losses or destruction
 of the standing crops. This is why the kings in old
 days were allowed to enjoy hunting, though it is one
 of the मूलम् मूलम् मूलम् मूलम् मूलम्—Finding out and
 eradicating or uprooting the obstructions from the
 ways or roads. The roads were thus made clear of
 the fear of tigers and other wild beasts मूलम् मूलम्—
 Survey, inspection. मूलम् मूलम् मूलम् मूलम्—Thus
 creating confidence in the fort-towers. मूलम् मूलम्
 मूलम् मूलम् मूलम् (मूलम्+मूलम्). मूलम् मूलम्—By enkindling,
 starting, (मूलम्+मूलम्—I A.=to enkindle) मूलम् मूलम् मूलम्
 मूलम्—Terrifying the armies of enemies. For a
 parallel description of मूलम् see Kalidasa

मेदंतेददुमोदं ननु मन्त्राण्यनोपमे ननु ।
 मन्त्रानामोः लभते विदुषिर्भयं मन्त्रोपमे ॥
 उपमे. म च भयिना नोपमे विदुषिः उदरे नये ।
 विदुषोः उदरे नये मन्त्राण्यनोपमे ननु विदुषोः उदरे ॥
 भा. II. 45.

एषिष्यन् मन्त्राण्यनोपमे मन्त्रोपमे च विदुषिः उदरे नये ।
 मन्त्राण्यनोपमे च मन्त्रोपमे मन्त्रोपमे च विदुषोः उदरे ॥
 भा. IX. 47

आशयौदायि—विश्वसादम—Liberality or generality of
 mind, or heart. अनप्रम्यानाम्—(हेतौ पंचनी)—On account of
 doubtful character of success and defeat; uncertainty
 अविधेयत्वं-विधेयः--Subject to; being controlled; being
 not being under the influence of; not causing to
 being indifferent to. अमर्षे ---High spirits, high
 sense of self-respect (cf. अनर्षं नृन्वेन जनस्य उदरे
 न ज्ञानहादेन न विद्विषा दूर । किरात. I. 33.) अक्षहस्तभूषणं
 गोचराणां—अक्षणां हस्तः, भूमि च आदि- देवां, तेषां गोचराणां
 As far as the handling of the dice and marking
 of the pieces in squares is concerned. (अक्षहस्त
 Handling of dice. भूमि =Square). दुरुपलक्ष्याणां-दुरु
 उपलक्षितं नक्षयाः तेषां.—Very difficult to be easily defeated
 or marked. कूटकर्मणाम्-कपटकर्मणाम्—Decentful tricks
 उपलक्षणात्—On account of watching them, marking
 them (हेतौ पंचनी). एकविषयोपसंहारान्—एकविषय
 On account of the concentration of all the energy

his body in an excellent manner, as he has to maintain his body clean and well-adorned or ornamented.
 गरीयसी-Comparative of युद् (adj) गरीयम्+femi. ई. लो
 यसी गरीयसी परिजनव्येषसा—A high respect or regard for his servants स्मितपूर्वाभिभाषित्वम्-स्मितं पूर्वं कर्मणि स्मितपूर्वं. अभिभाषित्वं—Speaking with a smile. उद्विक्त सत्वता—High-mindedness, great nobility of the heart.

नानाविधरोगभंगपटीयसाम्-नानाविधाना रोगानां भंगे पटीयम् (आलवा) नेषा-पटीयम् is a comparative or superlative of पटु skilled, clever, effective. स्पृहणीयवयोव्यवस्थानम्—Maintaining an enviable age, preserving the youth which is enviable. Drinking maintains the energies (though temporarily,) and makes the face of the drinker red like the face of a youth. वातनाशकस्य व्यवस्थापनम् अहंकारप्रकर्षान्०—(हेतोः पंचमी.) अहंकारस्य प्रकर्षं उक्त्वं—On account of the increase of selfness. When a man is drunk he has a great sense of himself, under the influence of wine he forgets everything except himself and thus he does not care for anything else and disregards all sorts of troubles. अधोपनि सर्वाणि दुःखानि नेषा निरम्हरणम् धंगज्जरागर्दीपनाव० 'धंगजः मदत एव इच्छा दीपने इदं ।' दक्ष्याः (हेतोः पंचमी). On account of the increasing or inflaming of the passionate desires उग्मादशक्तिभेधुक्षणम्—(धुग् I & II) unkindle+भ्युद्) The enkindling or stimulating of the power of energy. When a man is drunk he has

दालितया—(गतिभङ्गस्य शक्तिः, तस्य भङ्गः, संश्लिष्टात्स्यस्य
 दृष्टीत्) —A drinker generally drinks in company
 with others and thus he contracts the habit
 of drinking मुहुरङ्गमंशुर्गणम्—Circle of friends
 gather around him; his circle of friends
 increases. अनुपमानम् धंसलापयदम्—अपमानं भङ्गः
 The limbs of the body of a drinker become
 reddish and beautiful न विद्यते इत्यन्वयम् इत्यन्वयः (इत्यन्वयः
 इत्यन्वयम् 15-सुखाकरोषु उदाहृतः तदन्वयः इत्यन्वयः । इतिभङ्गः
 तदन्वयम् अनुभवानि पितृभित्तानि—Incomparable
 dishes, enjoyments that cannot be compared
 अनुभवानिहरणम्—अर्थं च अर्थिषु तयोः दृष्टम् (हेतौ संबन्धः) मां
 कल्पम्—अपमाने वापु मांशुर्गणम्, तस्य भङ्गः मांशुर्गणम् Drunkenness
 makes one fearless or careless with regard to
 death and pain and these qualities are necessary
 for a warrior. चाक्षिपाकृत्यं दृष्टम्. दारुणं दूषणं च अर्थानाम्
 कदापि औपकारिकाणि—According to भृशम् 'these
 are connected with 'Drinking' or वन 'कने गुणान्तरमाह
 it is better to take them as independent qualities
 of a king. A king has to become hard
 words, he has to inflict severe punishments
 and has to keep a check on financial matters
 and inflict fines. (अर्थना दूषणानि). औपकारिकाणि—(उ
 अन्. स्वार्थं)—Useful; beneficial. तद्धिनं तर्जिनम्
 अन् is added in the original sense (स्वार्थं). This shows
 that the author was a दक्षिणगम्यः. (प्रियवद्विला हि दक्षिण
 ' लोके वेदे ' इति प्रयोगस्य लौकिके वेदिके इति प्रयुक्तः

by इदानीं ध्रुवमात्र परं श्रेष्ठ सम्बन्धने it will be added:
 every member of the (company). उपारुद्राग्रिमैर्न
 (राज्ञः) उपारुद्र उग्रज निग्रम निग्रमः कर्मिन्—In which
 full confidence was produced. The king had a full
 confidence in the leaders or chief of his feudatory
 leaders of the citizens and villagers and he had no
 fear of his conduct being criticized by them. मन्त्र
 नयः-जायामिः महिना . जायाया निच गर्वात् इति मन्त्रमानः. The
 word जाया becomes ज्ञानि at the end of a compound.
 With their wives पानमोक्षेषु अश्रयन्तरीशुनाः—Allowed
 to join or admitted to the drinking parties. ' Mr. and
 Mrs. were invited or had the honour of attending
 the drinking parties ' अत्यचारिषुः—Transgressed the
 bonds of decorum abandoned their necessary
 etiquettes; did not act as they should. (Third person
 plu. Aorist लृट् of अति+चर् I P).

P. 11. अनेकापदेशपूर्वम्—अनेक अपदेशाः पूर्वस्मिन् कर्मि
 यथा—Under more than one pretexts; under different
 disguises. अपाचरत्—(अप+भा+चर् I P Third person
 Imperfect लृट्). Poluted; acted wrongly; held
 intercourse with. अमी—माधन्नपौरजनपदमुद्धा. निग्र
 वृत्तेषु—मिन्नं इति वर्तनं देया—Whose conduct was far
 from what it should have been; who were separa-
 ted (lit. broken) from right behaviour. मन्दब्रामा-
 मद् भ्रान्तयेदम्—Having no fear. पांसुलजनमङ्गिभाषणान-
 पामुन. जनाः तेषां भविभाषणम् तस्मिन् रतः ~Taking pleas-

2. पश्यन्तम्, पश्यन्तौ, पयः, 3. पय, पयि-वम्, पयिभिः . 4. पयं पश्यन्तं पयिभ्यः . 5. पय, पयि-वम्. or 6. पय., पयिः, पयम्. 7. पयि, पयि पयिभ्युः. यद्ययन्धानुत्ता.—यान् आनुत्ता, यन्तेन अनुत्ताः पश्यन्तं व
Tormented or troubled by being destroyed or put
into prison. मुक्तकण्ठम्=मुक्तं कण्ठं. दक्षिन् दय=Free
अश्रुकण्ठय -अश्रुणि कण्ठेषु यान्ता दा . With tears check
their throats. They cried aloud; wept bitterly.

अयथाप्रणीतः—न यथा योग्यः प्रणीतः दय.—Inflicted
an unjust manner. कृपकुटुम्बेषु—In families reduced
to poverty. पदम् अधत्त—Set its foot; came in
(अधत्त—Third person sing. imperfect of. षा III A.)
मानेन अदहान्त—Were burning with spirit or anger,
burnt with indignation; smarted because they felt
they were insulted and injured. अश्रुत्येषु—अश्रुतेषु
अप्रशस्तेषु कृत्येषु कर्मेषु—Evil or foul deeds; परोपद्रव
प्रासरन्—Secret intrigues of his enemies or secret
overtures began to spread, got a ground and proved
successful in arranging evil deeds of every sort.
तेषु तेषु—is a वक्ष्य=different kinds of.

तदा च—When the secret plans of the enemy
were proving successful. This is to be connected
with अनन्तवर्मसङ्कतं जर्जरमदुर्वन्, at the end of the para
सृगाटधीषु—सृगाः द्विखण्डव तै पूर्वाः अदृश्यः दानु=In forests
full of wild animals अद्रिद्रोणी=Mountains and
vallies or mountain vallies or अद्रिद्रोणी ह्यदापद्वि

विशेषतः (अत्र) इति वाक्ये । इति वाक्ये ।
 (अत्र) । Internal ways and
 through mountains शतप्रसासायां । इति वाक्ये ।
 वाक्ये इति Without any way । इति वाक्ये ।
 एवम् (but only one entrance) इति वाक्ये ।
 इति वाक्ये इति इति वाक्ये इति इति वाक्ये ।
 dried grass and bamboo stalks । इति वाक्ये ।
 object of मयिद्व- causing them to । इति वाक्ये ।
 मयिद्विद्वि- By means of setting fires । इति वाक्ये ।
 This and other words ending in इति वाक्ये ।
 page with इति वाक्ये ।

इति वाक्ये इति वाक्ये - Encouraging । इति वाक्ये ।
 them to hunt tigers and other animals । इति वाक्ये ।
 absolute or indeclinable past participle । इति वाक्ये ।
 from इति वाक्ये । A causal इति वाक्ये । इति वाक्ये ।
 इति वाक्ये । इति वाक्ये - A thirst for a particular well ।
 well the water of which is reported to be desirable
 or good to drink । इति वाक्ये । इति वाक्ये ।
 इति वाक्ये । इति वाक्ये । इति वाक्ये । इति वाक्ये ।
 इति वाक्ये । इति वाक्ये । इति वाक्ये । इति वाक्ये ।
 (इति वाक्ये) - The cause of which was, with the object
 of hanging about their fall into pits and from
 precipices concealed or covered with thickets and
 grass । इति वाक्ये । इति वाक्ये । इति वाक्ये । इति वाक्ये ।
 इति वाक्ये । इति वाक्ये । इति वाक्ये । इति वाक्ये ।
 इति वाक्ये । इति वाक्ये । इति वाक्ये । इति वाक्ये ।
 run on the ways that were rough and uneven, or

full of eyes and ears. विप्रमुखाणि—विप्रं मुखं मुखं
 (बहु-)—We were full of eyes and ears. विप्रं मुखं
 with persons विप्रविप्रानि विप्रिष्ठान्मुखाणां—विप्रं
 विप्रं मुखं विप्रं मुखं विप्रं मुखं विप्रं मुखं
 विप्रं मुखं विप्रं मुखं. They were full of eyes and ears
 them and their followers. scattered in various
 direct way the followers were scattered in different
 directions पवर्षीकृतानां—पवर्षीः प्रवेष्टी, प्रवे
 ष्टी इति अन्वयः इति अन्वयः.)—Were made up
 were left alone मृगदेहागर्भं नाम—Under
 pretext that they discharged their arrows towards
 the beasts or deer, but it missed or failed and shot
 them. नाम—Under the pretext of; putting for
 excuses नाम इति अन्वयः (See notes on विप्रविप्रानि
 भूषा on page 4 before). अन्वयः is a past participle
 प, from अन्+अन्, P सपणवन्धम्—With wagers. t
 ing a wager दुरधिरोहाणि—दुरीण अधिरोहं शक्यते—V
 difficult to mount अनन्यलक्ष्यै—न अन्यैः लक्ष्यते, न
 योग्यानि वा तै—Not marked or seen by anybody
 आटविकच्छन्ना—अटव्या अरभ्ये चरन्ति ते आटविकाः देवा व
 कपडेन—In the guise of a forester or a mountain
 विरलसैनिकानां—विरल सैनिकाः देवा देवम्—We
 followers were reduced. प्रतिरोधैः—By obstructing
 by attacking, and making them prisoners. अक्षयूतव
 युद्धयात्रोन्मत्तवासिकुलेषु—अक्षैः सूनं, पक्षिणां, युद्धं, च
 वलना. च आदी देवा तानि, अक्षयूतवक्षियुद्धयात्रोन्मत्तवासिके, देवा संकु
 नेषु—In places having or full of crowds on occasi

Notes

Page 12
 1. ...
 2. ...
 3. ...
 4. ...
 5. ...
 6. ...
 7. ...
 8. ...
 9. ...
 10. ...

Page 12
 1. ...
 2. ...
 3. ...
 4. ...
 5. ...
 6. ...
 7. ...
 8. ...
 9. ...
 10. ...
 11. ...
 12. ...
 13. ...
 14. ...
 15. ...
 16. ...
 17. ...
 18. ...
 19. ...
 20. ...
 21. ...
 22. ...
 23. ...
 24. ...
 25. ...
 26. ...
 27. ...
 28. ...
 29. ...
 30. ...
 31. ...
 32. ...
 33. ...
 34. ...
 35. ...
 36. ...
 37. ...
 38. ...
 39. ...
 40. ...
 41. ...
 42. ...
 43. ...
 44. ...
 45. ...
 46. ...
 47. ...
 48. ...
 49. ...
 50. ...
 51. ...
 52. ...
 53. ...
 54. ...
 55. ...
 56. ...
 57. ...
 58. ...
 59. ...
 60. ...
 61. ...
 62. ...
 63. ...
 64. ...
 65. ...
 66. ...
 67. ...
 68. ...
 69. ...
 70. ...
 71. ...
 72. ...
 73. ...
 74. ...
 75. ...
 76. ...
 77. ...
 78. ...
 79. ...
 80. ...
 81. ...
 82. ...
 83. ...
 84. ...
 85. ...
 86. ...
 87. ...
 88. ...
 89. ...
 90. ...
 91. ...
 92. ...
 93. ...
 94. ...
 95. ...
 96. ...
 97. ...
 98. ...
 99. ...
 100. ...

induces or creates confidence in a man and
 destroys him योगनारिहार्जियानाम—Drawn out
 or attracted by beautiful women. संवेद्युः
 उपनिर्नाय—By first luring there; लुङ् लुङ्
 (उपनिर्. उवाच + ने + लुङ्) in appointed place
 गच्छात् अ मोगच्छत्, a place which was first fir-
 settled. (' क्रम प्रथमम् उपनिर्नाय संवर्णं क्रमोच्छेदं ' इति
 अग्निट्टय—(अभि + ट्ट् I P + क्) Having attracted
 destroyed अर्कनिर्नाय—Unfit to be spoken; अर्क
 ignominious. प्रमापणे.—हिमने—Killing.

उपमलोभ्य—(उप + प्र + लुभ् + P + Causal + क्त)—He
 induced them. विप्रन्यात्रमाभ्यैः—To be accomplish-
 under the pretext of meeting with accidents. When
 a man is engaged in digging out a hidden treasure
 or in achieving the success of a मंत्र, he is expect-
 to meet with accidents he is expected to be
 many obstacles in his way प्रत्यपायनिवर्तने—
 अपायः प्रत्यपाय, प्रत्यपायान् निवर्तने 'प्रत्यपायानां नाशप्रत्यपायानां
 मुखायानां निवर्तने हिमोपादनैरिन्द्रैर्भ. । (भृगुः)—Refrain
 from finding out means of avoiding the danger
 not allowing them to take precautions to save
 themselves from the danger and thus allowing
 mad elephants to destroy them There is a वाच
 प्रत्यपायनिवर्तने, which means प्रत्यपायानां नाशप्रत्यपायानां
 Bringing about their destruction. २५१० वि.
 [व्याख्ये दुग्गत्र प्रोक्तः । इत्युभय] व्याख्ये दुष्ट हस्ती, A mad elephant

Notes

वैदिक मनुष्यवर्गेषु राजासु...
 words the principal men among...
 अथ राजासु... It means...
 विद्वान्—दत्त—A...
 Persons who quarrelled...
 विद्वान्—It...
 (नृ). उपायानु—...
 मयसायुजान्—...
 of vicious conduct profligate...
 Women, having the...
 all of diseases, women of bad conduct...
 अनिमत्त—(अनि+म् | अ=To sport, to amuse...
 Inducing them to enjoy the...
 राजस्योपादानं—राजस्य राजस्य...
 Thus is like a...
 In such compounds the order of the...
 is changed...
 राजस्योपादानं—राजस्य अमरस्य...
 राजस्य विषय विषय राजस्य...
 Exercising their skill of administering...
 or poisonous diseases through clothes, ornaments, earlands, cosmetics and such other things. विषयानुगतं आमयोपशुद्धं—आमय = A disease.
 Under the pretext of giving them medical treatment, their diseases were made worse instead of improving;

by way of treating them they were not
 द. 10. १ अथवा-१ मन्त्रे I A+उत् (अथवा)
 advancing, multiplying; arguments of वैशामपात
 शीत म, शीतम, शीतम म शी वेते. Peru १०११
 to administer violent poison and others प्रति
प्रयोगम्—प्रति प्रति प्रति (प्रति)
 or best warriors of which were destroyed प्रति
 a part pass part. from प्र+उत्+उत् (प्र+उत्+उत्)
प्रति—An excellent warrior; a good hero.

पानशाम्यम्—The King of Varvata, a country
 south India पानशाह—(प्र+उत्+उत् I A+उत्)
उत्पद्यते+उत्)=Having incited, encouraged
 cited or fomented against. उत्पद्यते—(प्र+
 IX P+उत् मद्वात+उत्+अप्र+उत्). Induced to
 or to make war with him उत्पद्यते
तेन परमृष्टः अभिदुः उत्पद्यते उत्पद्यते उत्पद्यते
 border-land or the frontiers of his kingdom
 invaded or attacked. अभियोक्तुम्—अभियोक्तुम्
 VII P+उत्, infinitive of purpose)—In order
 march against him, to oppose him, to defeat
चलसमुत्थानम्—चलस्य सैन्यस्य समुत्थानम्. Raising
 the army; preparations or mobilizations of the
 or forces समंगसत—(सम्+गम् I P+उत् Aorist अयं
 "गम्लु गती । समुपगम् । उद् । गमो गम्युच्छिभ्यम् " इत्यन्वये
 मिलित्वा इत्यथ । (भूषण) —सम्+गम् and सम्+उच्छि become At
 nepada अभ्यराति—अणनि उत्पद्यते अभि, [प्रदि समासः]—अणनि

NOTES

- in front of the enemy व्यस्यसे=कर्मदे- ... न्यविशाम्
- नि+विन् 6 P+त् इ perfect) Locomotive ...
- his tents. सुन्दरलपते.---Of the kind of Karnataka ...
- province north of ... It is the ...
- part of the modern Hyderabad ...
- its capital आननाटकीया ...
- हस्तकाम--His own dancing girl, ...
- employed by him शान्तलोचनीम् नाम- ...
- शान्तलोचनीम् इव--Named शान्तलोचनी ...
- the earth. अतिमदालनुसकीशालाम्-- ...
- शान्तलोचनीम् इव--Her skill is mute ...
- praiseworthy excellent, her skill ...
- highly appreciated by ...
- अदार्शम्--Witnessed, watched, ...
- तिस्रः एतत् third person ...
- नतिरक्तम्--He became pastorich ...
- मुलुयात्--(भुत् VII P+त् इ perfect) ...
- her company, enjoyed her मधुमत्स्यम्-- ...
- मदम्--Intoxicated with wine ...
- कंसि+थ III P+त् इ Imperfect)=Said ...
- Pollutes violates spoils मोदय्या--(P ...)
- part (लम्) from ...
- Should be endured, should be tolerated

Page 13--संभूय--(सम्+भू+स्व)=Having mad. ...
 common cause; having joined hands मुष्टेः=The ...
 Log of गुरु or देव, Murli is the river flowing ...

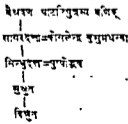

प्रधानपुह्ये.—Hereditary ministers. अपसर्पन्—निर्गच्छन्
 Going away, getting out; removing secretly. अतः
 अस्याः भावितया—As she had to suffer from the
 culties; as it was her fate to suffer. मनुद्वैमातुरा
 द्वैमातुरः—द्वयोः मत्रोः अपसर्पन्, द्वैमातुर, द्विमत्+अन् (अन्
 'मनुद्वैमातुराभ्यपूर्वात्वाः (When the कर्त्तव्य terminate
 अन् in the sense of 'an issue of' is added to the व
 मन्, the word मन् becomes मातुर if it is precede
 by a numeral or म or भद् दक्षिता अभूत्—If
 presented to, was shown to. आर्या—A chaste
 respectable lady अनार्य — A rogue. आर्य is defini
 as 'कर्त्तव्यमाचरन्कर्ममकर्त्तव्यमनाचरन् । निवृत्ते प्रकृतचारे स तु
 इति स्तुतः ॥ ' अन्यथा अभ्यमन्यन्—Thought other
 thought that she was not a chaste lady. अन्नन्न
 अभि+मद् IV A+लृट् Imperfect अखण्डचारिणी—अख
 ण्डोपरहितं चारित्र्यव्याः सा अखण्डचारिणी, सर्वान्ये.—Of g
 character. राज्याई—राज्यवेपथुम् राज्यधिकारिणम्—Fit
 administration. विकल्पेने—(कृ 8 P A+सन् desider
 tive)—Desires to make इति—अस्मान् कारणान्. Bec
 she wanted to make her son an heir to the thro
 नैर्घृणयान्—निर्गता घृणा यस्मान् निर्घृण, निर्घृणस्य. भव. नैर्
 (निर्घृण+यन्). Through cruelty अत्रिघांसीत्—(1
 सन्+उट्) This is the third person singular 30
 of the desiderative of हृन् 3 P=to kill—Desire
 wished to kill him अहम्—The forester, who
 relating the story to लभ्यत अवधाय—Having plac
 him safe somewhere भाषय—Inform me. (See

ः. ८०२. Imperative लृट् of the casual of. IX P
 (ः) know.) शस्यमवृण -Safely placed. विगमय - (वि +
 म् + क्त्वा (उत्पल) + क्त्वा) -- Having arranged for his going
 ३. वदन्ति - (व + क्त्वा + क्त्वा) First person sing. Active
 ४ वि + क्त्वा I A. -Entered, wandered; lived; plunged
 ५००-आभ्यामविभुम् -In order to create confidence
 in him (अ - धृ + II P + वि + क्त्वा + क्त्वा). विधमय - (वि +
 म् + क्त्वा + क्त्वा) -- Helping him to take rest, having given
 him some rest. राजपुत्रस्य गणानर्भतः - राज पुत्र स्य
 कर्त्तव्ये, तेषां गणानां अनुगम्ये, सम्यक् भवे - Being afraid
 of the capture by the king's officers दुर्घमम् - A long
 way off; away from the general road, byways.
 अथ भव - (अथ + भवे + क्त्वा) Having fallen into this
 well here. एष - May you be; This is second
 person singular Imperative लृट् of भव् to be.
 [I अर्थात् । अगम्ये । अगम्ये । II एषे । एषम् । एष । III अग्यु ।
 एषम् अग्यु ।] विशालम् - लम्बितम्, अर्थात् । [एषम्
 एषम् अग्येः] -- Helpless, supportless.

किमीया - (कर्त्तव्य एव किम् + क्त्वा) -- Of which. मया
 अनुयुक्तम् - When I asked. पाटलिपुत्र - The modern
 Patna. एतन्मया etc the relation will be:-

श्वरानुसारेण—Hereditary ministers. भाग्यमानं—विशेषज्ञ-
 going away, getting out; removing secretly इत
 भयः भायितया—As she had to suffer from the
 culties as it was her fate to suffer. अनुसृतानुसृत-
 ईमानुसृतः—इवेः मनेः भायित, ईमानुसृत, इतिमन्+भृत् (भायित)
 ' अनुसृतानुसृतभयानुसृतः (When the ईद्वय termination
 अन् in the sense of 'an issue of' is added to the ईद्वय
 मन्, the word मन् becomes मन्त् if it is preceded
 by a numeral or म् or भद्. इतिमन् भयानुसृत—It
 presented to, was shown to. आर्या—A chaste
 respectable lady अनार्या—A rogue. अर्या is derived
 as ' कर्तव्यमनन्तकर्ममकरं कर्तव्यमनन्तकर्म । विदुर्नि प्रकृतकर्म मन्त् क
 इति स्मृतः ॥ ' अन्यथा भयममप्यत—Thought otherwise
 thought that she was not a chaste lady. अनन्तकर्म
 अभि+मन् IV A+न्त् Imperfect अन्तकर्मइयात्—अन्त
 कर्मइयात् चारित्र्यवत् मा भयतवात्, मन्त् इवेः—Of
 character. राज्याई—राज्यवेत्त्वम्, राज्यविकारेणम्—First
 administration विकल्पेने—(कृ 8 P A+मन् desiderative)—Desires to make. इति—अन्तकर्म करणम् Because
 she wanted to make her son an heir to the throne
 नैर्घृणयात्—निर्घृणयात् पृणयात् यन्तकर्म निर्घृणं, निर्घृणत्, भव. नैर्घृण
 (निर्घृण+भ्यत्). Through cruelty. अज्ञेयान्—(क
 मन्+उद्) This is the third person singular 3rd
 of the desiderative of हन् 2 P=to kill—Desired
 wished to kill him अहम्—The forester, who is
 relating the story to विधुन अवधाय—Having placed
 him safe somewhere. ज्ञापय—Inform me. (See

NOTES

Page 15-श्लोमापोह-श्लोम, श्लोमन् ॥ श्लोमस्य श्लोमन् ॥ १७
 श्लोम मन्त्रिकम् इत्यमरः (भूयण). श्लोम means 'lungs and
 अपोह-अ+वृत् (उह)+ह्यन्=Having removed (away)
 thrown off his brains or entrails (of his) (understand)
 bladder. निष्कुलाकृत्य-निष्कृत्, निष्कृत्ये कर्त्तव्ये निष्कृ
 तुम् अन्तर्व्ययवर्त्ता समूहो अस्मादिनि बहुमादी प्राक्। नानुत्तरम् इत्यमरः
 वि. ही. Having taken out the different parts of
 the body of the deer. निष्कुल takes an affix कृत् (कृ
 when the meaning is 'taking out the part of
 the body.' निष्कृत्य-निष्कृतेय वि+हृत् (हृत् VI Part १)
 +ह्यन्)-Having cut off his अंगानि (understand) (of)
 may be taken with उपस्क्रियन्निष्कृत्य-उपस्क्रियन्निष्कृत्य
 मन्त्रिक ऊर्ध्वप्रकाः आदी येषां दानि--Thighs, ...
 and other parts श्लोमाकृत्य-श्लोमे कृत्। श्लोम श्लोम
 इत्यर्थः 'श्लोमाकृते' इति दाक्. The word श्लोम takes an affix
 कृत् (कृत्) when it means to cook or roast (understand)
 Having spitted it with an iron rod and thus ...
 it; roasting it on an iron bar दायाह्नाह्वेषु वन्दे इत्य-
 On the forest-fire. तांश्च-भक्षितेन Roasted अन्तर्धायम्
 I quenched, satisfied. It is first person
 दा from दा I, V, P. (मथर्त्त, मथणत्त VI Part १) अन्तर्धायम्
 अन्तर्धायत्.

- माहिष्यती-Modern Maheshwar (where the
 prince and his mother were living). इती-चर्मपुच्छि
 'इति' अन्तर्धायत् इत्यमरः. कर्त्तव्ये विष- श्लोमः (भूयण) ॥--Leather
 bag. निष्कृत्य- (Desiderative noun श्लोम of कृत्)

Desirous of getting, with the object of obtaining
 or marrying her सौन्दर्या V.L. उत्सवोत्तरा-उत्सवैर्न कीर्त्त-
 उत्सवपूर्णा-Full of festivities. मन्त्रप्रतिपत्त्या-अविनाशने-
 By good behaviour; by giving her good treatment
 तन्मुपेन प्रत्याकृष्य बालकम्-Attracting the prince back
 through the queen. आक्रोश-A public report
 अभिपत्स्यते-प्रप्ते ति (अभि + पत् + लृट् future). अंगीकरिष्यामि
 Shall try to approach her with passionate feelings
 वत्सनाभनाम्ना--A virulent poison called वत्सनाभ [वत्सनां,
 'दारदो वत्सनाभः स्यात् ।' अमरः । संनीय--संमिश्र-
 mixed. अगदेन--औषधेन । 'सजीवनं स्यादगदम्' इति वैजयन्ती ।
 (लघुदापेका) तस्या-स्वदुहितरि--Her daughter मन्त्रुपदे-
 संदेश्यम्--कथनीयम्=Should be informed; proclaimed.

Page 16—कापालिकधेषच्छुद्धौ—'कापाली सन्महर्षी'
 इति वीर । कापालिकस्य धेषेण शुद्धौ-Disguised in the dress
 of a कापालिक, mendicant who begs his alms in the
 skull of a human head. कपालेन चरतीति कापालिकः. They
 are said to be the devotees of God Shankar, who
 also holds a कपाल. दीयमानमिच्छी—दीयमाना मित्रा कान्तर
 मी भवम्-We will be receiving alms from the Queen
 alone, we will say that we receive alms from
 nobody except the queen. उपरमज्ञानम्—उपरमज्ञानं वन्ते
 उपरमज्ञानम् (अध्वयीनाम्.) Near the cemetery. वरम्याप्र-
 First pers. dual, future लृट्, from वच् I P. We shall
 stay or live. भाष्यमावान-भाष्यं प्रका, शेषु, धेष्टु-Consists
 of noble minded people रेषामटवर्तिनी—Situating

in the banks of the Rewa or the Narbada.
 १४=A roaring, jumping river. वे १ A (वेने) to
 jump, roar.] पैत्रस्यं—वेत्स्य भव. एव इत्यस्यो जला
 न्त् १४ भवत् । भूया. निर्घोम्यति—Will come out.
 Third pers sing, Future, लृट् of निर् + वा २ P=To go.)
 विद्यावति—[वी + व् + शिच् Causal+third person
 sing, present लृट्] Will make him sit. will place
 him on the throne; will make him a king निरन्कृत्य
 साधिन — (निच्-ए + क्तच्) लेखतेचनन अविद्यत—Wit-
 faced, concealed or hidden. द्विजानिदारकस्य=वनेशुदस्य.
 of that merchant boy. द्वास्तेन एव कल्पिता—कथेन
 विद्यत. Has been fixed as his wife. उपपत्स्यति=Will
 happen; Will come out true; अर्थभायं यथाशक्तिन-
 तुष्टिनोऽभूत्—All this arrangement came out as
 it was planned before. उपधियुक्तम्-एवपूर्व—Full of
 fraud; full of deceit. तस्यै=For her; for the princess.
 गदानिधेयन—In the disguise of a devotee or an
 ascetic. नहम is said to be: प्रीतिरि तिन्निर्दिष्टो
 नात्रहंनम् । अन्वयः प्रियेणोत्प्रेक्षितोऽभूत् ॥

प्रस्तुतस्तनी—[प्र + स्तु २ P + क्त past part. स्तने]
 प्रस्तुते स्तने दमः का । एव इत्यस्तनी—Her breasts began to
 ooze out at the sight of her son. हृष्यन्तम्—हृष्ये
 पुत्रदर्शनात् अकन्देन हृष्यन् अकन्देनपुत्रम् एव स्तनम् । [अकन्देन-
 हृष्ये]—Spoke with her sweet voice, indistinct on
 account of her joy at the meeting of her son.
 अहम् अहञ्जित्—Here I fold my hands

Desirous of getting, with the object of obtaining
 or marrying her मेतमया V L उन्मयोत्तग-
 उन्मयोत्तग-
 उन्मयोत्तग-
 Full of festivities मन्वकप्रतिपत्त्या-
 By good behaviour; by giving her good treatment
 तन्मुसेन प्रत्याकृष्य वाञ्छकम्-Attracting the prince back
 through the queen आक्रोश-—A public rep.
 अभिपत्स्यते-शत्रुनि (अभि + पत् + लृट् future), अंगीकारिणी
 Shall try to approach her with passionate feelings
 वत्सनामनाम्ना--A virulent poison called वत्सनाम्ना [वत्सना
 'दारदो वत्सनाम्ना. स्वात् ।' अमरः । संनीय-—संनिश्च-—His
 mixed. अगदेन-—औषधेन । 'मंजीवनं स्वादुगदम्' इति वैजयन्ती
 (लघुदापेका) तस्या-—स्वदुहितरि-—Her daughter मञ्जुवर्ति-
 संदेश्यम्-—कथनीयम्=Should be informed; proclaimed

Page 16—कापालिकधोषच्छुषी- ' कापाली मन्वदन्ते ' इति श्लोक । कापालिकस्य धोषेण छुषी-Disguised in the dress of a कापालिक, mendicant who begs his alms in the skull of a human head कपालेन चरतीति कापालिकः. These are said to be the devotees of God Shankar, who also holds a कपाल दीयमानभिक्षौ --दीयमाना भिक्षा कल्पते इति आकम्-We will be receiving alms from the Queen alone, we will say that we receive alms from nobody except the queen. उपशमशानम्-—उपशमशानम् मन्वो उपशमशानम् (अव्ययीभाव) Near the cemetery. वत्स्याव-—First pers. dual, future लृट्, from वम् I P. We shall stay or live. धार्यप्रायान्-—धार्यो प्रायाः केषु, धेष्टेन् Consisting of noble-minded people रेघानटयतिनी-Situated

to banks of the River or the Natchez.
 A narrow, jumping river. (A 'river') to
 [near] वैश्वानरं—वेदव्यस नव, नव उदकान्ते नव
 नव नवम्। नवम् निर्गन्तव्यं—Will come out
 d'p'as sing. Future, वृत् (वि-व = PaTo 20)
 वरति—[वृ-व-वि-व] Causal-kind present
 presentम् 'Will make him see' will place
 in the throne, will make him a king. निरस्तुय
 व — (वि-व-व) वेदवेदव्यस इतिव—Was
 d. concealed for hidden द्विजगोविदाश्चन्द्र=विश्वम्
 as merchant but शान्तिम् एव इतिव—वृ-वि-
 व Has been fixed as his wife उदकान्ते=वि-व
 व; Will come out near, सर्वज्ञानं वदन्तिवि-
 विदम्—All this उदकान्ते=वि-व
 to placed before. इतिव—वृ-वि-
 l, full of d'p'as वृ-वि-व For her for the present
 विदम्—In the absence of a d'p'as or as
 the d'p'as is said to be वृ-वि-व, इतिव=वि-
 वृ-वि-व। इतिव विदम्=वि-वृ-वि-व

वृ-वि-व = P = वृ-वि-व पृ-वि-व पृ-वि-व
 वृ-वि-व वृ-वि-व—Here I find
 v out at the front of her d'p'as
 विदम् इतिव वृ-वि-व इतिव
 -Spoke with her d'p'as
 v of her v at the
 व इतिव—Here I find

Desirous of getting, with the object of obtaining
 or marrying her संस्रया V L उन्नयानरा-उन्नयन मदीय,
 उत्सवपूर्णा-Full of festivities मन्व्यकृपानिपत्या-उत्थितानरौन-
 By good behaviour; by giving her good treatment-
 तन्मुयेन प्रत्यारुप्य बालकम्-Attracting the prince back
 through the queen आश्रोश—A public report
 अभिपत्स्यन्ते-प्रार्थने नि (अभि + पठ् + लृट् future). अंगीकारिष्यामि-
 Shall try to approach her with passionate feelings-
 चत्सनाभनान्ना--A virulent poison called वन्मनाभ [वदन्ना]
 'दारदो वन्मनाभः स्यात् ।' अमर. । मंतीय--गमिष्ये-Having
 mixed, अगदेन--औषधेन । 'संज्ञाधन स्यदगदम्' इति वैजयन्ती ।
 (लघुदापेका), तस्य--स्वदुहितरि---Her daughter मन्वुवदिनी-
 संदेश्यम्--कथनीयम्=Should be informed; proclaimed.

Page 16—कापालिकधेयच्छत्रौ—' कपाली स्वन्नहरी ' इति श्लोकः । कापालिकस्य धेयस्य छत्रौ-Disguised in the dress of a कापालिक, mendicant who begs his alms in the skull of a human head. कपालेन चरन्ति कापालिकाः. They are said to be the devotees of God Shankar, who also holds a कपाल दीयमानमिक्षी--दीयमाना भिक्षा कल्पन्ती आवाम्-We will be receiving alms from the Queen alone; we will say that we receive alms from nobody except the queen. उपशमज्ञानम्--इवज्ञानस्य समीपे उपशमज्ञानम् (अध्ययीभावः). Near the cemetery. चत्स्याय—First pers. dual, future लृट्, from वम् I P. We shall stay or live. आर्यप्रायान्--आर्याः प्रायाः येषु, धेष्टीन्-Consisting of noble-minded people. रेघातटवर्तिनी—Situated

Page 17---बहु भागधेयम्—Great Luck; good fortune. सानाथ्यशंसी—सनाथस्य भाव सानाथ्य [सनाथ+यन् भावे] सानाथ्यं शयने अर्था—Fortelling, that she will have a Lord, she will marry a husband अन्या—Of this Manjuvadini. महर्शनवद्धरागसाध्यसां—मम दर्शनं तेन वद्धरागः साध्यमं च यस्मा सा—Or महर्शनरुगेण वद्ध साध्यय यदा सा । ताम् । मञ्जुवादिनीम् । Awe was inspired in her on account of the feeling of love produced in her when she saw me; she had a reverence and love for me at the first sight. Or whose mind was perturbed (वद्धसावसा) on account of the feelings of love, she had for me निरोद्धव्य—Should be caught; should be arrested. (नि+इष् VII A P+तव्य or potential-passive participle)

मञ्जुवादिनीरागलानहृष्टिर्दीर्घधैर्येण---मञ्जुवादिन्या राग-
तेन स्तंभा सा हृष्टिः, तथा स्तंभ आम्वादिनं धैर्यं यस्व—Whose courage
was licked up, taken over, by the Manjuvadini's
eyes full of (passionate) love हृष्टधैर्यम्—[भिन्न
धैर्यम्] लब्धं धैर्यं भिन्नगमूत्रो येन—(भिन्न+अग स्वार्थे, समूहार्थे-
धैर्यम्)—आकाशं—आहूय. (आ+हृ VIII A P+गित् causal
+तद्). Having hinted him; having called him.
अल्पायुः—अल्प आयु. सन्—Whose life is very little.
who is to die. अपास्तशंकः—अपास्त अपयता सक्त भवे सन् ।
निर्लापम् इदं मन रागम् इति मन्त्र ।—Free from any doubt
about the kingdom being his own; thinking that he
was free from any fear of his kingdom being taken

भ्रमण] = Whirling round, a feat of body शरीर-
 Embracing; a feat in which skilful embrace is
 given or it may mean dancing with decorations of
 अङ्गिकाङ्कानि = Gymnastic feats. युधिष्ठिरमकरं प्रवृत्तानि-
 वृत्तानि च महाप्रवृत्तानि च [इदानीं ध्रुवनामं पदं प्रवेष्टुं मन्त्रानि] =
 Moving like a scorpion, (मिथुनात्) and leaping
 like a crocodile (मकरात्). मन्मथोद्ध्वेनादीनि-
 मोतवन् विद्वेगदति । भ्रमण] । मण्ड्रेवत्) = Splash as if
 jumping like a fish आदायादाय धुम्बिकाः—(विधुम्बिका-
 द्विष्टः । भ्रमण)—Taking again and again the daggers
 or small swords that belonged to people near
 by. उपादिनधर्मा—नकुपदेह, शक्तिउत्तमरीर । नृपत नने-
 विषद ' अमर --- With his body covered with those
 daggers. विमदुष्कराणि--विमणि च दुष्कराणि च--Wonderful
 and difficult to perform इयेनपानः---Swooping like a
 hawk परिश्रम्यान्निरेण मन्मथे ईधिरदयताम् । आहमिहभेरेण
 इयेनपान इतिरेण । मग्न । उष्कोदापान --- Jumping like an
 osprey ' उष्कोदापारं नदी' । अमर । = चापः - प्रसारितवहुवचनका
 चाप. उच्यते । A distance covered by the spreading of 100
 arms. प्रच्युरसं-उरसांति प्रच्युरसं विभक्त्यर्थे अव्ययाभाव । प्रत्ये+उरत्+
 अ added at the end of an अव्ययस्य च] जीह्यात् वमन्तमानु -
 May वमन्तमानु live {जीह्यात् Third person, singular, less-
 derative from जीव् I P} By uttering these words his
 idea was to show to the people that the murderer
 was some servant or accomplice of वमन्तमानु, and
 thus throw the blame on वमन्तमानु, so that people will
 be disgusted with him. मद्रात्रम्-मच्छरीम्- My bow.

NOTES

म्—कृद्विभुम्—Infinitive of purpose तुमुन from
 कृ[इन्द्र VI P=to cut] उद्यतामे --उद्य-। अने
 च=With a raised sword. चारभटन्य—चरभटनी नद्य
 चरभटो मनः ' इति इन्द्राय । A bard warrior, who
 तुनिगरम् आक्रम्य—इषरी, माननी भवी स्वकी दम् न्य वदो
 यन् आदन्य=Having attacked or jumped upon a
 shoulders [पदुतिगरं] of a man of plump and fat
 त्तः तारनय—With that feat alone विचितीकुर्वन्-
 विचितीकृतः विचिती, न विचिती अविचिती, अविचिती विचिती इत्यन्-
 विचितीकुर्वन्, अभावात्ताने हिः । हेतुन कृत्वा its hand
 before a स्वी termination]=Making him see-
 आकुलम्—Terrified, confused उद्यताकुर्वन् With a
 them look up. [उद्य+कुर्वन्+इति । अत्र उद्यते इत्य
 शब्देन उद्यते इत्येव । The final म of उद्यते is dropped
 क् and कुर्वन् is dropped before the addition of स्वी
 terminations and कुर्वन् becomes कृत्वा by 'स्वी च' इति टीका.
 द्विपुत्रासौद्विपुत्रम् -द्वी उद्यते प्रजाय दम् इत् द्विपुत्रम्, उद्यते
 रविपुत्रम्. As tall as the height of two men

Page 18--उद्य उद्यतामे=Here is the way in
 you should follow the way to the marks left by me
 कार्यनिघमनीहृत्तमैवताम्यपुत्रादस्यामया कर्तृत्वेन मन्त्राय
 निघम्य शयत तद्व्यस्यः दम्प इत्य इत्य । By the
 road or path in which the footprints of my loads
 were levelled or wiped off on the snail, by
 Nabyanga. I instructed Nabyanga to collect and

level out the sands on the road, so that people may not be able to follow or find out my direction; and he did it. तमालवीथ्या—तमालमया or तमालपूर्णा वीथिः—By the road which was full of तमाल trees. अनुप्राकारम्—प्राकारस्य मर्मोपे (अव्ययीभाव)—By the side of the fort-wall. अयाचा—Towards or by the western direction (अयाच् or च्). उच्चितकन्यात्—Because there were bricks stored up in a mound, or pile. उचिता (उच्यं चिता)=Raised, piled, heaped; उचिताः इष्टकाः (इष्ट) उचिनेष्टकाः ताया भावः उचिनेष्टकन्वम्, तन्वम् । [हेतौ पंचमी]=or अयाच् च उचिता. च इष्टका उचनीचबदेष्टका—The roads were paved with bricks placed high and low or in disorder. अलक्ष्यपादेन—अलक्ष्य न लक्षित. पादः पदनागैः यस्मिन्—In which my running was not marked or noticed. लंघितप्राकारखानवल्लय - लंघित-प्राकारस्य खानस्य च वल्लयः देन ग- I crossed the arch of the ditch round the fort-wall; leaped over the trench or ditch. प्रतिमुक्तपूर्ववेष- प्रतिमुक्त. संवेष्टितं गवद पूर्वं वेष देन—अमुक्तं प्रतिमुक्तं च निवेष्टितं च वेष इत्यन् । स्पृष्टविक्रम=I put on my body, my former dress. मार्गमनुमुलगात्तद्वारि-मन कर्मणा मुमुक्षुं, रात्रः द्वाः, दस्मिन्, मुमुक्षुः स्पृष्टवेष—At the door or gate where people crowded together on account of my daring deed. When they heard of my deeds they crowded at the gate. इति is the locative singular of द्वार or द्वारः / . Mark the declension:- I द्वार, इति, इत् । II द्वारम्, द्वारी, द्वाराः । III द्वार, इत्यन्व. इति . &c. दुःखलब्धयामां-दुःखेन लब्धं यत्नं देन- Having obtained my way with great difficulty.

गतिमाधिष्ठाने—In the place where the image of the goddess was fixed. भक्तपार्थिवैर्द्विर्भूतप्रस्ताभ्यामितपात-
नाम्—भक्तः पार्थिवः, द्वयं स्त्रीः, तत्र तत्र तत्र तत्र तत्र तत्र तत्र
पत्नीं पार्थिवं इत्यम् इत्यम् (चित्तम्). A hole was made up
beginning from one of the sides (पार्थिवं) of the image
and covered its outer entrance by means of a
stone, which was removed & secured
from the side of a wall that was old & covered
outer door or exit with a big stone which I removed
from one of the old and shattered walls on the side
of the image.

मधुमत्तनि मध्यरात्रे. —When the midnight was
passing. मत्तनि मत्तनि मत्तनि, मत्तनि मत्तनि, मत्तनि मत्तनि, मत्तनि मत्तनि.
पैयरीपत्नीनामदाहोरात्रभूषणपट्टनिपत्तनी (भक्तम्)—द्वयोः
त द्वयोः उदरीनि भक्तनी, मत्तनि मत्तनि, मत्तनि मत्तनि
मत्तनि मत्तनि, मत्तनि मत्तनि, मत्तनि मत्तनि मत्तनि, मत्तनि मत्तनि
त द्वयोः. A eunuch; an attendant on the women's
pattments. Both of them, the prince and his wife,
sat on the costly jewels and other ornaments and
rested themselves in a rich dress all of which
was brought to them by the attendants of the
royal ladies, पूर्वम्—[Indeclinable] पूर्वम् (द्वयोः
द्वयोः, उदरीः). मत्तनि मत्तनि—द्वयोः उदरीः—To the
king of Malwa भक्तपार्थिवैर्द्विर्भूतनाम्—भक्तपार्थिवैः
द्वयोः उदरीः—Brought about or arranged by
the deceitful tricks of the King of Malwa.

प्रत्युपसि—*Ind.* प्रत.कल्ले—Early in the morning;
 पूर्वसंक्रान्तिनपोरामात्यसामस्तवृद्धैः सह अभ्येत्य-पूर्वमेव पूर्वमे-
 समेत्या. आदिष्टाः, पौराणा अमात्यना, गामन्तना च वृद्धाः तै. सर-
 She came there in company of the oldest of citizens,
 ministers and feudatories with whom arrangements
 were made formerly. First she asked old citizens,
 ministers and feudatories to accompany her to the
 temple and she came there along with them परीक्षित
 कुशिवेत्तन्यं—परिक्षितं कुशे वैत्तन्यं यत्तत् तद् [भवनं]---Having
 examined the loneliness of all the sides of that
 temple, she got it ascertained that all the sides
 of the temple were empty or without any person
 तद्दृष्ट्वा—तस्यां प्रतिमायां दत्तं निधाय दृष्ट्वा दत्तं त—She
 fixed her eyes on the image of the goddess
 पर्यायोमम—(Superlative of पद्) श्रेष्ठम्---Very great;
 very loud पटह—दृष्टुम्.—A drum. अणुतरं ध्रुवविद्युत्—
 अणुतरं ध्रुवं प्रविष्ट—Entered or came through a
 very small hole दृष्टमज्ञ—दत्तं मया दत्तं त—I got
 a hint or information लोहपादपीठ—लोहपादं पादपीठम्—
 The pedestal of iron. अंगुष्ठपुरुषप्रयत्नादुभयम्—
 अंगुष्ठपुरुष. अंगुष्ठपुरुष, तस्य प्रयत्नः, तैः दृष्टेन कश्चिद् गामन्त-
 [अणु+तद् (कठि) कालकालम काशवते The words अणु
 and अंगु take an affix क्त in the sense of affection
 and strength respectively] The iron pedestal
 was so heavy that it was very difficult to be lifted
 up or moved even by efforts of very strong
 men विपुत्रेणाम्भ्यम्—विपुत्रेण एव कश्चिद् दत्तं तद्

[हेरदंशम्]-Holding up or lifting
 निरगमयम्--[First person singular
 causal of निर+गम] I helped
 यथापुरम् or यथापूर्वम्- As it was before
 [कर्मणः प्रथे प्रथम् अकर्मणः प्रथम्] प्रत्यक्षीभूय
 Appearing before them प्रत्यक्षयद्दृष्टि
 यस्मिन् वस्मिन् यथा लक्षणम्- With respect to
 account of the actual results
 before. दृष्टरोमानिम्-
 लक्षणम्--In a way in which they were
 which was clearly marked for
 in their hair was standing erect
 जोर of the realization of the queen
 क्षन्ति-उद्यत. उद्यत शंखलि वस्त्रेण वस्त्रेण यथा लक्षणम्-
 their folded hands lifted or raised up कटुविषमप-
 कटुः विस्मय दम्भवर्जितम्-Wonderstruck
 full of amazement. अक्षयधाम्-I said I addressed
 (अने+ध+क) भाषय [अकृ+क]-When he was in
 trouble, or in difficulties

P. 19-शार्ङ्गदंशेपय निरगमय- It was in the form
 in the form of a tiger. It was proclaimed that
 that the prince was devoured by a tiger and
 this rumour is now interpreted as explanation
 this way that is, the tiger who devoured the prince
 formerly was the goddess herself and she
 devoured him in order to save him from the tiger.

in which he was placed then मनुप्रनया—But he is my son now and therefore, अमन्दमातृपुत्रेण मन्दः मनु. पत्र. सम्य=Whose lineage on this mother's side was not low, who belongs to a noble line on his mother's side, as the goddess herself became his mother as she protected him. परिगृह्यन्तु—You should accept him; acknowledge him.

दुर्षट्कूटकोटिघटनापाटवप्रकटशाठ्यनिष्ठुराश्मकघटवट्ट-
नाम्नानम्-दुर्षट्कूट घटनाशब्दाः; दुर्षट्कूट कूट कघटम् दुर्षट्कूटं.
दुर्षट्कूटानां कोटि अमं कोटिगोत्र्या वा दुर्षट्कूटकोटिः; दुर्षट्कूटकोटिना
घटना योजना दुर्षट्कूटकोटिघटना; दुर्षट्कूटकोटिघटनायां पाटवं कौशलं
दुर्षट्कूटकोटिघटनापाटवं; दुर्षट्कूटकोटिघटनापाटवेन प्रकटं सुव्यर्थं
यत् शाठ्यं शाठ्यकर्म तेन निष्ठुरः दुर्षट्कूटकोटिघटनापाटवप्रकटशाठ्यनिष्ठुरः,
अश्मकः एव घटः, तस्य अश्मकघटस्य घटनः चालयेत्ता, आत्मा यत्स
चः तम् [नाम्]—Take me as one, whose soul is
powerful to break off the earthen jar in the form
of अश्मक as he is cruel and his roguery and skill
in bringing about or arranging crores of difficult
tricks. I am one whose powers are strong enough
to break the earthen jar in the form of अश्मक who is
cruel by nature, as now recognized from the deceitful
tricks he played and that are now brought to light.
रक्षानिवेश—रक्षयाः रक्षणस्य निवेशः भूति नूतने वा [निवेशो मूर्ति-
भोगयोः] Price or compensation for the protection
I gave him. सुभ्रु-सुमोभनी भ्रुवो वत्सा -Of beautiful
eyes. अभ्यनुज्ञाना आर्यया=Has been allowed to me,
has been granted me, by the goddess.

आर्वादिना... मा मे भव्य...
at my mother-in-law's...
much overpowered a...
rich is impossible to...

वधायन् वधायन् मन्त्रुपादिनीयाणिपादयन् - She
arranged for the proper...
She so arranged that the...
Marjavadini was given a...
by regular or proper method...
the whole.

महापदंभ - न लभ्यते इत्येवम् - Without my secrets
or plots being known When people could not
find out my secret plans नष्टमुद्रिचिन्नादिकथनैः - नष्टं,
कुटे. विना च भारी देशदेशं कथनं - By telling out about
lost things, about things in the fist and by reading
out thoughts thus showing that I was not an
ordinary man, but I had in me something divine.

उपनायकेन - उपनायकं तेषु - Cause of his greatness.
गुणवन्महनि - On an auspicious day. महदहत्तम् -
इत्यन्वयम्, उपनायकान्वयम् - Got him shaved for a
शंगलकथनं. उपनायकं पुत्रोद्दिनेन [इव + जी + causal] निरु + स्वर् +
Having performed his thread ceremony by the
family priest. पुत्रोद्दिनेन पादयन्... Giving him training

under the priest सुंदिनेन गूढस with मन्त्र and मन्त्र by देहदोषन्याय.

अचिन्तयं च- I also thought. शक्तिप्रदायकम्—It depends on the three kinds of powers. मन्त्रप्रभाषेत्साहा- The power of majesty and the power of counsel. मन्त्रथ प्रभवथ उगथ—The power of counsel, and energy परस्परानुगृहीता --Mutually beneficial helping one another, co-operating with each other कृतेषु क्रमन्ते—They are able to achieve some deeds, they are able to perform or achieve something

मन्त्रेण हि विनिश्चय. अर्थानां—By the power of the counsel one can be sure of his plans. A king, when he gets proper advice from his councillors, can be sure of the success of his plans. प्रभाषेण प्रारंभ—As he possesses the power of majesty, his plans can start or begin well, when people know that he is their master and obey him and thus his schemes begin well. उत्साहेन निर्यहणं—By the power of his energy he can accomplish the plans. An energetic king alone can finish the work he begins.

पंचांगमत्रमूल.—An administrative policy or मय. is compared to a big tree and all those things seen in the case of a tree are said to be found in the tree of politics, also in different forms as explained further.

द्वय धर्मोऽपि कश्चिन्म एवम्
द्वय धर्मोऽपि संन्यासमवस्थानम्
त, विभक्तौ द्वयधर्मोऽपि
अवस्थानम् ।

1 महत्त्वं = hands
of achieving the objects
divisions of place and
of retaining the oppo-
सुखित्वे = success of all
प्रभावस्वरूपम् - द्वयं धर्मोऽपि
एवम् एवम् (महत्त्वं) =
प्रकार प्रभावस्वरूपं संन्यासमवस्थानम्
tree of policy is of two sorts
of money and men
his command a good measure and good m-
वस्तुसुखोत्साहवित्तम् - एवम् एवम् एवम् एवम्
एवम् एवम् - His power of energy has four kinds
of parts. The tree of policy has four branches
of energy, viz. मनः, दण्ड, इन्द्रिय and अर्थ द्विसप्तविंशतिप्रकार-
द्विसप्तविंशतिप्रकार एवम् एवम् - It has seventy-two
sovereigns or helpers as its leaves

वस्तुसुखोत्साहवित्तम् - एवम् एवम् एवम् एवम् - The
six expedients or proper course of policy to be
used by a king in foreign affairs. They are
द्विसप्तविंशतिप्रकार एवम् एवम् एवम् एवम्

1 शंखि=Peace, friendship, alliance. 2 विषय=War
 3 सार्व=Marching; expedition. 4 भागवत=Stay, or
 halting. 5 द्वैतम्=Duplicity. 6 भागवत=Taking shelter
 शान्तिमिच्छिषुष्यन्त्यस्य—शान्तिः मिच्छिषुषुष्यन्ति कान्ति य स्यात्
 [नव०]—It has for its flowers and fruits the power
 and success (of a king, power or शान्ति is सुखम्
 विद्मि or success is शान्ति) नेतुः उपकारिणि—Does good or
 is very useful to a leader, he may be the king or the
 chief minister (cf. मन्त्रे स्वर्गोत्तमस्य सुखमुद्दिशन् । नारी-
 मायन I)

अनेकाधिकरणत्वात्—अनेकानि अधिकारानि प्रकृतः इति,
 तस्य भावः, तस्मात् (हेतौ पंचमी)—अनेकप्रकारत्वात् । Because it
 has many kinds, as it has to depend on different
 divisions. दुरुपजाय—दुमेन उपश्रव उपश्रव्य, उपश्रवितुं
 शक्य.—The tree of politics is very difficult to be
 maintained or made use of, difficult to be made
 to give proper results or fruits. कोसलाभिजनत्वात्
 ' कोसलवशात् । मन्त्रिणोऽभिजनकुलान्यभिजनान्वया । इत्यमरः ।
 Because he comes from the province of Kosal;
 because he is the resident of Kosal. कोसल is
 modern province of Ayodhya comprising the
 districts of Gonda and Baharuch कुमारमातृपक्षः—
 Belongs to the side of the prince's mother. (Vide
 कोसलेन्द्रात् कुसुमधन्वना अस्य माता जाता इति ।

अवमत्य एव—Having disregarded or despised his
 advice. स चेत् लब्धः पेशलम्=If he can be obtained or

duced to come to our side or he induced to accept the office of the minister, it will be an excellent arrangement.

Page 20—को नु एव मायापुत्र — Who indeed is his deceitful person? भुजंग—(भुजं बहं दृष्टे)—(1) A snake; (2) a gallant man; a wicked man. (Both the meanings of भुजंग are to be applied here) किमुद्वेगे प्रसन्ने कस्त्वग्दे मशुचिर्बलिह—Now that the prince is captured (परिहृतः) by this snake or a rogue, one does not know whether he will be devoured or destroyed or will be thrown out and thus saved स यद्विद्व्यति तदस्मि योष्यः—I should be informed of what he says to our offer of accepting the office of the chief minister.

माभूते—उपकथने.—By offering his tubes or pre-
 प्रयन्य विद्या. कथा=Having... and different
 of stones. संयाहा पाण्डिपाद्—Having shampo-
 hands and feet. शिष्ट...
 शंकरकलि=to shampoo) इत बर्णं च एतेन मग
 पारम्—[प्रायंका... The names of
 of the body are to be expanded in
 अतिपि...
 When I was...
 in confidence;...
 I pleased on... of his exp'

When I saw that he was pleased and in good mood
अप्राक्षम्—I asked him [First person, sing, Aors
हृद् of प्रच्छ (प्रच्छ I P=to ask). त्वदुपादिष्टेन नयेत्—
In the ways instructed or advised by you.

भद्रमैवं वादी --भद्र क वान इति संशोधनम् । ना एवं भवती -
Do not say so [अ of भवादी is dropped after the
prohibitive particle ना (न नद् वने इत्यजागमनिषेध) भवतीः
is second person, singular, Aorist हृद् of वद् I P= to
speak.] अभिजनन्य शुद्धिदर्शनम्—The purity of birth in
a high family is clearly seen or it may be taken
as. अभिजनस्य शुद्धि =Purity of birth and दर्शनम्
असाधारणम्—Extraordinary beauty of form. असाधारणं
शुद्धिनेपुण्यम्-महत् कर्तव्यम्-Extraordinary skill of intelli-
gence; of wisdom, अनिमानुषं प्राणयत्नम्=Superhuman
physical strength ननुष अनिजन्य वर्तने इति अनिमानुष प्राणो
वत् । शिल्पज्ञानम्-Knowledge of arts. अनुग्रहाद्दे चेत -
His heart is always wet with favour, tender with
mercy आधिपत्यम्-(अ+धि+मद्यम्, गौटमशक्यम्) अभ्यभिप्री-
त्यम्—अभि+अभिप्री+ग ईत् । [अभिप्रीत् एषुन अभिप्री अलं
वर्तते तथा । ' अन्वभिप्री च्छ चेति चकारात्प्रत्यय । भुवत् । Strong
enough to oppose or overpower his enemies [अभि+
अभिप्री takes a न् (ईत्) termination also when the
meaning is 'to face the enemy bodily ' It also takes
the terminations छ (ईत्) and च्छ (व) in the same
sense! So अन्वभिप्री, अन्वभिप्री and अन्वभिप्रीण all mean to
oppose the enemy bodily. मन्निपातिन. गुणाः—All

ॐ प्रणामम् एष विद्विष्यन्मृतम् ॥
 who's free to be or mix
 as just as a
 तेषोः तिर्युक्तः । विद्वन्व कश्चिद् । प्रदाया - प्र
 एष एवम् -- For
 dedicate नौनिमामयम् --
 (the sense "he
 The affix वर
 belonging to 'of'
 second person,

उदधाभिः विशेष्य—उदधेवने दुःखममव (उद+ध+अ
 म) ' भवत्युदधेवने ' । उदधा धर्मदोषवर्णनम् । अर । It is a
 al by causing a person to stray from the path of
 १, अर्थे, इव Test of honesty It is of four kinds
 loyalty, 2 disinterestedness, 3 continence and 4
 courage (१. लोभदेह १ धर्मोपशान्तेर्ब्रह्मणोः शक्तिरुज्ज्वल १
 विहा दु- १ All the Brahmanas and ministers should
 : tried by धर्म etc (mark उदधि and उदधि which are
 २ उदधः) मलिसहायम्-कनी गहव .A helper in my plans.
 म्हाय— म्हाय मत्ता म्हायतः [By म्हाय कविभ्यः इत् १ म्हाय
 comes म्हा at the end of a म्हाय compound] In
 a company ; becoming his friend. सत्यधीचयुक्तान्-
 १ सत्यधीचयुक्तान्, सत्यधीचयुक्तान्-Endowed with
 uth and honesty. True and honest विविधधर्मजनान्-

विविधानि व्यञ्जनानि वस्त्राणि वेषाणि येषाम् ते (मृदुदुःखः)-Who were in different disguises. उदपादयम्-I secured the services of (उन्+उद्+णिच् causal, first person, sing)

तभ्यः उपलभ्य-Having known; having learnt from those spies. लुब्धसमृद्धश्च-लुब्धश्च अमी समृद्धश्च ।-Persons who were covetuous and rich. अत्युत्सुकम्-Extremely puffed up or proud. अविधेयप्रायम्-विधेय=obedient; प्रनेय अविधेयः अविधेयप्रायः तम्.-Almost disobedient or turbulent. अलुब्धताम् अभिलष्यापयन्--(अहं)--प्रहृष्टीकुर्वन्-Declaring or making it known that freedom from greed or avarice was a good thing. (अभि+रुषा ऽ P+णिच् causal= to proclaim, to make it known+सन् present participle) धार्मिकव्यम् उद्गाययन्-I raised the dignity of religious-mindedness; I created a liking for virtue, inspired a sense of duty. नास्तिकान् कदर्धयन्-Troubled or tormented the heretics. नास्तिक्यपुत्र-Non-believers in the God. कण्ठकान् विशोधयन्-Cleared the thorns or obstructions in the way of the administration. अभिप्रोषधी. उपजन्-Destroying or thwarting the deceitful tricks of the enemies. अभिप्रोषा लघुणा, उपर्धः उपर्ध-कण्ठानि, उपजन् नाशयन् । (उन्+उद्+सन्) चातुर्वर्ण्यम्-चत्वारः वर्णाः षतुर्वर्णाः एव चातुर्वर्ण्यम्, (षतुर्वर्ण+व्यम्)-Established the four castes in res- pective duties. अभिलषामाहृत्यम् अर्थान्--[अभि+गन्+अ+हृ+विर्भित् Potential first person sing] I collected the State revenue or State taxes

Notes

सकृत्-अर्थ. एवं ही है—Dependent on the amount of
 such wealth is the very cause इच्छासिद्धिपूर्वमर्थैः
 १. विदितः हेतु से उपनिमित्त. कदाचिद् अर्थ. All the
 inspirings or undertakings of a person or
 connected with political matters

Page 21—तत्र दीर्घस्यात्—(in account of by
 weakness in, the Politics दुर्बलत्व अथ दीर्घत्वम्, दुर्बल +
 प्तम्). भाष्यलक्षण—अनभि ह्यत् (अ+अत् १० P. Acto १०१०.
 to know, +अत्) having grasped योगान् क्रियमाणान्—
 Proper measures, political plans

योगो दुर्बलः च संघर्षो वर्त्मगतान्तरभयो ।
 देहदार्ढ्ये प्रयोगे च विष्कम्भादी तथान्वयि ॥
 उदाये भेदत्रे विद्विर्घट्टे संनहने चान् ।
 विधम्बनानि,ने स्थाने दुर्केन्वाये च योजने ॥

महीरः । quoted in पदचरित्रे.

अन्यत्रिष्टम्—(अनु+स्य [त्रिष्ठ] I P+त्त् Imperfect
 first person, sing.)—I performed, I followed.

GLOSSARY

Abbreviations used in the Glossary.

A or *a* = Atmanepada.

Adj or *adj* = Adjective.

F or *f* = Feminine.

Ind or *ind* = Indeclinable.

Inf or *inf* = Infinitive of purpose.

M or *m* = Masculine.

N or *n* = Neuter.

P or *p* = Parasmaipada.

PPP or *ppp* = Past passive participle.

Pre P or *pre p* = Present participle.

1, 2, 3, figures = Conjugation or class or group
to which a root belongs.

GLOSSARY

नीच *Adj.*—Unworthy
spoken

—D. ce.

र *N.*—An eye.

रुच्य *Adj.*—Became an eye

रुच्य —God of Love

रुच्यः—Passion.

रुच्यः—Unguents, cosmetics

रुच्य —Medicine

रुच्यम् *Ind.*—Constantly.

रुच्यम्—Skin.

रुच्यः—Folded hands, salutation

रुच्य *F.*—A forest.

रुच्य *Adj.*—Very small; very minute.

रुच्य *Adj.*—Very strong, of great prowess courageous.

रुच्य *F.*—Great trouble

रुच्य *pp.*—Very fond of, greatly attached to.

रुच्य —A mountain,

रुच्य—A head; a superintendent.

रुच्य *M.*—A road.

रुच्यः—Knowledge, knowing

अधस्तात्.—Determined perseverance.

अधिरूप—Parts; elements.

अध्याद्यमान *Adj.*—Being brought under the power of, surpassed in, being overpowered

अननुबंधः—Breaking, di-continuation, stopping

अनवरतं *Ind.*—Constantly

अनर्थः—Calamity; danger.

अनल *Adj.*—Not small; great

अनवस्थानम्—Unsettled condition; instability; uncertainty.

अनर्गल *Adj.*—Unrestrained; unchecked

अनार्यः—A wicked man; a low man.

अनायक *Adj.*—Masterless.

अनुगंधानं—Keeping a watch over.

अनुनयः—Keeping well-pleased, or satisfied

अनुपमानं *Adj.*—Unparalleled without any comparison; excellent

अनुवृत्ति—Following.

अनुष्ठानं—Performing; executing

अपकरणं—Directing towards, letting one off against.

अनुत्तर *Adj.*—Excellent; unsurpassed; incomparable.

अनुयायु *M.*—A follower.

अन्तःपुरं—Lady's apartment.

अन्धम् *N.*—Food.

अन्वेषणम्—Searching

अपकर्षः—Reduction.

अपदेशः—A pretext.

- अक्षय — Reduction
 अक्षय — Issue.
 अक्षय — Exit.
 अक्षयः *pp* — Insulted, injured misted.
 अक्षयः *Adj.* — Free from fear
 अक्षयः *Adj.* — With its operation unobstructed.
 अक्षयः *F.* — A heavenly damsel, a nymph
 अक्षयः *Adj.* — Not out of; not unknown to, expert in.
 अक्षयः — Birth; birth in a noble family.
 अक्षयः — Attachment; liking
 अक्षयः — Fondness.
 अक्षयः — Pride; respect.
 अक्षयः *Inf* — To oppose, to invade.
 अक्षयः *pp* — Was admitted to
 अक्षयः *Ind.* — Towards the enemy.
 अक्षयः — Strong enough to defeat one's enemies.
 अक्षयः — Vicinity; nearness
 अक्षयः — Propriety; fortune.
 अक्षयः — Arrangements; plan; a scheme.
 अक्षयः *Ind* — From this world.
 अक्षयः — A minister.
 अक्षयः *Adj.* — Not of good conduct; of improper
 conduct; a profligate.
 अक्षयः — Talkative; of licentious speech.
 अक्षयः *Adj.* — Time for enjoyment of which is ne
 yet gone; fresh; youthful.
 अक्षयः — Calamity; misfortune; evil.

अंतर्दुर्ग — The group of six internal enemies:
 क्रोध, लोभ, मोह, मद and मय्यत.

अर्जन — Earning

अर्थ — Object, thing, happening; occurrence; वेदः

अर्थशास्त्रम् — Science of Politics and Economics.

अर्धमुष्टि / — Half a handful, A town officer.

अभिप्रेत्यापन्न *Pie P* — Proclaiming as good.

अभय — A child.

अलम् *Ind* — Enough; *Adj.* powerful.

अल्पमा / — Poverty.

अल्पप — Very small

अवधारणम् — Disregard.

अवर्त / — The earth.

अवज्ञा — Insult.

अवधाय — Having made sure of safety.

अवस्था / — Condition; circumstance.

अवसर — An occasion.

अवशीर्ण *ppp* — Scattered; got as a loot.

अवलित *ppp* — Puffed up with; proud of.

अवाक् — West.

अवाचा — By the West.

अविधेयत्वं — Disregard; not being influenced; the state
 of not being under the control of.

अवितृणः — Never opposed to; always eager for.

अविनीत *Adj.* — Immodest; rude.

असमक. — Travancore.

अस्थलित *ppp*. — Unobstructed.

GLOSSARY

- दुःसह *Adj.*—Of bad conduct.
 दुःख *Adj.*—Strong.
 हस्त *n.*—A bone.
 हस्तः—Pride, self-respect.
 हस्त *Adj.*—Frightened; confused
 हस्तः—Crying; proclaiming; a report.
 हस्तः—Veda.
 हस्तः—A forester.
 हस्तः *f.*—Personal excellence; qualities of the
 soul.
 हस्तः—Polishing, refining of the self.
 हस्त *Ind.*—In one's own possession.
 हुं—An order; command.
 हुं *f.*—Logic and Metaphysics.
 हुं—A gymnastic feat. (see Notes)
 हुं—A trusted friend; relation.
 हुं—An ornament.
 हुं—Spirit; anger.
 हुं—A disease.
 हुं—Flesh.
 हुं हुं—To fall a prey to;
 to become a victim of.
 हुं *Adj.*—Long.
 हुं—Source; issue; prosperity.
 हुं—Income.
 हुं—Trouble; agony.
 हुं *Adj.*—Good for living; beneficial to life.

- आर्यः—A gentleman.
 आर्या—A noble lady.
 आराधने—Accomplishment; service.
 आरोग्यम्—Health.
 आर्तिः—Trouble.
 आलोचनम्—Inspection; supervision.
 आत्मनसादम्—A physical feat in which one leg
 raised up and the other shortened &
 then whirling, (see Notes)
 आर्जित *ppp* —Acquired; accomplished.
 आचार —Consideration of foreign affairs.
 आशयः—Intention; stomach; soul, the mind.
 आशयामि.—Abdominal heat; gastric fluid.
 आश्रयवित्तुं *Inf.*—To place confidence in; to refresh.
 आसनं —A seat, a position; an office.
 आशय. —Wine
 आशयद—Firm hold, place.
 आशयम्—Collection, revenue.
 इन्द्रियम्—Sense
 इन्द्रियार्थः—Object of senses
 इन्धन—Fuel
 इत्यु—An arrow
 इच्छ *Adj.*—Desirable, fine
 इच्छ *f.*—A brick
 इच्छ *I. I.*—To desire
 इच्छयत् *Pre. P.*—Creating a liking for.
 इच्छयत् *m*—One who raises others to dignity.

उपप्रल्लेभनम्—Allurement

उपवृद्धिम्—Increasing; fostering,

उपयोगः—Use; utility; execution.

उपलक्षणम्—Inspection, detection; observation.

उपशान्तः—Peace, tranquility.

उपसंहारः—Concentration, converging

उपाध्यायः—A professor, a teacher

उपांशु *Ind*—Secretely

उपाय — Expedience; means, remedy.

उर्वी *f.*—The earth.

ऊरु —A thigh.

ऊर्ध्वगतः—A physical feat in which one has
movements of the body in various w
(see Notes).

एकतानता *f.*—Concentration n one object.

ऐकाग्रन्धम्—Intentness on one object.

भादनम्—Boiled rice

भाष्यकारिक *Adj.*—Useful, beneficial.

बटुक —An army.

बभ्रुकः—A thorn; an obstacle.

बद्धयन्—Teasing.

बद्धयन् *Pre. p.*—Tormenting.

द्वारः—A door.

कफः—Phlegm.

कंबलः—A shawl.

कर्णधारः—A helmsman; a pilot; a leader.

करण—A limb; a body; a feat; a means.

पत्नी—Wife

प्राक्—Practicable thing

परिचर्य—Arranged settled

परिचर्य—A trouble, a hardship difficult

परिचर्य—Ind. hardly, hard

परिचर्य—Gold; *adj.* golden

परिचर्य—Hardihood toughness

परिचर्य—A man of licentious conduct

परिचर्य—A copper coin

परिचर्य—Expense of practice field of knowledge

परिचर्य—Science of sexual enjoyments

परिचर्य—A small coin, 20 cowries

परिचर्य—A follower of the Shawa sect who moves with a skull in his hand for taking alms

परिचर्य—A tender leaf, a sprout.

परिचर्य *adj.*—Belonging to whom

परिचर्य—A forester

परिचर्य—Saffron

परिचर्य—An actor

परिचर्य—A side; a belly, a part

परिचर्य *n.*—A deceitful trick.

परिचर्य *adj.*—Persons doing good work, dutiful

परिचर्य *adj.*—Reduced to poverty, lean

परिचर्य—Anger; a quarrel

परिचर्य—Treasury; wealth.

परिचर्य—Treasury-house.

कोष्ठागारं—Granary; store-house of corn.

कोदण्डः—A bow.

कृत्स्नम् *Ind.*—The whole.

क्रीडा *f.*—Sport; enjoyment.

क्रोध —Anger; disaffection; discontent.

श्रेणम् *n.*—The lungs.

धुष् or धुषा *f.*—Hunger.

धुरिष्ठा *f.*—A small dagger.

धृत्वा *f.*—The earth.

क्षेम.—Safety; good; protection of what is acquired or earned.

क्षेमप्रप्त *adj.*—Reached in safety.

कण्ड —कण्ड—A part; a portion.

कण्ड *Ind.*—Indeed.

खान —A ditch.

गति *f.*—Course, motion; means; remedy.

गतिवती *f.*—Of high order.

गवष्ट —A wild buffalo.

गवय —A gaur.

गत्रम् —A body, a limb.

गन्तव्यं—Singing.

गुणवत् *adj.*—Mentorious; fruitful; auspicious.

गुण्य —A thicket.

— . . . . .

— . . . . .

— . . . . .

गोचर *adj.*—Visible.

GLOSSARY

स्व 1A—To devour, to appropriate to oneself

सु—A planet; a star.

सू f.—A neck.

सू—A jar.

सूना f.—Bringing about an incident

सूने—Breaking.

सू—A Cowshed.

सू—A circle; a group

सूनेन्द्र m.—An emperor.

सूयि adj.—Having four parts.

सूयिबल —Army consisting of four parts, सूयी, अथ
रथ and वरानि

सूय—Distance equal to spreading of arms, about a
yard

सूय—A spic.

सूयवतः—A brave warrior in secret garb; a valorous
man, a bard and a warrior.

सूयः—A bard.

सूयि—Diagnosis; treatment.

सूयानुसूयिन्द्र—Acting up to the wishes of; ministering
to the desires of.

सूयि adj.—Of various sorts.

सूयि—A kind of tree, सूयि.

सूयः—A head.

सूयि—Movement; behaviour.

सूयः—A fraud; deceit.

सूयि—A hole; a weak point.

जंघा—A thigh; a leg.

जनपदः—A country.

जनसमाज --A host or group of men; public body.

जन्तु —A creature.

जन्मिन् *Adj.*— One who is born; a creature.

जगत्—Speed.

जगत् *pre. p* —An old man.

जग्रेत् *Adj.*—Shattered, loose; delapidated.

जगत्पद —A countryman, a villager.

जगत् —A paramour.

जगत् *adj* - Old; shattered; *m* an old man

जगत्पति *adj.*—Elder.

जगत् - A precipice, a side.

जगत्—Department. Internal policy, home administration

जगत् A kind of tree

जगत् *Dispensing* disregarding,

जगत् *adj*—Crowded, confused

जगत्—Musical instrument

जगत् *ppp*—Quick; speedy, silent.

जगत् *Ind*—Silently, silent

जगत्—A Spirited man.

जगत् *m.*—The Three vedas (ऋग्वेद, यजुर्वेद and सग्वेद)

जगत् *f.*—Sam.

जगत् *adj*—Great, noble, liberal.

जगत्—Policy, government

जगत्—Science of politics; a line of action.

द्वेष्य *adj* —An object of hatred

द्वैतानुर —A step-brother.

धर्म —Duty, virtue; one of the four पुरस्कर्तव्य—धर्म, अर्थ, काम, मोक्ष.

धर्मशीलता *f* —Quality of being defeated.

धातृ *m* —The creator; a paramour.

धूर्त *adj* —Cunning; clever.

नदीपण *adj* —Well-versed in; proficient in.

नयत —A politician.

नारदिका —Part of an hour; 24 minutes; चट्टि.

नाटकीया *f* —A dancing girl.

नाम *Ind* —Under the pretext of; as is well-known showing outwardly

नास्तिक —A non-believer; a heretic.

निधान —Wealth, treasure.

निवसन —A dress; garment

निर्गम —Nature.

निर्गमवदयी —naturally clever.

निर्भ्रमन्त *ppp*. —reproached

निर्वहण —Accomplishing; finishing; carrying out; realisation of one's object.

निर्वासित *ppp* —Driven out.

निष्पन्नकृत् *Adj*. —discharged an arrow so forc.bly that its feathers remained outside.

निर्वेत्तः —Remuneration; compensation.

निष्कलः —An old man; a weak man.

निष्कलस्य *Ind*. —Having separated the different parts of the body; having dissected.

- क्रूर *a. s.* — Cruel
 अज्ञान — Proud of one's knowledge of politics;
     puffed up with politics.
 नृत्य — Music dance.
 नृत्य — Dance accompanied with music
 निरुद्ध *a. s.* — Wicked, hard, harsh.
 म — A leader, a politician; a ruler the man at the
     head, the prime minister.
 कृत *a. s.* — Skilled in; nearest to
 क्रूर — Ruthlessness; cruelty
 विद्या — The five elements of political wisdom (1) The
     allies (2) Means or remedies (3) divi-
     sion of time and place (4) counter-plans
     (5) attainment of the object.
 कुक्कुट — A cock fight.
 पार्श्व *a. s.* — Belonging to the side.
 वस्त्र — A cloth
 ढोल — A drum.
 अश्रु *adv.* — Great; very loud.
 वस्त्र — cloth.
 कृत *a. s.* — Clever; sharp; skilled.
 कुक्कुट — A clever fellow.
 अश्रु *m. adv.* — Expert.
 पद — Office, post.
 शत्रु — An enemy.
 अनुयायी — A follower, a servant.
 हस्यवित्त — One who creates laughter; a joker.

- परिवादः—Censure; scandal.
 परामृश् *IP*—To violate; to spoil.
 परामृष्ट *ppp*—Attacked; invaded; violated.
 पर्यन्तः—A boundary; a frontier.
 पर्याप्त *ppp*—Sufficient.
 पाकः—Cooking
 पाशागिडन् *m.*—A heretic; a non-believer.
 पाटने—Skill.
 पादन्यामः—Setting of the foot.
 पादपीठं—A foot-stool.
 पादतं—Infantry.
 पानं—Drinking
 पानभोद्ये *f*—Drinking party.
 पापिष्ठ —A sinner.
 पार्श्व — A side
 पाशुः — A low man
 पिप्सा *f* —Thirst
 पिप्य *adj* —Belonging to one's father.
 पिपृषामर *adj* —Coming from forefathers; ancestral.
 पिष्टुः —A wicked man, a backbiter
 प्लव *adj.* --Plump
 प्लवङ्ग *m.* - A Plump shoulder
 पूर्वदिने.—A priest
 पूर्वदिने *ind.*—On the previous day.
 पृष्ठः *ind.*—On the back, from the rear.
 वरुण *of*—Good, well
 वक्रपं—Waddling backbiting

प्रभ्रंसने—Falling.

प्रमत्त *adj.*—Puffed up, proud.

प्रमदा—A woman.

प्रमथनं—Killing.

प्रमथनं—Wiping off, blotting out; removing.

प्रयागः—An effort, a trouble, tormentation.

प्रयाग —An irrelevant talk.

प्रवीरः—An excellent warrior.

प्रह —Submissive, humble.

प्रणयः—An occasion.

प्रणय.—A favour.

प्रणयविग्न.—A famous favourite

प्रसार.—A stone; a slab.

प्रसूत *ppp* —Owing

* प्रह *Ind* —First, towards the East; Eastern

प्रह *Ind* —East

प्रह *Ind* —A court

प्रह *Ind* —A judge.

प्रह *Ind* —A present, bribe.

प्रह *Ind* —Having presented

प्रह *Ind* —To move, to matter, to prove effect

to be

प्रह *Ind* —Well treated, respected by

प्रह *Ind* —A trial of strength

प्रह *Ind* —A call

प्रह *Ind* —Fertile knowledge

मन्त्रः—Counsel; advice; A political plan; a
syllable.

मन्त्रशक्ति —The power arising from good advice.

मन्त्रण—Advice.

मन्त्रवाचनं—Accomplishing a magical trick or a secret
syllable

मन्त्रिपट्ट —A cunning minister.

मर्त्यं —A mortal; a man.

मर्मन् // —A weak point; vital

महादेवी / —A crowned queen.

महाकर्तव्यं /// —A mendicant, a sage,

मातामहः—Maternal grandfather.

मन्त्रा / —Dress, wealth.

मानं —Weight measure

मन्त्रपुत्र — A deceitful rogue

मन्त्रा — A ...

मन्त्रा — A ...

मन्त्रेश्वर / —A town named Mithesh var.

मन्त्रेश्वर / —Secretly privately

मन्त्रेश्वर / —Mithesh

मन्त्रेश्वर — A ... a village revenue officer

मन्त्रेश्वर — The ... in the list.

मन्त्रेश्वर — Mithesh

मन्त्रेश्वर — Mithesh

मन्त्रेश्वर — A ...

मन्त्रेश्वर — The ...

मन्त्रेश्वर — The ...

- जैत्र *adj*—Hereditary.
 दग्धः—A sacrificer
 क्षम्यं *ind*—Capable of enjoying everything.
 दुःख—torments, troubles.
 द्वाप्रैस्त्रयः—A fair
 द्वापने—Passing
 रात्रिर्ना *f*—A night
 धैर्यः—1 Earning what is not obtainable, strategem^s,
 political measures
 दीपनायी } *f*—A beautiful woman who attracts the man
 दीपनायिका } and kills him, a public woman.
 द्यु—A hole.
 दुःखः—Poison, enjoyment.
 दुःखदा—One who administers poison.
 दुःखद्वयं—Mixing or administering poison.
 दुःख्यं—Secret.
 दुःखः—Love.
 दुःखदुर्लभं—Royal family; royal palace.
 दुःखद्वयं *m*—Consumption; tuberculose^s
 दुःखद्वयं—Kingly lore; A lore fit for a king.
 दुःखिन्—Crying; sound.
 दुःखिष्यति—Will digest.
 दुःखा—The river Narbada.
 दुःखम् *m*—A bank.
 दुःखिन्—Horripulation.
 दुःख्यं—A kind of tree.
 दुःख्यं—A particle.

लघवं—Skill; quickness; nimbleness.

लवण्यं—Splendour; beauty.

लंङ *PPP*.—Licked, taken up.

लंल्य—Acting,

लंन *PPP* —Concealed; fixed.

लुब्ध —A greedy man.

लेश —Part. लेशन—Creating occasion for.

लोकनंत्रम्—Public affairs, public administration. -

लोकयत्रा—Worldly life

लोकवाद —Public rumour.

लेनन् *N*—Hair.

वक्ष् *N*—Breast; chest

वणिक् *m*.—A merchant

वत्सनाभः—A kind of poison.

वदान्धः—A liberal or generous man.

वध —Killing, destruction

वनस्पति —A tree.

वपुस् *N*—The body.

वय *N*—Age

वर *Adj*—Best.

वपुशुक —A costly garment.

वसु *N*.—Wealth, money

वर्षो *f*.—Rains.

वंश.—Family or race, a bamboo

वर्मन् *N*.—The body

वपुः.—A poor man.

वर्षधर or वर्षधरः—A eunuch

श्वन्—Tomorrow.

श्वश्रू—Mother-in-law.

षाड्गुण्यं—Six qualities (1) peace or alliance (2)
war (3) marching against (4) halting
(5) shelter (6) duplicity.

संक्रम—Method; course of conduct; channel.

संकिरेद्युः—Should mix up.

संकुत्र *adj.*—Crowded, confused.

संकेत.—Settled or appointed place.

सगीर्णं—Music

सत्तं—Strength, an animal, a beast.

सद्य *Ind*—Instantaneous.

सद्वृत्तं—Good conduct.

संधि --Peace.

सपुञ्ज—Enkindling instigating, stimulating.

सप्त—Even 2, 7 river

संक्षिप्तं—Put together collected together.

सर्व *Ind*—Having mixed.

सत्तवधम् *Ind*—With wager

सत्तवधम् १११ —(The arrow was) discharged in
such a way that it fixed in the body
and remained there mortally
wounding it

सत्तवधम् --Falling, attack

सत्तवधम् II—To pain, to make a common cause.

सत्तवधम् १११ —How able to feel, imposing appearance;
impressiveness, possibility.

सैकन—Sands.

सोढ्य *adj* —To be suffered.

सौवर्ण *adj.*—Golden, of gold.

स्कन्ध—A trunk

स्फालिनं—A mistake; a blunder.

स्वामिन् *ppp.*—Checked, curbed.

स्वामित *ppp.*—Shaken, removed.

स्वल्पथः—Roads.

स्थूल *adj* —Big, great

स्थैर्यं—Stability, firmness.

सृष्टणीय *adj* —Enviably, excellent.

स्व. *adj.*—One's own

स्वस्र *f*—A sister.

स्वध्याय —Daily study of the Vedas.

स्वार्थ —Selfishness

स्वस्त्वयनं—A rite that removes evil and brings
result

स्वैरविहारः—Free enjoyment of sport.

हस्त.—Moving of hands in dice.

हस्तचक्रमणं—A physical feat in which one raises
legs up and moves on hand.

